

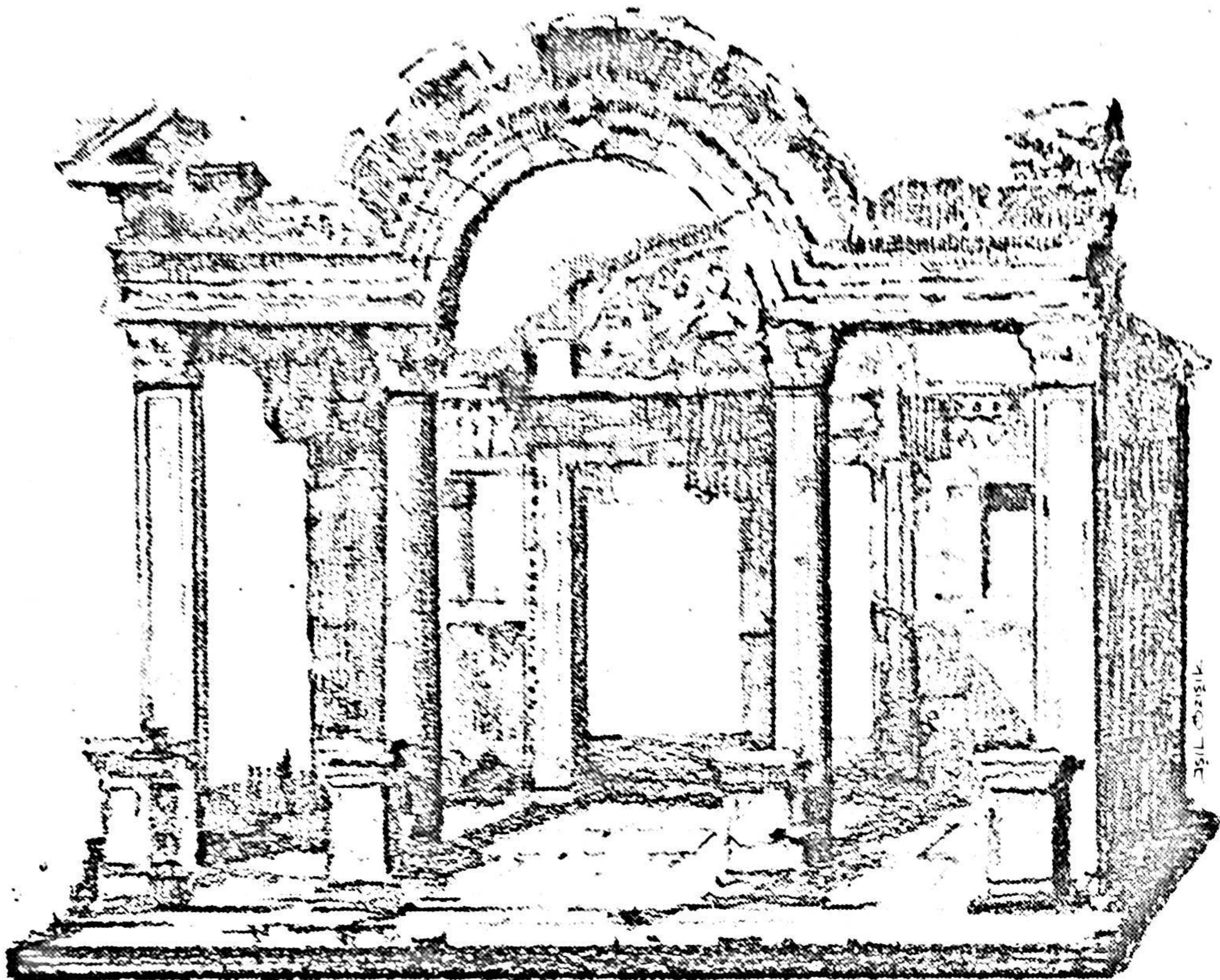
Doğu Türkistan'ın Sesi

Doğu Türkistan Vakfı Yayınıdır
A Publication of
Eastern Turkistan Foundation
Yıl-Year:4, Cilt-Vol:4, No:16, Aralık-December 1987

Üç ayda bir çıkar. Türkçe, Arapça, İngilizce İlmî, Millî, Edebî Mecmua.
A General Review appearing every three months in Turkish, Arabic and English.

The Hadrian Temple (130 A.D.), Ephesus-Turkey

The bank in Turkey

İş (say ISH) Bank is not only Turkey's leading private commercial bank in terms of net worth and credit facilities, but also the only Turkish bank with branches in Europe — in London, Frankfurt and Berlin. And with over 900 branches in Turkey, you'll find us wherever you need us.

Our expert staff has the know-how to handle your imports, exports, and all other

local and foreign currency related transactions.

But that's not all. When it comes to business, we're more than a bank. You can have access to fast, accurate, first hand business information through us.

Add to that 63 years of experience, and it will be clear why we're the bank in Turkey.

İŞ BANK TÜRKİYE İŞ BANKASI

'İş', pronounced as In Turkish, means 'business'.

Head Office:

Ankara, Turkey

Foreign Department:

Abdi İpekçi Cad. No. 75
80412 Maçka, İstanbul
Tel: (1) 133 03 60
Tlx: 31000 isex tr

Branches abroad:

London
Licenced deposit taker
21 Aldermanbury
London EC2V 7HA
Tel: (01) 606 7151
Tlx: 8951543 tibank g

Frankfurt/Main

Kaiserstrasse 3
D-6000 Frankfurt/Main 1
Tel: (069) 29 90 10
Tlx: 4189385 isch d

W. Berlin

Main Branch
Budapesterstrasse 50
D-1000 W. Berlin 30
Tel: (030) 261 1891

Admiralstrasse 37
D-1000 W. Berlin 36
Tel: (030) 614 3034
Tlx: 181481 ischb d

Branches in the Turkish Republic of Northern Cyprus:

Lefkoşe
Tlx: 57123 tish tk

Magosa
Tlx: 57179 isbm tk

Girne

Tlx: 57233 ish tk

Representative Offices:

W. Germany
Frankfurt/Main
Tlx: 414143 isch d

Cologne

Tlx: 8886609 isch d

Hamburg

Tlx: 2173975 ish d

Munich

Tlx: 528347 ismue d

Stuttgart

Tlx: 722746 isch d

Gelsenkirchen

Tlx: 824578 isch d

Holland

The Hague
Tlx: 34259 isban nl

DOĞU TÜRKİSTAN'IN SESİ**Üç Aylık Mecmua***Kasım - Aralık 1987***Kurucusu
İsa Yusuf Alptekin****Sahibi
Doğu Turkistan Vakfı Adına
Mehmet Rıza Bekin****Yazışlerini fiilen idare eden
Mesul Müdür****Niyazi Yıldırım
Gençosmanoğlu****İdare Yeri
Doğu Türkistan Vakfı
Millet Cad. 26/3 Küçük Saray Apt.
Aksaray - İstanbul Tel:524 41 21****Fiyatı: 1000 TL.****Dış Memleketlere: 4 \$****Abone****Yıllık 4000 TL.****Dış memleketlere 15 \$****Gönderilen yazılar iade
edilmez
Yazılar idare yeri adresine
gönderilmelidir****Mecmuamızda çıkan yazıların
sorumluluğu yazarlarına aittir****Ofset Hazırlık, Dizgi, Film,
Pikaj, Montaj
AJANS G Tel: 511 64 72****Baskı: Flaş Matbaacılık****İÇİNDEKİLER****Aziz okuyucular..... Sayfa 4****Mehmet Rıza Bekin****"Şarki Türkistan Tarihi".....Sayfa 5****Doç. Dr. Mehmet Saray****Tarihte İlk Türk-Endonezya İlişkileri.....Sayfa 8****Metin İnegöllüoğlu****Mazimizden gelen haber.....Sayfa 10****Dr. M. Yakub Buğra****Tarihin akışı zaman köprüsü.....Sayfa 12****Ali Akış****Yakub Beğ Eğemenliği zamanında Doğu Türkistan'ın
dış memleketlerle ilişkileri.....Sayfa 14****Doç. Dr. Ahmed Rıza Bekin****Kamber hanım..... Sayfa 44****A. Şekür Turan****Uygur Türklerinde düğün koşukları..... Sayfa 47****S. Mahmut Kaşgarlı****Bir Muhtıra..... Sayfa 49****İsa Yusuf Alptekin****Haberler.....**

Aziz Okuyucular!...

Elinizdeki sayısı ile "Doğu Türkistan'ın Sesi" dergimiz, dört yaşını tamamlamış oluyor. Bu dört yıl boyunca, anayurtlarından uzakta yaşayan vatansever ve hamiyetli soydaşlarımızın maddi yardımları, hergün gelişen yazar kadromuzun himmetleri ve siz okuyucularımızın bitmeyen destek ve ilgileri sayesinde bu günlere ve bugünkü seviyeye ulaşabildik. Bundan sonra da aynı imkânlardan yararlanarak "Doğu Türkistan'ın Sesi"ni, aynı hız ve gayretle, bütün dünyaya duyurmaya devam edeceğiz. Dergimiz dört yıldan beri olduğu gibi yine üç dilde ve üç ayda bir çıkacaktır.

Daha sık çıkarma imkânına henüz kavuşamadık. Sınırlı bir bütçe ile ve şu anda sahip olduğumuz yazar ve okuyucu kadrosu ile hız ve kalitesi hergün artan bir tempo ile, fakat aynı aralıklarla yayınumıza devam edeceğiz. Bütçemizin artışı, yetkili ve yetenekli yazar kadromuzun gelişmesi halinde, ilk hedefimiz; Türkçe ve İngilizce bölümünü ayrı, Arapça ve diğer Türk lehçeleri ile çıkmakta olan kısımları da ayrı olarak yayınlanmaktadır.

Bu yayınların yanısıra, dünya ölçüsünde bütün insanlığa hitap eden; kitap, broşür, bant, kaset gibi yararlı ve etkili alanlarda da gayret göstermek en içten arzumuz ve hedefimizdir.

İlk sayımızdan itibaren, Doğu Türkistan'ın haklı ve gür sesini, dost gönüllere aralıksız duyurabilmek için çalıştık. Sürekli ve hergün gelişen bu nitelikte, daha az kusurlu eserler sunma arzusu, heyecanı ve hergün artan gayretimizle çalışmaya devam edeceğimizi özellikle belirtmek istiyoruz. Bu suretle dost gönüllerde yaratmaya çalıştığımız heyecan ve mutluluğun artışı kadar, dost olmayan kalplerde ve kafalarda da ters bir heyecan ve üzüntünün yaratılmış olduğu bir gerçektir.

11. sayıdan itibaren "Doğu Türkistan Vakfı"nın bir yan kuruluşu olarak çalışmaya başlayan "Doğu Türkistan'ın Sesi", dünyaya yayılmış çetin ve her türlü sömürücülük anlayışına karşı, insanlığın en haklı davasını savunmaktadır. Ve önemle belirtmek gerekir ki, bu mütevazı, ama kutsal uğraşının olumlu sonuçları, hergün biraz daha gelişmiş olarak bugünkü düzeye ulaşabilmiştir.

Aziz Okuyucularımız!

Herşeye, var olan ve olabilecek her güçlüğü rağmen; bu yoldaki çalışmalarımıza aynı heves ve gayretle yılmadan devam edeceğiz. Vaadimizi tekrar ederek bu uğraşımızda en güçlü dayanağımız Allah'ın yardımından hemen sonra, sizlerin ilginiz ve desteğiniz olacaktır.

1988 yılının ilk sayısı olan 17. sayımızı Mart 1988'de sizlere ulaştıracacağız. Önümüzdeki üç aylık süre içinde ve devam eden bir heyecanla süresi dolan abonelerin yenilenmesi ve her dostumuzun kendi çevresinde yeni aboneler ve gönül dostları sağlamak suretiyle, bu kutsal davaya yardım edeceklerinin ümidi içindeyiz.

Bu ümit ve heyecanla 1988 yılının Türk ve İslâm dünyası için daha mutlu ve daha başarılı olması dualarımızla beraber saygılarımızı ve şükranlarımızı sunuyoruz.

Mehmet Rıza B E K İ N
E. General
Doğu Türkistan'ın Sesi Dergisi
Sahibi

DOĞU TÜRKİSTAN'IN MODERN TARİHİ İÇİN BİR KAYNAK ESER: "ŞARKÎ TÜRKİSTAN TARİHİ"

Doç. Dr. Mehmet SARAY

Rahmetli Mehmed Emin Buğra yalnız "Doğu Türkistan'ın Sesi" okuyucuları için değil, Doğu Türkistan Tarihi ile ilgilenen herkes için bilinen ve hürmet duyulan bir isimdir. Mehmed Emin Bey, hayatında iki defa öksüz kalma talihsizliğine uğrayan insanlardan biridir. Genç yaşında babası Piraviddin Hacim'i, en verimli çağında da güzel vatanı Şarkî Türkistan'ı kaybetmiştir.

Asya Türk Tarihinde hem âlim, hem devlet adamı olmuş çok az kişiye rastlanır. Tonyukuk, Yusuf Has Hâcip, Ali Şir Nevâî, Uluğ Bey, Ebul Gazi Bahadır Han v.b. gibi Mehmed Emin Buğra da, hem devlet adamı ve hem de ilim adamı olarak millete hizmet etme bahtiyarlığına ermişti.

"Şarkî Türkistan Tarihi"ni vukufıyla ortaya koya. Mehmed Emin Bey'in hayatını, kısaca da olsa, burada dile getirmekte fayda görmekteyiz. 1901 yılında Hoten vilayetinin İlçi kasabasında doğan Mehmed Emin, babası Piraviddin Hacim'in vefatı üzerine annesi Sekine Banû tarafından yetiştirilmiş, ilkokulu tâkiben gittiği Lop, Hoten ve Karakaş medreselerinde İslami ilimler ile Arapça ve Farsça tahsil etmiştir. Tahsilini tamamlayan Mehmed Emin, hayata genç bir müderris olarak başlamış, Hoten'deki Oybağ Medresesi'nde bir sene çalıştıktan sonra Karakaş'a gitmiş ve 1933 yılına kadar bu medresede hocalık yapmıştır. Öğrenmeye ve öğretmeye olan büyük tutkusu dolayısıyla hem ilmini, hem de öğrenilerinin sayısını artıran Mehmed Emin Bey, baş-müderrisliğe kadar yükselerek halkının sevgi ve takdirini kazanmıştır.

Hocalık yaptığı bu yıllarda vakit buldukça ülkesini bir baştan öbür başa dolaşan Mehmed Emin, halkının dertlerini yakından görmüş ve onlarla ilgilenmeye başlamıştır. Çin idaresinin haksızlık ve yolsuzluklarını yakından görmüştür. İşte bu yıllardadır ki, Mehmed Emin Bey, hocalığının yanı sıra siyasi ve idari işlerle de meşgul olması gerektiğini, halkına bu sahalarda da hizmet vermesi zarureti duymuş ve ona göre hazırlıklara başlamıştır. Çok geçmeden hâdiseler Mehmed Emin Bey'in tahmin etmediği bir süratle gelişmiş ve kendisini ümit etmediği mevkilere getirmiştir. Nitekim, bu gelişmeleri Mehmed Emin Bey bir eserinde şöyle anlatır: "Siyasetten haberim yoktu. Çünkü bu hususta bana bir şey öğretilmemişti. Yaşadığım çevrede, milletin geleceği için çalışabilecek hiçbir kimse bulamadığım için, çok ümitsizdim. Kendimde dahi, bu hususta faydalı olabilecek bir kabiliyet ve şartın mevcut olduğunu göremiyordum. Nihayet, memleketimin büyük şehirlerini ziyaret etmek için 1931'de

seyahate çıktım. Tanıdığım aydınlarla görüştim. Onların kalbi de kederliydi. Fakat, "pratik bir harekete girişmeye hazırım" diyen birisine rastladım. Bu zat, Gulca Kadısı Sabit Dâmullah idi. Onunla birkaç gece uzun boylu konuştuk. Her ikimiz de, silahlı bir ihtilalden başka çarenin kalmadığına mutabık kaldık. Hareketimize Hoten'de başlamaya karar verdik."

Bu karardan sonra Mehmed Emin Bey, kardeşleri ve arkadaşları ile "Milli İhtilal Komitesi"ni kurdu (1932). Çin istibdadına karşı milli ayaklanmayı Hoten'de başlattı. Bu harekette kendisine ordu kumandanlığı vazifesi verildi (1933). Bir müderris olmasına rağmen komutanlık vazifesini başarıyla yürüttü. Bu başarısından dolayı Doğu Türkistanlılar kendisini "Mehmed Emin Hazretim" ve "Hoten Emiri" diye çağırdılar.

Fakat gösterilen büyük kahramanlıklara rağmen istiklal mücadelesi uzun sürmedi. Sovyetlerle birleşen Çinliler duruma hâkim oldular. Çok sevdiği milletini ve vatanını bir süre yalnız bırakmak mecburiyetinde kalan Mehmet Emin Bey, yeni arayışlar içine girdi. 1934-1942 arasında Hindistan ve Afganistan'da bulundu. Bu devrede, Mehmed Emin Bey'in hayatındaki en önemli hâdise, onun Afganistan'da bulunduğu yıllarda Türkiye Cumhuriyeti'nin Kâbil sefiri Memduh Şevket Esenal ile karşılaşmış olmasıdır. Kalpleri Türklük ateşiyle yanan bu iki insan kısa zamanda birer dost oldular. Memduh Şevket Bey'in telkinleri ile Mehmed Emin Bey, Afganistan'daki gnülerini büyük bir çalışma içinde geçirmiş, milletinin eğitimi ve ülkesinin tarihi ile ilgili hazırlıkları tamamlayarak yeniden ülkesine dönmüştür.

1945-1949 arasında Doğu Türkistan'ın ve halkının daha iyi bir hayat seviyesine kavuşması için çeşitli makamlarda değişik vazifeler gören Mehmed Emin Bey, ülkesinin iktisadi ve sosyal gelişmelerinde büyük hizmetlerde bulunmuştur. Ülkesinin ve halkının daha muhtar bir idareye kavuşması için verdiği mücadelelerin neticesini almak üzere iken Doğu Türkistan, Komünist Çin kuvvetlerinin istilasına uğramıştır (1949). Komünist Çin idaresinin insanlık dışı baskılarına dayanamayan Mehmed Emin Bey, ülkesinin ve halkının istiklali için dışarıda çalışmak ümidiyle çok sevdiği Türkistan'ı terk etmiş önce Keşmir'e ve sonra da Türkiye'ye gelmiştir (1952).

14 Haziran 1965'te vefatına kadar devamlı bir şekilde Doğu Türkistan'ın uğradığı haksızlıkları bütün dünyaya anlatmak mücadelesi ile ömrünü geçiren Mehmet Emin Buğra, devlet adamlığı kadar büyük bir fikir adamı ve tarihçi idi. Doğu Türkistan Türklerinin hak ve hukukunu savunmak için çıkardığı "Altay Dergisi, Çungçing, 1943-1945", "Erk Gazetesi, Urumçi, 1946-1949", "Türkistan Dergisi, İstanbul,

1953-1955 ve "Türkistan'ın Sesi, Ankara, 1956-1957" v.b. gibi gazete ve dergilerde pek çok ilmi makaleler yazmış olan Mehmed Emin Buğra, "Kasaid-i Vataniye", "Kutlu Türkân Operası", "Türk Yurtlarında Arap-İslam Fütuhâtı", "Doğu Türkistan'ın Hürriyet Mücadelesi" adlı eserlerin de müellifidir. Doğu Türkistan tarihinin kaynaklarından "Tarih-i Reşidî"nin birinci cildini de modern Türkçe'ye kazandıran Mehmed Emin Buğra'nın muhakka ki, en büyük tarafı tarihçiliği olmuştur.

Başlangıçtan günümüze kadar Doğu Türkistan'ın tarihini yazan Mehmed Emin Bey, bu eseri ile ölümsüzler arasına girmiştir. Yukarıda kısa hayat hikâyesini verdiğimiz Mehmet Emin Bey bilindiği gibi, modern bir tarihçi olarak yetişmemiştir. Fakat, onun bir müderris olarak Doğu Türkistan medreselerinde yaptığı hocalık, halkın idâresi ve eğitimi hususunda gösterdiği büyük gayretler ve nihayet, Memduh Şevket Esenal ile tanıştıktan sonra Türk tarihi ve kültürü hakkında yaptığı araştırmalar kendisine Doğu Türkistan tarihi üzerinde derin bilgiler kazandırmıştır. Bu sonsuz bilgileri büyük bir ustalıkla değerlendiren Mehmed Emin Buğra, aşağıda tanıtacağımız meşhur tarihini ortaya çıkarmıştır. Metod ve Usûl yönünden modern tarihçiliğin ideal bir örneğini vermemekle beraber, Buğra, verdiği orijinal bilgiler ve kullandığı zengin kaynaklar ile Doğu Türkistan tarihi için son derece önemli bir eser ortaya koymuştur. Bu eserin modern devrini ihtiva eden kısmı müellifin şahsî gözlemlerine dayandığı için son derece orijinaldir, önemlidir. Geriye, yani başlangıca doğru gidildikçe, verilen bilgilerin ana kaynaklara dayandırıldığı ve son derece tatmin edici olduğu görülmektedir.

Doğu Türkistan Tarihi üzerinde araştırma yapan ve yapmak isteyen herkesin mutlaka görmesi gereken bu kıymetli eser şu ana bölümlerden meydana gelmiştir:

I- GENEL TARİH: Genel tarihin bir özetinin yapıldığı bu bölümde Tarih biliminin bir tanımı yapılıyor ve insan tarihinin ilk evreleri işleniyor. Bundan sonra genel Türk tarihinin bir özeti yapılıyor ve Türkler'in umumî göçten önceki ve sonraki durumları tartışılıyor.

II- DOĞU TÜRKİSTAN'IN ÖZEL TARİHİ adını alan bu bölümde rivayetlere ve edebî eserlere dayanarak Doğu Türkistan'ın eski tarihi anlatılıyor. Bunu, İskender devrinden Hun devrine kadar Doğu Türkistan'ın ilk devir tarihi tâkip ediyor. Bu bölümün son kısmını teşkil eden Doğu Türkistan'ın Hun devletine katılmasından İslâm devrine kadar geçen dönemde verilen bilgiler büyük değer taşımaktadır. Zira tarihimizin en parlak devirlerinden biri olan Hunlar, Göktürkler, Uygurlar, Kuşanlar, Türkişler devri anlatılmakta ve Çinlilerle olan mücadeleler hakkında geniş ve doyurucu bilgiler verilmektedir.

Bu bölümün Karahanlılar devrini anlatan kısmı son derece tatmin edici olup, bu devir Türk kültürüne genişliğine yer verilmiştir. Doğu Türkistan'ın Moğollar ve Timurlular devrini anlatan bu bölümün son kısmı, aynı zamanda Doğu Türkistan tarihinin karanlık devrinin de nasıl başladığını ortaya koyması bakımın-

dan önem taşımaktadır. Bugün Türk tarih araştırmalarında oldukça ihmal edilmiş bir devir olan 17-17. asırlar Doğu Türkistan tarihi için Buğra'nın verdiği bilgiler son derece önem taşımaktadır.

III- ÇİN İSTİLASI DEVRİ: Doğu Türkistan Türkleri'nin istiklallerini kaybetmelerine sebep olan Çin istilalarının bütün teferruatı ile ele alındığı ve düşmana karşı başlatılan millî ayaklanmaların izah edildiği bu bölümün başlıklarını burada olduğu gibi vermekte yarar görmekteyiz:

İlk Çin saldırısı kısmında işlenen konular şöyledir: Çin işgali altında 1816'ya kadar Doğu Türkistan halkının uğradığı mezalim - Çin işgaline karşı Doğu Türkistan'da ilk genel ayaklanma - İkinci Çin işgaline karşı Doğu Türkistan'da ilk genel ayaklanma - İkinci Çin işgali - Doğu Türkistan'da ikinci umumî ayaklanma - 1815-1863 arası Doğu Türkistan'da genel durum - Doğu Türkistan'da üçüncü genel ayaklanma - İli ve Yettesu ayaklanması - Kuça ayaklanması - Raşiddudin Han Hoca'nın Kaşgan, Yarkent mücâhitleri ile çatışması - Kuça mücâhitlerinin sonu - Kuça hükümetinin mahiyeti - Hoten mücâhitlerinin akibeti - Hacı padişah'ın yönetimi - Kâşgar ayaklanması - Yarkent ayaklanması - Doğu Türkistan'a komşu Türk yurtlarının Rus istilâsına uğraması - Kayub Beğ - Yakub Beğ'in hükümdar oluşu - Hoten seferi - Kuça seferi - Yakub Beğ'in kuvvet kazanması - Turfan, Urumçi ve İli'yi ele geçirmesi - İstiklal ilan etmesi - Dış ülkelerle münâsebeti - Urumçi ve Gulça'nın Tunganlar tarafından işgali - Doğu Türkistan'a Çin saldırısı - Yakub Beğ'in ölümü ve İç savaş - Doğu Türkistan istiklâlinin yıkılması - Yakub Beğ'in istibdadı - İdarî teşkilatı - Tarihte Yakub Beğ'in yeri.

Doğu Türkistan'a dördüncü Çin istilâsının anlatıldığı kısmın başlıkları ise şöyle: Mançur İmparatorluğu'nun son döneminde Doğu Türkistan - İli ve Yettesu'nun Rus işgaline uğraması - Çin'de imparatorluk devri sona ererken Doğu Türkistan'ın genel durumu - Çin İmparatorluğu'nun Doğu Türkistan üzerinde kötü emelleri - Mançur İmparatorluğu'nun Doğu Türkistan'da ekonomik politikası - İlk nüfus sayımı - İdarî teşkilât - Çin Cumhuriyeti döneminde Doğu Türkistan - Doğu Türkistan'da iki buçuk hükümet - Siyah sarıklılar cemiyeti - Doğu Türkistan'da millî uyanış - Durum değerlendirmesi - Doğu Türkistan üzerinde Çin Cumhuriyeti rejiminin etkisinin yokoluşu - Yang Zing Şin yönetimi - Doğu Türkistan'da ilk seçimler, fabrika ve telsiz telgraf - Doğu Türkistan'ın kültür ve ekonomisine Yang'ın hıyaneti - Yang'ın öldürülmesi - Cin Şu Rin yönetimi.

Doğu Türkistan'da Dördüncü Millî Ayaklanma devrini anlatan bu bölümün başlıkları ise şöyledir: Kumul ayaklanması - Turfan ayaklanması - Hoten ayaklanması - Karaşehir, Korla, Kuça, Aksu ve Kaşgar olayları - Altay, Çöyçek ve Gulca ayaklanması - Altışehirde Tunganların sindirilmesi - Çin merkezi hükümetinin Doğu Türkistan'ı üçe bölme planı - Hoten mücâhitleri ile Timur Ali arasında ihtilâf - Hoten hükümetinin Hoca Niyaz'a bağlılık bildirimi - Timur Ali'nin Tunganlarca öldürülmesi - Urumçi olayları - Milli devrimci kuvvetlerin dış ilişkileri - Hoca Niyaz - Hacı ve Tunganlar - Hoten ve Kaşgar'da gelişmeler

- Hoca Niyaz Hacı'nın kişiliği üzerine bazı düşünceler - Tunganların Turgan ve İli'den güneye akını - 27 Aralık 1934 ile 19 Şubat 1935 arası olayları - Ma Chung Ying'in Kaşgar'a gelişi - Trajik gelişmeler - Hoten ayaklanmasının sonu - Doğu Türkistan'da Millî ayaklanmaların son safhası - Millî kuvvetlerin askerî ve siyasî durumları - Şin Şi-Tsai yönetiminin mahiyeti.

SON SÖZ bölümünde ise, "DOĞU TÜRKİSTAN'IN HÜRRİYET SAVAŞI BİTTİ Mİ?" sorusunun cevabı araştırılmaktadır.

Doğu Türkistan'ı seven ve ilgilenen herkese tavsiye edeceğimiz Mehmed Emin Buğray Bey'in bu kıymetli eserinin yayımını ve dağıtımını sayın Fatma Buğra hanımefendi yapmakta olup, eserin isteme adresi şöyledir: **Abidin Daver Sok. No. 47/6, D. Blok, Çankaya - ANKARA.**

'Tarihte ilk Türk- Endonezya İlişkileri

Metin İnegöllüoğlu
T.C. Jakarta Büyükelçisi

1522 yılında Kuzey Sumatra ve Endonezya adaları, Avrupa'da çok para eden baharatın kaynağı ülkeleri koloni haline getirmek suretiyle kendisine bağlamaya çalışan portekizlilerin istilâsına uğramaya başlamıştı. O zamana kadar hür yaşamış olan Sumatra ve Java Sultanlıklarında bu istilâ hareketleri büyük tepkilere sebep oldu.

Osmanlı idaresi altındaki Mekke'den hacı olarak dönen Fatahillah adlı Aceh'li genç, 2000 Demaklı savaşçı toplayarak Pajajaran Krallığının Portekizliler tarafından işgal edilen Sunda Kelapa (Jakarta) limanına 1527'de hücum etti ve bu beklenmedik hücumla Portekizlileri mağlup ederek bu topraklardan ıttı (1). Ancak Portekizlilerin faaliyetleri durmadı. Daha büyük kuvvetlerle çeşitli yerlere asker çıkarttılar. Teknik bakımından çok üstün kuvvetler karşısında Aceh Sultanlığı, tüccarlar ve hacılar vasıtasıyla ününü duyduğu Osmanlı İmparatorluğundan yardım istemeyi uygun buldu.

Aceh Racası Sultan Alaüddin Riayat Şah Al Kahhar, arapça bilen (2) ve Osmanlı topraklarına hac sebebiyle gitmiş olduğu anlaşılın Hüseyin Effendi'yi ve maiyetini bir gemi ve hediyelerle birklikte Osmanlı İmparatorluğunun başşehri İstanbul'a göndermeğe karar verir. Heyeti taşıyan gemi 1565'te yola çıkar. Fakat Hindistan açıklarında korsanların hücumuna uğrar. Hüseyin Effendi hediyelerin çoğunu korsanlara terk etmek suretiyle adamlarının canını güçlele kurtarır (3). Gemi Kızıldenize girdikten sonra Türk donanmasının himayesinde bugünkü Süveyş'e kadar gelir.

Hüseyin Effendi muhtemelen orada gemisini satmış, Akdeniz'de yeni bir gemi satın almış ve böylece İstanbul'a kadar yola devam etmiştir (4). O sırada Osmanlı İmparatorluğu gücünün doruk noktasındadır. Toprakları kabaca 10 milyon Km²'yi aşmakta, Cezair ve Kafkasya'dan, Avrupa'da Viyana'ya, güneyde Somali'ye kadar uzanmaktadır. Devrin Padişahı Kanuni Sultan Süleyman, Alman Kralı 2.nci Maksimilian'ı cezalandırmak üzere ordusunun başında sefere çıkmıştır. Bu sebeple Hüseyin Effendi ve beraberindekiler Padişahın huzuruna kabul edilmeleri için seferin sonunu beklemek zorunda kalırlar. Kanuni Sultan Süleyman düşmanı mağlup edip Zigetvar'ı almakta iken 1566 yılında orada vefat eder. Bu sebeple Hüseyin Effendi epey bekledikten sonra, bu defa da yeni Padişah 2.nci Selim'in taht'a çıkmasını beklemek zorunda kalır. Nihayet heyetin

İstanbul'a varışından bir yıl kadar sonra ümitlerini kaybederlerken, yapılan büyük bir geçit töreni sırasında Padişah, kıyafetleri diğer kıyafetlerden farklı olan Endonezyalıları görünce kim olduklarını sorar. Protokol görevlileri durumu anlatırlar ve Hüseyin Effendi ile yanındakilerin uzun süreden beri huzura kabul edilmeyi beklediklerini söylerler. Sultan Selim, bu kadar uzak diyarlardan gelen misafirlerin kendisine daha önce haber verilmemiş olmasından dolayı esef eder ve o gün öğleden sonra onları kabul edeceğini söyler. Ancak Hüseyin Effendi bu anî ilgi karşısında çok müşkil duruma düşer. Çünkü arada geçen bir yıldan fazla bekleme süresinde kıyafetleri eskimiştir. Çeşitli ihtiyaçlarını da ellerinde pek az kalmış baharatı zaman zaman satmak suretiyle karşıladıklarından, ayrıca diğer malları da deniz korsanları aldığından, arta kalan hediyeler çok azalmıştır. Bir miktar daha baharat sattıktan ve bununla imkân ölçüsünde kıyafetlerini düzelttikten sonra heyetin elinde sadece bir çuval kara biber kalmıştı. Aynı gün huzura kabul edildiklerinde Hüseyin Effendi, Osmanlı Padişahına bir tek ufak çuval karabiber sunmanın ezikliği içinde, başlarından geçenleri ve geliş sebeplerini anlatır. Kendilerini sempati ile dinleyen Padişah durumlarını hoşgörü ile karşılar ve Endonezya heyetine her türlü maddî yardımın sağlanmasını ve Aceh Sultanına münasip hediyeler hazırlanmasını emreder. Ayrıca bir ferman yazdırarak (5) Osmanlı hudutlarından çıkıncaya kadar yol boyunca valilerin kendilerine yardımcı olmasını ve Kızıldeniz Osmanlı donanmasından yeteri kadar deniz gücü tahsis edilerek Kızıldeniz Türk Kuvvetleri Amirali ve İskenderiye eski kumandanı Kurdoğlu Hızır Reis başkanlığındaki filonun bu heyet ile yola çıkarılmasını emreder (20 Eylül 1567) Fermanda yeteri kadar ulema ile teknik uzmanların (6) heyete katılması ve bu kuvvetlerin Aceh Sultanının ihtiyacı devam ettiği sürece Sumatra'da kalması belirtilir. Böylece askerî yardım yanında, tarihte bilinen ilk teknik ve kültürel yardım da başlamış olur. Onyediyedi parça harp filosundan kurulan ve Kızıldeniz Osmanlı donanmasından ayrılan kuvvetler (7) 1567 yılında Kuzey Sumatra'ya varırlar. Burada Aceh Sultanlığı tarafından büyük merasimlerle karşılaşırlar. Kurdoğlu Hızır Reis'e ve yardımcısı Mehmet Bey'e Vali ünvanı verilir. O zamanki modern harp tekniğine göre eğitilen Sumatralılar ve türk donanması Portekizlilerin beklediği harp taktiği ile onları mağlup eder ve Sumatra'dan uzaklaştırırlar. Amiral Hızır Reis ve onyediyedi parçadan ibaret donanma kuvvetlerinin onbeş Osmanlı topraklarına döner. Ancak gelen Türklerden bir kısmı, gördükleri iyi kabulden de etkilenmiş ola-

rak, Padişahın fermanındaki müsaadeden istifade etmek sureti ile, iki gemi ile Aceh'te kalırlar. Bu Türkler yerli halkla evlenmek suretiyle onlarla karışırlar. Teknisyenler yeni teknik bilgileri yerlilere öğretirler. Bu durum 1596'da, bu defa Hollanda'nın istilacı hareketlerine kadar otuz yıl böylece devam eder.

Bu Osmanlı Türkleri genellikle Pande Aceh şehrinin denize yakın bölgelerinde bugün Bitay, Emperum ve Perkeburan Pande mahallelerinde yerleşmiş ve yaşamışlardır. Bugün onların mezarlarından bazılarını hâlâ buralarda görmek mümkündür. Ancak bu Türklerin başşehir civarındaki bu mahaller dışında da ikamet ettikleri ve faaliyet gösterdikleri bazı emarelerden anlaşılmaktadır.. Batı Aceh bölgesinde sahile yakın bir dağ "Ulu Asem" adını taşımaktadır. Oysa bu sözcüklerin yerli dilde bir anlam taşımamasına karşılık Türkçede "Büyük", "Asım" sözcük ve adının karşılığı oldukları açıktır. Gene Aceh bölgesinde "Deli Osman" adıyla bilinen mahal için de aynı söz söylenebilir. Muhtemelen bu bölgelerde bu adlarla anılan bazı Türkler isim yapmışlardır. Ayrıca Bitay'ta mevcut bir eski kitaplık da 2. nci Dünya Savaşı sırasında yandığından Türklerin beraberlerinde getirmiş oldukları dinî ve ilmi eserlerin bu arada yok olduğu sanılmaktadır.

Belge ile tesbit edilebilen bu ilk ilişkilerden önce 13.ncü asırda Selçuk Türklerinin Malaka, Sumatra

ve Güney Borneo taraflarına gelerek bu mahallerde sahilinden ve bataklık yerlerden uzak, yüksekçe bölgelerde yerleştiklerine dair rivayetler varsa da bu rivayetler tetkike muhtaçtır.

Jakarta, 1987

1) Baluwarti Book, Copyright. "Harapan Kita" Foundation, Jakarta, 1981

2) O tarihlerde arapça, islam ülkeleri arasında hıristiyanlarda latince gibi, müşterek anlaşma dili olarak kullanılmaktaydı.

3) Prof. Tarek Shihap: Journal of Southeast Asian History.

4) Bu konuda açık bir kayda rastlanmamıştır. Ancak Endonezya heyeti İstanbul'a kendi gemileriyle geldiğine ve Şüveys Kanalı mevcut olmadığına göre Süveys'e gelen Endonezya gemisinin değiştirilmiş olması gerekir. Fakat bu geniyi İstanbul'da bir yıl süreyle mahafaza ettiklerine dair bir kayıt da görülüyor. Aksine bir yıl sonra Aceh'e dönerken Padişah'ın kendilerine İskenderiye'ye gitmek üzere bir tekne verdiği dair bilgiler vardır. Bu husus tetkike muhtaçtır.

5) Bu fermanın tam metni Saffet Bey'in "Bir Osmanlı filosunun Sumatra seferi" adıyla "Tarihî Osmanî Encümeni Mecmuası"nda 1908 ve 1910 yıllarında neşredilen makalelerinde mevcuttur.

6) Maden ustaları, özellikle demir-çelik ve tunç ustaları, top döküm elemanları, lağımçılar, askerî inşaat ustaları, tekne ve kadirga ustaları ile kalfa ve yamakları.

7) O tarihte Osmanlıların dört ayrı donanması vardı Bunlar sırasıyla Akdeniz, Karadeniz, Kızıldeniz ve Tuna'daki Donanma idi. Ayrıca Basra Körfezinde devamlı donanma zamanında olmayan deniz kuvvetlerinin varlığı da bilinmektedir

**İşenmegil dostunğa
Saman tıkar postunga**

**Gevher yatur bu sayda
Tanumasan nime fayda.**

**Hakikat kimde bolsa azmağay ol
Hakikatsız kişi tapmağay yol.**

**Her kim her nime kılrsa, kılur öziğe
Asumanğa bakup tükürse düşer yüziğe.**

**İlğe girsen elince
Suya girsen belince.**

**Eşek halvadadı yedi samanni
Nemeğe fark etmedi yahşi yamanni.**

MAZİMİZDEN GELEN HABER

Dr. M. Yakub Buğra

İÇ HASTALIKLARI, VE AKUPUNKTÜR MÜTEHASSISI

Kutsal Vatan Doğu Türkistan'ın mazideki tarihine ışık tutan sayısız Arkeolojik vesikalar, paha biçilmez antik eserler yabancı Arkeologlar tarafından adeta yağma edilmiştir. Bunlardan en az bir kısmı araştırılıp gün ışığına çıkarılmışken çoğu müzeleri süsleyerek sergilenmektedir.

Doğu Türkistan'da ise istilacı Çin Hükümetleri bir zamanlar dünya kültürüne küçümsenmiyecek katkıları olan Uygur Türklerinin mazideki tarihine ait eserleri yok etmek için ellerinden geleni yapmışlardır. Komünist istilasından sonra bu hadise daha ağır bir şekilde ceryan etti. Mao'nun kültür devrimi esnasında kızıl muhafızlar "Tüm eskileri yoketmek" sloganıyla geride kalan tarihi miraslarımızı da yıkmışlardır.

Mao'dan sonra Doğu Türkistan da bir takım islahat ve yumuşama politikası uygulamaya başlanınca Doğu Türkistanlı Uygur Bilim adamlarımız Ecdadlarımızın eski çağlar tarihi ve faaliyetlerini öğrenmeğe ve araştırmaya başladılar. Bu çalışmaların sonuçlarını son günlerde Ürümçi'de Gençler Neşriyatı tarafından yayınlanmakta olan makalelerden büyük bir sevinç ve iftiharla öğrenmekteyiz. Bunlardan biri Genç Bilim adamı ve Arkeolog Kurban Veli'nin "MAZİMİZDEN GELEN HABER" adlı makalesidir. Kurban Veli makalesine şu sözlerle başlıyor.

"Şimdiye kadar Ecdadlarımızın 2000 yıl önceki eski tarihi ve faaliyet izlerinden söz etmek için kaynak eksikti. Bu son yıllarda yurdumuzun bir kaç yöresinde Ecdadlarımızın 2000 sene öncesine ait yerleşim izleri, şehir ve kale harabeleri ve mezarlar bulundu. Arkeoloji bize mazimizden yeni Haberler getirdi. Böylece bizler şimdi günümüzden 2000 sene hatta bundan daha önceki tarihimiz ve Ecdadlarımızın faaliyet izlerini çok daha iyi görmeye başladık" Bilindiği gibi Çin kaynaklarında, Doğu Türkistan topraklarındaki Ecdadlarımızın tarih ve faaliyet izleri 2000 seneden öteye gitmiyor. Şimdi biz Kurban Veli'nin bu makalesinden Uygurların bu topraklarda günümüzden Onbin sene'ye kadar varan bir tarihe sahip olduğu gerçeğini öğrenmiş bulunuyoruz. Ben Kurban Veli'nin bu makalesi'nin özetinin bir kısmını aşağıya aynen aktarıyorum:

1. Taş Kurgan Nahiyesinde bulunan Eski Taş Devrine ait kalıntılar:

Eski Taş Devri Arkeolojisi, İnsanlık Tarihi'nin günümüzdeki 6-7 bin ile iki Milyon sene önceki durumunu aydınlatmaktadır. Taş Kurgan Nahiyesinin Kuzey-Batı tarafında bulunan Cigila mezrasında eski Taş devrine ait kalıntılar bulundu. Bu kalıntılar Taş

Kurgan nehri yatağının kenarındaki derin toprak tabakasının üçüncü katında bulunmuştur. Coğrafik yeri ise 75-24, Doğu meridyen ile 37-31 Kuzey paralelleri arasındadır. Bu kalıntılarda eski çağ insanların yakıldığı ateşten yanan toprak, tam yanmamış ağaç parçası ve oyma taş silahlar bulunmuştur. Bunlardan alınan örnekler labratuvarda tetkik edildikten sonra bunların eski Taş devrine ait olduğu kanıtlanmıştır.

2. Artuş Nahiyesindeki kazıda ortaya çıkarılan Taşillanmış insan kafatası kemiği:

Kemiğin taşillanması için diğer şartların yanısıra aradan Onbin seneden daha fazla bir zaman gerekmektedir. Artuş'un Agu köyü civarında Taşillanmış kafatası kemik (Fosil) parçaları bulunmuştur. Bu yer 75-05 Doğu Meridyen ile 39,44-46 Kuzey paralelleri arasındadır. Halen "Şincang Müzesinde" muhafaza edilmekte olan tepe, alın, şakak ve diğer bölümleri olmak üzere toplam 7 parça kemik parçası Çinli Bilim Adamlarınca günümüzden on bin sene önce yaşamış olan 18 yaşında bir erkeğin kafatası kemiği olduğu kanaatine varmışlardır.

3. Konçi Nehri Yatağında bulunan Mezarlık:

Konçi nehri yatağında yürütülen kazı esnasında ortaya çıkarılan eski bir mezarlıkta beyaz kuş tüyüyle süslenmiş şapka, yün kumaş, kilim, İşlenmiş deriden yapılmış çizme, buğday tanesi ve ağaçtan yapılmış kadın heykeli bulunmuştur. Bu eşyalardan alınan örnekler Carbon-4 testiyle incelenip, bunların günümüzden 3800-6000 sene önceki maddi eşyalar olduğu tespit edilmiştir. Bu demek oluyorki Ecdadlarımız bu topraklarda bundan 6 bin sene öncesi çağın en yüksek kültürlü hayatını yaşamışlardır. Örneği: Kilim, halı ve deri çizme gibi sanat eserleri, Çin'deki diğer milletlerde bulunmayan, Uygurlar'a has bir sanat şeklini sergilemektedir. Buğday tanesi ise Çin'de şimdiye kadar bulunan en eski buğday örneklerinden olduğu anlaşılmıştır. Böylece Ecdadlarımız, günümüzden 6000 sene öncesine buğdayı ektiği ve deri Çizme'yi keşif ettikleri bilinmektedir.

4. Hoten'in Sampula kazasında ortaya çıkarılan eski Mezarlık:

Hoten Vilayetinin Sampula kazasında (80,7-31 Doğu meridyen ve 36,59-53 Kuzey paralelleri) yürütülen kazılarda 16 eski mezar ortaya çıkarılmıştır. Bu mezarlarda bulunan cesetler bütün bir ağaç gövdesinden yapılan tabutlar'a yerleştirilmiş ve her bir ceset yanına bir de at beraber gömülmüştür. Ayrıca bu mezarlardan 1000 tane çeşitli Kültür ve sanatı simgeleyen eşyalar ortaya çıkarılmıştır. Bunların içinde ipek ve yün kumaşlardan dikilmiş giysiler, el işleri, pamuk, kumaş, tarak, ayna, halı, mercan, yelpaze ve kemik okbaşı gibi medeni hayatta kullanılan

göz kamaştırıcı eşyalardan bin tane vardır. Bilim adamlarınca yapılan araştırmalarda bunların 2000 sene öncesine ait olduğu tesbit edilmiştir. Bu da Hoten bölgesinde Uygurlar'ın bundan ikibin sene önce yüksek bir kültür ve sanat'a sahip olduklarını kanıtlamaktadır.

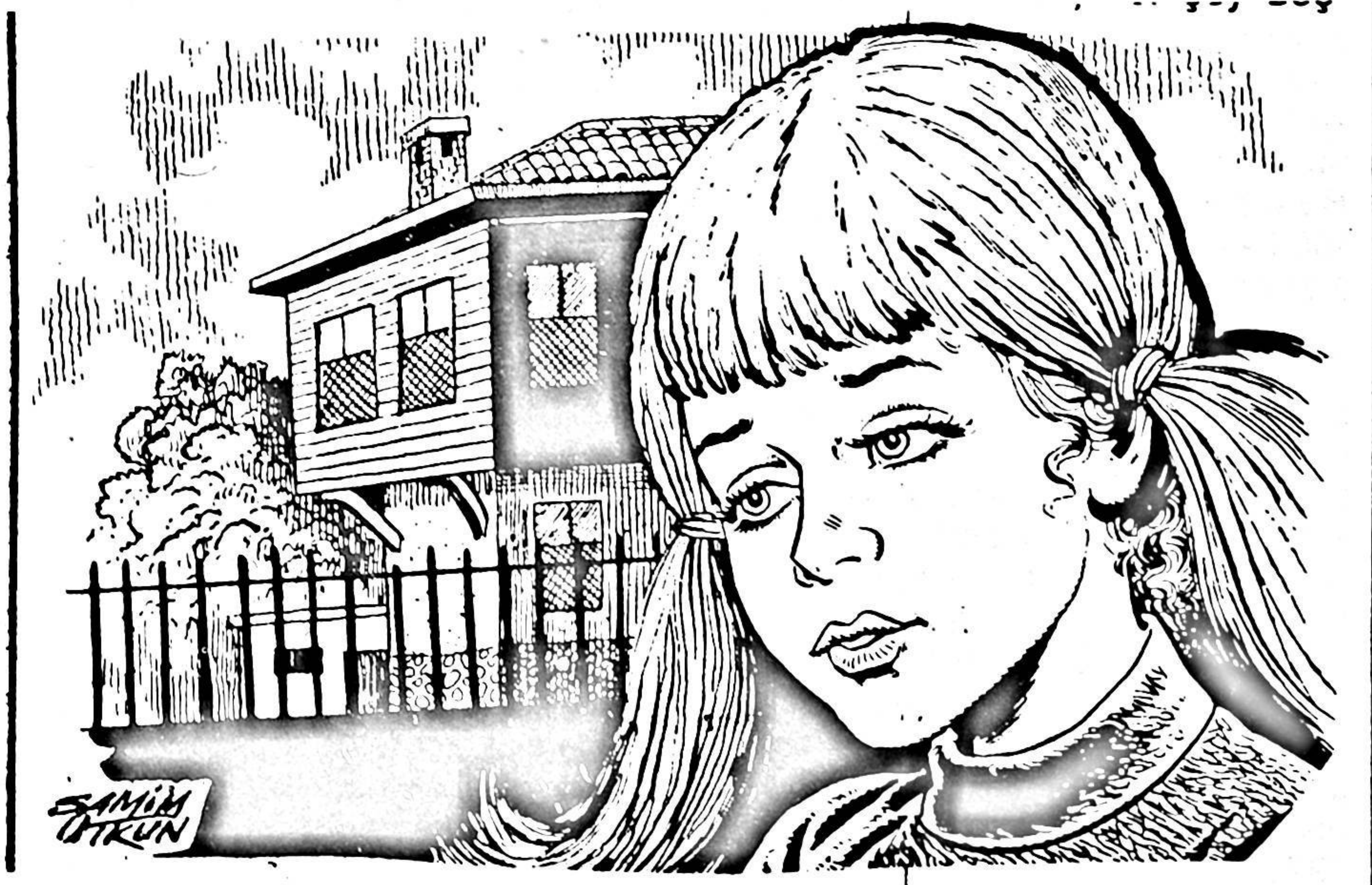
5. Barigöl'deki eski çağ'a ait bina kalıntısı:

Barigöl (Bari Kol) Nahiyesinin batısında 6 kilometre mesafedeki bir yerde eski çağa ait bina harabesi bulunmuştur. Bu harabede 2 metre yükseklikte olan bina duvarı 3x2 metrelik kalın taşlardan yapılmış olup 3-4 erkeğin zorla kaldıracabileceği ağırlıktadır. Bu taşların iç yüzü ise taşçı ustalar tarafından düzgün bir şekilde dizilmiştir. Ayrıca ağaç direklerin izleri de vardır. Bu kalıntı örnekleri Carbon-4 testiyle tetkik edilip bunların 3280 sene öncesine ait olduğu anlaşılmıştır. Demek, Ecdadlarımız 3000 sene önce bu yörelerde çok sağlam ve mükemmel inşaatlar yapıp yaşamışlardır. Böylece Sayın Kurban Veli'nin bize ilettiği "MAZİMİZDEN GELEN HABER"i ile

müsteml ekeci Çinlilerin Şincan bölgesinde Uygurların tarihi izleri 2000 seneye varmıyor dedikleri (Yani, Doğu Türkistanda bundan 2000 sene önce Uygur Türkleri yaşamıyorlardı) iddiaları çürütülmüştür.

Kurban Veli kimdir?

Kurban Veli 1946 yılında Doğu Türkistan'ın Çerçen Nahiyesinde doğdu. Ürümçi Üniversitesinin Sosyal Bilimler Fakültesinden mezun olduktan sonra, Kurban Veli Tarım Medeniyeti araştırmacısı ve Arkeolog olarak çalışırken Sanskrit, Sak, Tohri, ve Suğdi dillerde özel ihtisas yapmıştır. Halen "Şincang Eski Eserleri toplama ve değerlendirme daire başkanıdır, Almanca ve İngilizce bilen Kurban Veli'nin Uygur Türklerinin eski dil ve tarihi konulu bir kaç eseri vardır, malesef bize ancak "Bizim eski yazılarımız" adındaki bir eseri ulaşabilmiştir. Şimdiye kadar Kurban Veli'nin "Tarihte İlk Uygur Topu" "Hoten Aksepil harabesinin kemitleri üzerindeki yazılar konusundaki ilk izlenimleri" gibi eserleri "Urumçi Gençler Neşriyatı" ve "Bulak" mecmuasında yayınlanmıştır.

TARİHİN AKIŞI - ZAMAN KÖPRÜSÜ

Ali AKIŞ

Bundan 435 yıl önce, yani 1552 yılının 15 Ekim gününde, Rusya'yı 250 yıl süre ile yönetimi altında buldurmuş olan kudretli ALTINORDU İMPARATORLUĞU'NUN varisi ve devamı sayılan KAZAN HANLIĞI, eski kölesi Rus Çarı Müthiş (Vahşi) IVAN tarafından istila edilmişti. KAZAN Ordusu, otuz bin şehit vermek suretiyle sayısı iki yüzbine varan Rus ordusuna karşı son neferine kadar direndi. Ruslar, esir almak fırsatından yoksun bırakıldılar ama, bunun öcünü çoluk çocuktan, yaşlılardan, kadınlardan ve camilerden, medreselerden, kütüphanelerden, hamamlardan ve çeşmelerden acı bir şekilde aldılar. Yabancı Ruslar, Kazan kentinde taş üstünde taş bırakmamak şartıyla, kendi zalim hakimiyetlerini yerleştirebildiler. Böylece, Müslüman ve Türk Kazan yerine fanatik Ortodoks ve primitif Rus devri başladı. Ruslar, devlet yönetimi bilimi ile askerlik sanatını efendileri Kazan Tatarlarından öğrendikleri için, aşağılık duygusunun güçlü etkisi altında, istila ettikleri yeni ülke halkını yenilen bir kütle olarak değil de, güçlü bir rakip, tehlikeli bir hasım olarak gördüler. Tarih ve sosyoloji bilim dallarının sağlam kurallarına kulak verirse, bunda şaşılacak bir görünüş yok, zira, aynı fertlerin ömürleri gibi egeyen devletlerin de ömürleri belirli yıllarla sınırlanmıştır. Örneğin, bir insanın normal ömrü seksen yıl ise bir devletin de ömrü 400 ile 480 yıl arasında değişmektedir. Bu teorinin Mimarı Rus tarihçisi ve sosyologu Prof. MAŞKOV, 1910 yılında, Varşova'da yazmış olduğu "SOYSUZLAŞMA MEKANİZMASI" adlı eserinde, Roma, Bizans, Altın Ordu ve Osmanlı tarihlerinden örnekler getirmek suretiyle Rus tarihini de inceleme süzgecinden geçiriyor. Onun tespit ettiğine göre, Roma, Bizans ve Altın Ordu İmparatorluklarının ömürleri 400 ile 465 yıl arasında olmuş. Adı geçen eser 1910 yılında yazıldığına göre, Osmanlı ve Rus tarihleri hakkındaki fikirleri ve tahminleri, doğrusu şaşırtıcıdır. Gerçekten de, Osmanlı İmparatorluğu 1453 yılında İstanbul'un fethiyle kurulmuş ise, onun çöküşü 1918 yılına rastlıyor, yani Osmanlı İmparatorluğu'nun ömrü de aynen 465 yıl olmuş. Rus tarihini incelediğimizde, aynı rakamla karşılaşıyoruz. Zira, Rusya Çarlığı 1552 yılında Kazan kalesinin zaptedilmesi ile başlamış ise onun kaçınılmaz çöküşü 2017 yılında olacaktır. SOYSUZLAŞMA MEKANİZMASI adlı eserin yazarı Rus Prof. MAŞKOV'un belirttiğine göre, 1917 yılında Rus çarlığından birçok devletler geçici olarak ayrılacaklar, ama ondan sonra bütün ülke sathında dehşetli diktatorya rejimi yerleşecek; 1970'li yıllarda bütün ülke çapında açlık, sefalet ve ahlaksızlık hüküm sürecek; 20'nci yüzyılın sonunda ise Rusya İmparatorluğu'nun çöküşünü kimse önleyemeyecek ve neticede 2017 yılında Rusya İmparatorluğu tarihe karışacak.

Sıraladığımız kehanetin şimdiye kadar olanı yüzde yüz gerçekleştiğine göre, bundan sonra kalan 30 yıllık dönem içinde vuku bulacak olaylar, ümit kıvılcımlarını parlatan alevler haline getirecek niteliktedir ve tarih biliminin pozitif bilimler derecesinde kesin esaslara dayandığına inandıracak güç kazanmıştır. Adı geçen eseri bana bundan 49 yıl önce, yani 1939 yılının yazında Polonya'nın başkenti Varşova'da okumak nasip olmuştu. Maalesef, o çağlarda foto-kopya henüz icad edilmediğine göre, okumakla yetinmek zorunda kalmıştım. Şunu da ilave edeyim: "SOYSUZLAŞMA MEKANİZMASI" (MEHANİKA VİYROJ-DENIYA) adlı eser 1910 yılında Varşova'da basılmış. Rus Çarlığı gizlipolisi OHRANKA, asi Polonyalılarda milliyetçilik duygularının alevlenmesinin ve ihtilalcilik hareketinin önlenmesi gerekçesi ile bu eseri piyasadan toplattırılmış. Idil-Ural Milli Hareketi'nin önderi rahmetli AYAZ İSHAKİ İDİLLİ, adı geçen eseri, arkadaşı Polonyalı Senatör SIEDLECKI'den ödünç olarak almış ve bana da onu okuma fırsatını vermişti. Böylece ben, eski hafızama dayanarak, bu eseri Türk kamuoyuna tanıtmak bahtiyarlığına erişmiş oldum. Gerçekten de, o değerli eser sayesinde, tarihin akışını ve zaman köprüsünü incelemek imkânı yaratıldı. Yukarıda da dile aldığımız gibi, ALTIN ORDU İMPARATORLUĞU ile RUSYA İMPARATORLUĞU ve onun uzantısı ve varisi bugünkü süper devlet Sovyetler Birliği, daha doğrusu, SOVYET İMPARATORLUĞU, sıra ile bir-birlerini yönetimleri altında buldurmuş olan iki büyük devlettir. Yalnız, adı geçen bu iki devletin ikisi de aynı zamanda bir arada bağımsız olarak yaşamamışlardır. Yani birinin yaşaması için, ikincisinin yıkılması şart ve mukadderdi. İşte bundan dolayı, söz konusu ZAMAN KÖPRÜSÜ, son sekiz yüz yıllık dönem içerisinde her iki rakip devletin de en şanlı ve en acı günlerini sıra ile yaşamasına sahne olmuştur. Bütün dünyanın selameti ve devamlı barışın sağlanması için, ALTIN ORDU İMPARATORLUĞU'NUN bugünkü varisleri KAZAN ve KIRIM Türk-Tatarlarının ve bugün süper devletin hakim milleti Rusların eşitlik ve hürriyet şartlarından dostlarca bir arada yaşaması için elverişli ortam hazırlamak kaçınılmaz zarurettir. Meseleye daha aydın ve anlaşılır şekil vermek için, yıkılması kaçınılmaz olan Sovyetler Birliği'nin harabeleri üzerinde MÜSLÜMAN TÜRKLER ile Hıristiyan Ruslar, Ukraynalılar ve Beloruslar, kardeşlerce bir arada zaman köprüsü üstünde yaşama olgunluğunu göstermelidirler, yoksa bir taraftan kendi üstünlüğünü iddia eder ve rakibini ezmeye kalkışırsa, Dünya Başarı büyük ölçüde tehliye girmekten kurtulamayacaktır. İşte bu durum, bugün birbirleri ile boğuşmakta olan İran ile Irak içinde, ve aynı zamanda birbirlerine hayat hakkı tanımayan YAHUDİLERLE FİLİSTİNLİLER için de ge-

çerlidir. Zaten, bugünkü siyasi bunalımın temelinde bir yandan İran-İrak, öte yandan Arap-İsrail kavgası yatmıyor mu? Gelin hep birlikte dostlarca yaşamamızın yolunu bulalım. İşte bu özlemin gerçekleşmesini engelleyen ve bütün dünyayı yönetimi altına almaya yeltenen Rus Sovyet devletini nakibeti ve kaderi yok olmaktır, çökmektir. Acaba ne zaman insanlar tarihten ders ve ibret alarak, birlikte yaşama

fedekârlığını gösterebilecekler? Bu dünyayı Allah bir arada yaşamak ve kardeşçe geçinmek için yarattığına göre, hiçbir millete ve hiçbir devlete üstünlük ve hegemonya hakkı verilmemeli. Herhalde bu konuda herhangi bir alternatif yoktur.

Bu yazının müellefi Sayın Ali Akış, 14 Ocak 1988 günü 70 yaşını idrak etmiş olacaktır. "Doğu Türkistan'ın Sesi" mensupları olarak kendisine daha nice uzun yıllar sıhhat ve afiyet üzere yaşamasını dileriz.

MEKKE'DE TOPLANAN İKİ BÜYÜK KONFERANS

Ekim 1987 ayında, Suudi Arabistan'ın Mekke şehrinde "RABITA" tarafından düzenlenen iki mühim konferans gerçekleştirildi.

Bu konferansların ilki; 6-8 Ekim tarihleri arasında yapılan, Rabita'nın Kurucular Meclisi yıllık mutad toplantısı idi.

Bu toplantıya, Vakfımızın kurucusu Sn. İsa Y. ALPTEKİN de, Rabita'nın Kurucular Meclisi Azası sıfatıyla katılmıştır.

Özellikle İran-İrak savaşı, Afganistan ve Filistin meseleleriyle diğer ülkelerde yaşayan müslümanların problemlerinin ele alındığı bu konferansta İsa Y. ALPTEKİN; Çin ve Rus esaretinde yaşayan Türkler hakkında kısa, fakat özlü bir konuşma yapmıştır. Ayrıca, metnini bu sayımızda okuyucularımıza sunduğumuz "muhtırayı" da Konferans Başkanlığı'na vermiştir.

Aynı toplantıda, Bulgaristan'da yaşayan soydaşlarımızın maruz buldukları çetin şartlar ele alınmış; bu konuda İslam devletlerine önemli tavsiyelerde bulunulduğu gibi, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Beyannamesi'ne imza koyan devletlere de ikazlarda bulunulması için tavsiye kararı alınmıştır.

İkinci konferans ise; "Üçüncü Genel İslâm Konferansı" olup, çeşitli ülkelerden gelen çok sayıda davetlinin iştiraki ile 11 Ekim'den 15 Ekim'e kadar devam etmiştir. Vakfımızın Yönetim Kurulu Başkanı E.General Sn. Rıza BEKİN de vâki dâvet üzerine İsa Y. Alptekin'le birlikte bu konferansa katılmışlardır.

Adı geçen konferansta; İslâm memleketlerinin siyasi, ekonomik ve sosyal meseleleri ele alınmış; değişen şartlara ve beliren yeni ihtiyaçlara göre fikirler teati edilmiştir.

Yakub Beğ'in Egemenliği Zamanında Doğu Türkistan'ın Dış Memleketlerle İlişkileri

Doç.Dr.Ahmet Rıza BEKİN

A.V.Dil ve Tarih, Coğrafya, Fakültesi Sinoloji Böl.Bşk.

Doğu Türkistan'daki Türk toplumu Çin boyunduruğundan kurtulmak ve kendi bağımsız devletlerini kurmak için en ağır şartlar altında mücadele etmiş ve sık sık ayaklanmışlardır.

Bu ayaklanmaların pek çok nedenleri vardır. Dış savaşlar ve iç isyanlar nedeniyle Çin imparatorluğunun içine düştüğü ekonomik kriz ve bunun da Doğu Türkistan'ı aynı derecede etkilemesi bu nedenlerin en önemlisi olarak görünmektedir. Çünkü Doğu Türkistan halkı boşalan imparatorluk hazinesinin karşılanması için ağır vergiler ödemek zorunda bırakılıyorlardı. Yanısıra sınır savunmasını üstlenen büyük bir ordunun ihtiyaçları ve bakımı da üzerlerine yıkılmıştı.

Bunların yanısıra iç ayaklanmalar esnasında ihtilal liderlerinin ordularına erzak ve hayvan yardımı da yapıyorlar, dahası bizzat savaşa da iştirak ediyorlardı. Buna rağmen, liderler ufak bir iteatsızlığı Çin taraftarlığı kabul ederek halkı cezalandırıyorlardı. İhtilal sonrasında liderlerin cezalandırılması ise liderlik edebilecek kişilerin azalması ile sonuçlanıyordu. (1)

Ayrıca, savaş sırasında, yerli asker ve memurların maaşlarının kesilmesi ve geçimlerini sağlamak için giriştikleri oyunlar Doğu için yerli halktan memurlar seçmeleri, kurdukları adli ve askeri örgütlerle onları desteklemeleri sonucu bu memurlar Çinlilerin maşaları haline gelmişler ve kendi halklarından uzaklaşmışlardı. Bu durum halkın milli gururunu fazlasıyla incitiyordu.

Çinliler, kendilerine hizmet eden Türk Bey'lerine Mançu Hanedanı'nın en büyük ünvanlarını veriyorlar (2), maaş bağlıyorlar ve imtiyazlar tanıyorlardı. Halk Uluğlar (Aristokrat) ve "Uşaklar" (halk) diye ikiye ayrılmıştı (3).

Çinlilere sadakatle hizmet eden bu köle ruhlu Bey'ler, kendi halkını ise köle gibi kullanmaktan çekinmiyorlardı. Zulüm ve baskıdan korunmak için çok fazla çalışan halk (yiyecek ya da para olarak) vergi öderken, Uluğlar hiç-bir şey ödemiyorlar, bilakis alıyorlardı. Ülke Uluğlar vasıtasıyla tamamen Çin boyunduruğuna girmiş bulunuyordu.

Bunların yanısıra halkın kültür hayatı da baltalanmış, ciddi hiçbir eğitim hizmeti götürülemeyerek bilimsel gelişmelerin ve bilinçlenmenin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Dahası camiler, medreseler ve vakıf binaları, isyanların bastırılmasında harcanan paraların karşılanması için satışa çıkarılmıştır (4).

Çinliler; dini, siyasi bir iş olarak kabul ederler. Bu yüzden Doğu Türkistan halkını kendi dinlerine geçirmek ve böylece kendilerine daha çok bağımlı hale getirmek için pek çok oyunlar çevirmişler ve

baskılarını arttırmışlardır. (5). Ama bu baskılar geri tepmiş ve Doğu Türkistan halkı dinine daha sıkı sarılmıştır.

Bir başka siyaset daha vardı ki o da, başka bölgelerin insanlarını Doğu Türkistan'a yerleştirmek, karşılığında Türkistan halkını başka bölgelere sürmek şeklinde uygulanıyordu (6). Mesela; Çin Hükümetine isyan eden binlerce Tungan ailesi buraya sürülmüştü. Ayrıca pek çok haydut, katil, hırsız ve kanun dışı kişiler de Türkistan'a gönderilenler arasındaydı. Bu insanlardan memlekete bağlılık beklemek oldukça zordur.

Diğer taraftan, Türkistan'da bağımsız devletçikler kurmak isteyen ve bunun için mücadele eden ve ekseriya başarısızlığa uğrayan Hocalar (Sarımsak Hoca ve Oğulları, Cihangir Han, Yusuf Hoca ve Sonra "7" Hocalar) Türkistan'ın bağımsızlık davasında pek faydalı olamamışlardır.(7). Zira, maksatları hükümdar olmak ve saltanat sürmektir. Bağımsızlık aslında ikinci plandaydı. Halk bunu sezmişti ve onları ciddi olarak pek desteklememişlerdi. Hocaların her başarısızlığı Doğu Türkistan'ın bağımsızlık davasına bir darbe olmuştu, diyebiliriz.

Çinlilerin, üstün ırk oldukları inancıyla yaptıkları her türlü baskılar Doğu Türkistan halkının bağımsızlık isteğini daha da kamçulamaktadır.

Böylece, her yerde mahalli ayaklanmalar baş gösterdi (1864). Bir kısmı başarılı oldu. Aynı gaye uğruna Kulca, Hotan, Kaşgar, Yarkent ihtilalleri birbirini takip etti. (8). Böylece, Doğu Türkistan halkı birçok bölgelerde Çinlilere karşı savaştılar. Ve neticede bağımsız mahalli hükümetler (5 hükümet: Kuça, Kulca, Hotan, Kaşgar, Yarkent) kurdular.

Doğu Türkistan halkının bu liderleri bu kez kendi aralarında mücadeleye girişmiş ve her biri kendisinin hükümet başkanı olmasını istemiştir.

İşte, yüzyıldan fazla zamandan beri devam eden bu mücadeleler, halkın ızdırabını, yoksulluğunu çok yakından görmüş ve hatta içinde yaşamış olan Yakup Beğ'i Doğu Türkistan'da tek bir devlet kurulması amacıyla harekete geçirmiştir. Kurtuluşun ancak bu yolla sağlanacağına inanan Yakup Bey milli savaşını (1864-1877) başlatmış ve nitecede, kısa bir zaman için de olsa halkını Çin boyunduruğundan kurtarmış, milli birliği sağlamıştır.

SULTAN ABDÜLHAMİD'E SUNULAN DOĞU TÜRKİSTAN İLE İLGİLİ BİR RAPOR

Yakub Beğ 1867 yılında Doğu Türkistan'da bağımsızlığını ilan ettikten sonra, ilk iş olarak 1872'de Türkiye'ye Sultan Abdulaziz'in huzuruna, kurmuş olduğu "Türk İslâm Devleti"nin Osmanlı İmparatorluğu tarafından tanınması ve aynı zamanda kendisine harp malzemeleri ve askerlerini eğitmek için birkaç subayın gön-

derilmesini talep etmek amacıyla yeğeni Seyid Yakub Han Töre başkanlığında bir heyet gönderdi. Sultan Abdulaziz, Yakub Beğ'in bu isteğini kabul ederek 1874 senesinde Kaşgar'a Yakub Beğ'in askerlerini eğitmek için İstihdam Yüzbaşı Ali Kâzım ibn İbrahim başkanlığında beş kişilik bir askeri heyet ile, bir kısmı Yüzbaşı Ali Kâzım'ın elinde kalması ve diğer bir kısmının da saygıdeğer Yakub Beğ'e teslim edilmesi şartıyla, iki bin kıta kapsüllü tüfek ile altı kıt'a üç fondluk Kurup topu ve bir takım kapsül imaline mahsus alet ile çok sayıda askeri malzeme göndermiş ve aynı zamanda Yakub Beğ'e "Emir-ül Müslimin" ünvanını vermiştir.

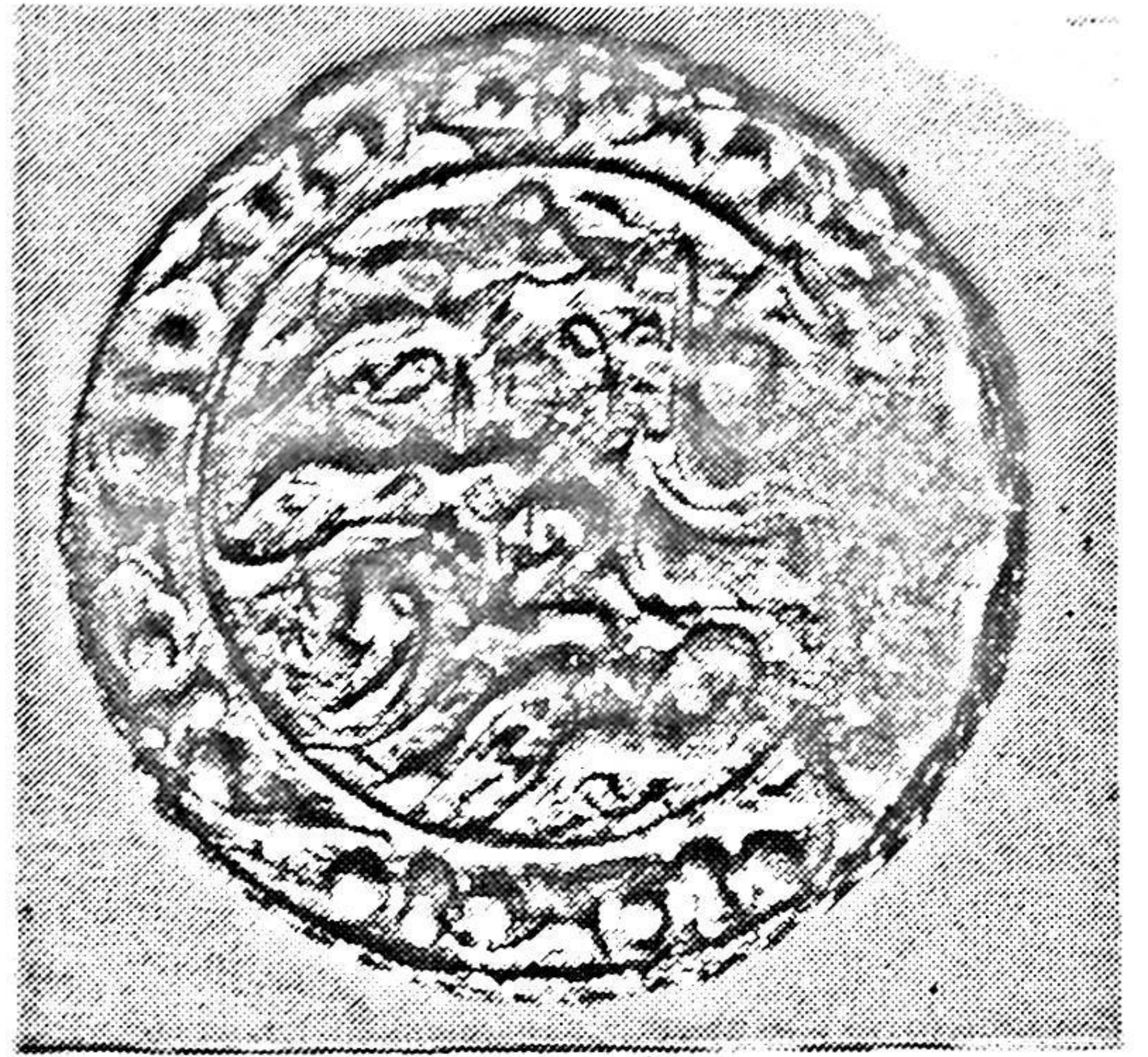
1874'te Türkiye'den Kaşgar'a giden bu heyet, Ya-

kub Beğ'in askerlerini modern yöntemlerle eğitmiş ve üç yıl Yakub Beğ'in askerleriyle beraber cephe-lerde savaşmıştır.

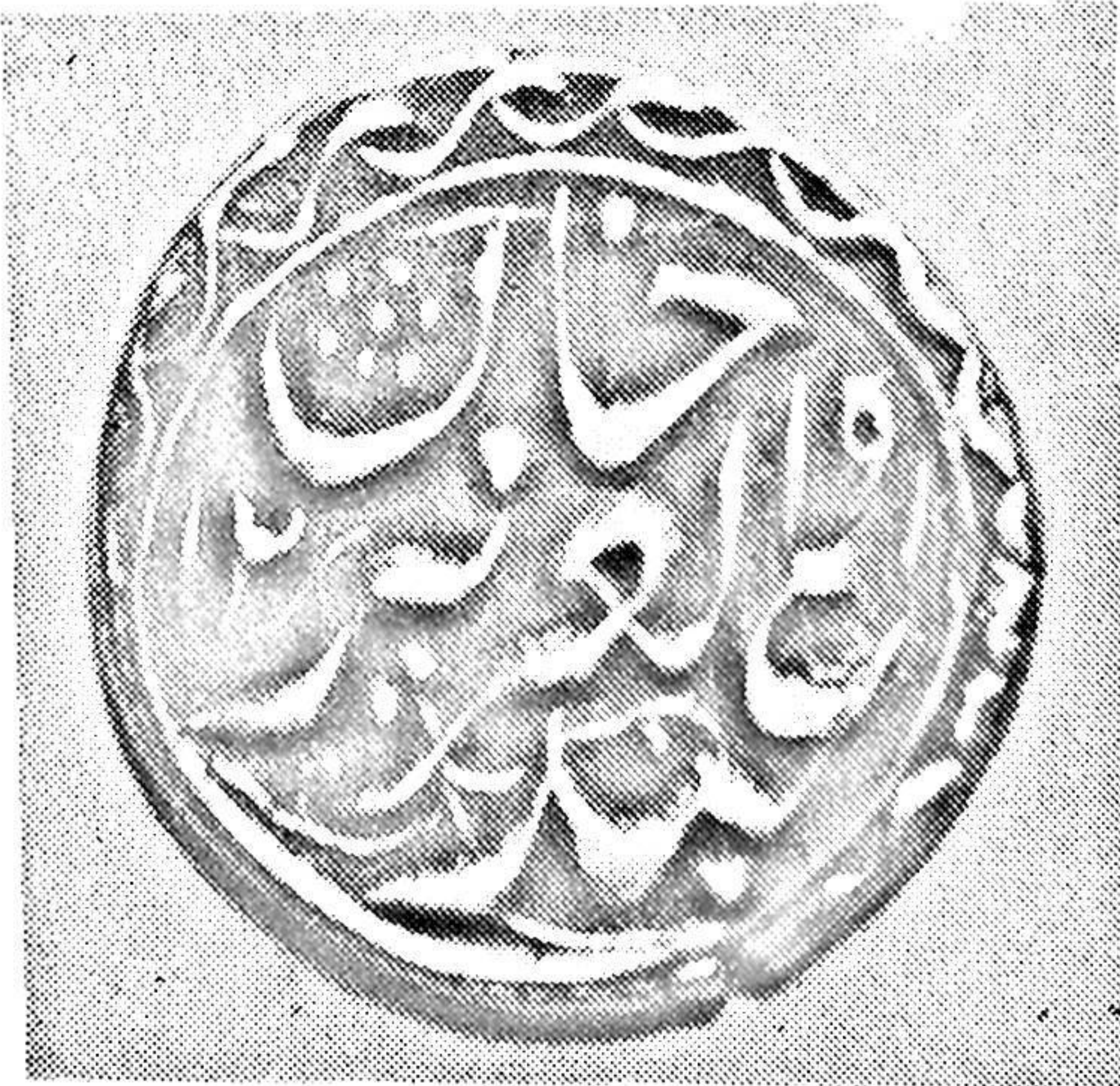
1877'de Yakub Beğ'in ölümü üzerine, oğlu Beğ Kuli Beğ babasının yerine geçtiyse de, Çinlilere karşı savaşacak güce sahip olmadığı için Kaşgar'da ancak birkaç ay durabilmiş ve sonunda Batı Türkistan'ın Hokand şehrine kaçmaya mecbur olmuştur. Bu arada, Türkiye'den Kaşgar'a giden beş kişilik bu askeri heyet, rapordan da anlaşılacağı gibi Çinlilere esir düşmüş ve türlü işkencelerle dokuz ay hapse mahkum olmuştur. Nihayet, bunların serbest bırakılmaları için halkın ileri gelenleri Kaşgar'daki Çinli General'e müracaatta bulunmuşlardır. Onların bu

Yakub Beg'in Altın Parası
(Sultan Abdul Aziz Han)
İst.Ark.Müzesi, No.2065

Durube Mahsure Kaşgar
1290 H.(M.1873)
No. 2065
İst.Ark.Müzesi

Yakub Beg'in Gümüş Parası
(Abdul Aziz Han)
1291 H.(1874-5) No.2066

Duribe Latif Kaşgar
1291 H.(M.1874-5)
No. 2066

müracaatı kabul edilmiş ve bunları üç nefer Çinli askerinin muhafazası altında Türkistan sınırından geçirerek Hindistan'a doğru göndermiştir.

YAKUB BEĞ (1826-1877)

Yakub Beğ, 1829'da Hokand Hanlığına bağlı Taşkent'in Piskent kasabasında doğdu. Gençliği yoksulluk ve maceralar içinde geçti. Yakub Beğ, yakışıklı, cesur, müziği ve dansı çok seven bir kişi idi. Çocukken çayhanelerde şarkı söylemiş ve dans etmiştir. Önceleri dayısının himayesinde iken, sonraları bazı Beğlerin hizmetinde bulunmuştur. Yakub Beğ'in yükselmesinde eniştesi Nar Muhammed'in büyük rolü oldu. Yüzbaşı ve binbaşı rütbesini kazanan Muhammed Yakub Beğ, 1849'da Akmesicid Hakimliğine getirildi. Batı Türkistan'daki Emirlerin iç çatışmalarında da önemli rol oynadı.

Yakub Beğ, Aralık 1864'de Cihangir Töre'nin oğlu Buzurk Han Töre'nin başkanlığında bir heyetle Kaşgar'a gitti. Bu heyet Kaşgar'a vardığı zaman buranın idaresi Kıpçak Sıddık Beğ'in elinde idi. Çok geçmeden Buzurk Han Töre idareyi eline aldı. Fakat Buzurk Han Töre, mülkî işleri gerçekte Yakub Beğ tarafından yönetiliyordu. Yakub Beğ, bir yıl içerisinde birkaç bin kişiden oluşan bir ordu meydana getirmeye muvaffak oldu. 1866'da Yenihisar, Yarkent ve Hotan'ı zaptetti. 1867 yılı başlarında Kaşgar'da artık Yakub Beğ'e karşı gelecek hemen hemen hiç bir kuvvet kalmamıştı.

Yakub Beğ, 1864'den itibaren 13 yıl süresince Tunganlar (Çinli müslümanlar) ve Çinlilerle yaptığı savaşlar sonunda devletinin sınırlarını doğuda Borköl, Ürümçi ve Kumul'a, batıda Pamir ve Isık Göl do-

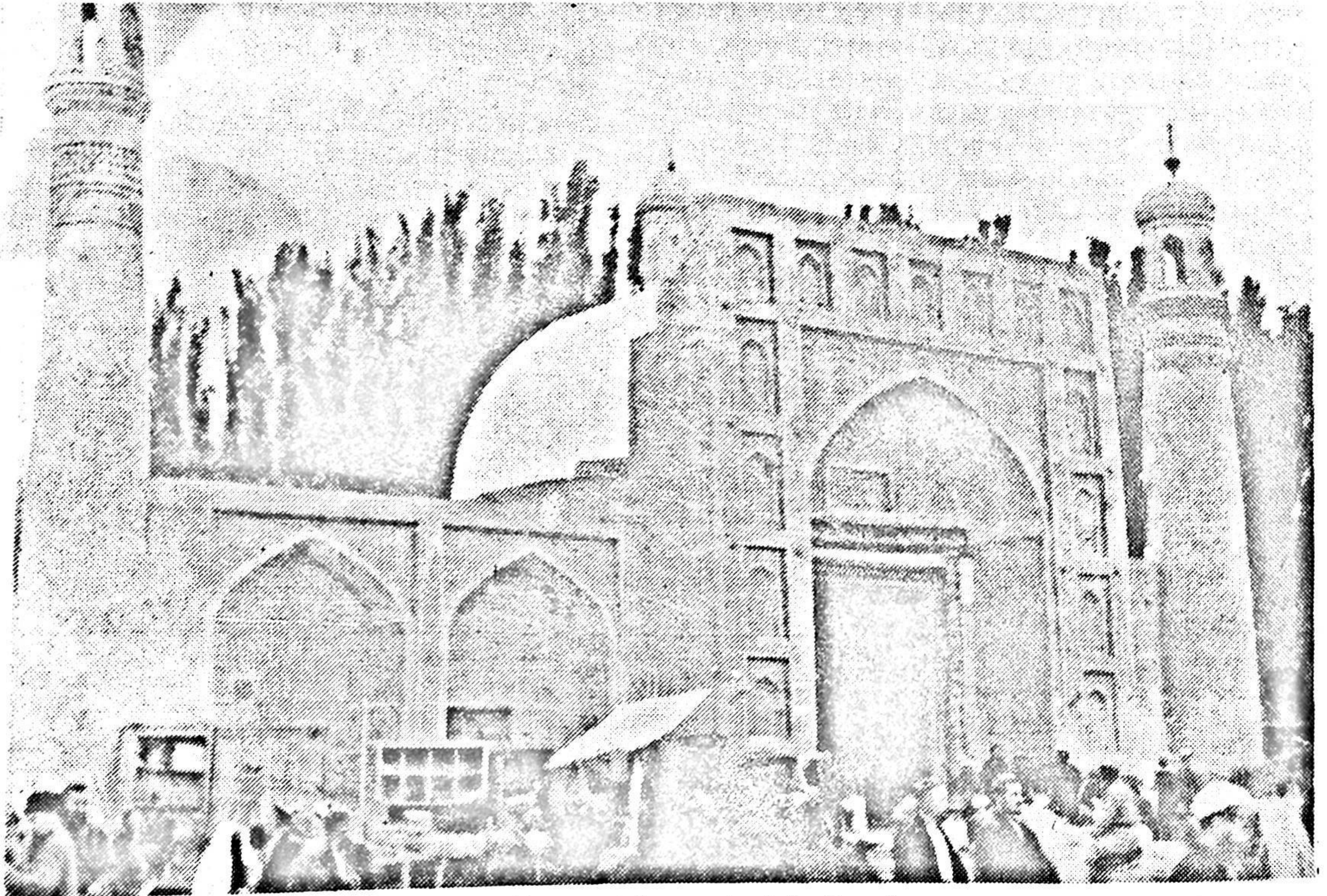
laylarına, kuzeyde Balkaş Gölü ve Altay Dağlarına, güneyde Karangu Tağ (Karanlık Dağ) ve Karakurum silsilelerine kadar genişletti. Kendisine Buhara Emiri Muzafferuddin tarafından 'Atalık Gazi' unvanı verildi.

Yakub Beg'in Dış memleketlerle olan ilişkileri

Yakub Beg, Doğu Türkistan'da Devlet kurduktan sonra ilk iş olarak 1877'de Türkiye'ye Sultan Abdülaziz'in huzuruna yeğeni Sayid Muhammed Yakub Han Töre'yi yollamıştır. (1872) Yakub Beg'in bu elçilik heyetini göndermesinin sebebi, kendisinin Doğu Türkistan'da kurduğu Türk-İslâm Devletinin, Osmanlı Devletince bağımsız bir devlet olarak tanınması ve aynı zamanda biraz silah ve bir kaç subayın gönderilmesini rica etmektir. Sultan Abdülaziz Han, Yakub Beg heyetini huzuruna kabul etti ve Yakub Beg devletini bağımsız bir İslâm devleti olarak tanıdı ve aynı zamanda Yakub Beğ'in askerlerinin eğitimi için birkaç subay ve harp malzemeleri gönderdi (10). Bunlar Hindistan yoluyla Kaşgar'a gelerek Yakub Beg'in askerlerinin eğitimine yardım ettiler. Bundan başka, Sultan Abdülaziz Han, Yakub Beg'e "Emir-ül-Müslimin" ünvanını tevcih etmişti. Bunun üzerine Kaşgar'da hutbelerde Sultan Abdülaziz Han'ın adı zikredilmiş ve sikkelere de "Sultan Abdülaziz Han'Han" ibareleri yazılmıştır. Bu sikkeler, altın ve gümüşten darbedilmiştir. (Resim).

Rusya ile Yakub Beg Arasındaki Antlaşma

Yakub Beg'in Doğu Türkistan'da kurmuş olduğu Türk-İslâm devletinin Osmanlı Devleti tarafından res-

Yakub Beg'in Kaşgar'da yaptırdığı Cami

men tanınması, Yakub Beg'e "Emir ül Mü'minin" ünvanının tevcih edilmesi ve askeri yardımda bulunmasından, Rusya son derece kuşkulandı. Çünkü, Ruslar, Doğu Türkistan'da müstakil bir İslâm devletinin kurulmasını hiç bir zaman istemiyordu. Ruslar, bir fırsatını bulup 8 Haziran 1872 tarihinde Baron Kaulbars'ı Kaşgar'a göndermiş ve 5 maddelik bir antlaşma yapılmıştır. Bu antlaşma, General Kafman tarafından tasdik edilmiştir.(12).

Yakub Beg'in oğlu Beğ Kuli Beğ'in isteği üzerine, bu heyetin başkanı istihkâm yüzbaşı Ali Kazım Türkiye'ye döndükten sonra, Kaşgar'ın son durumu hakkında Sultan Abdulaziz'e gayet ayrıntılı bir rapor sunmuştur.

A N T L A Ş M A

Madde I.

Her Rus tab'ası dini ne olursa olsun ticaret gayesiyle Yedi Şehir'e ve Yedi Şehir yönetimine bağlı şehir ve kasabalara girebilir. Yedi şehir halkı eskiden olduğu gibi bundan böyle de Rus İmparatorluğunda istedikleri yerlere seyahat edebilir ve ticaret yapabilirler. Saygı değer Yedi Şehir hükümdarı, topraklarındaki Rus tab'alarının can ve mal emniyetini dikkatle korumayı taahhüt eder.

Madde II.

Rus tab'aları tüccarlar, yedi şehirde münhasıran kendilerince kullanılmak üzere, Kervan Saraylar, mallarını teşhir ve depo edebilecekleri yerleri tayin etmeğe yetkilidir. Yedi Şehirli tüccarlar da, Rusya'da aynı haklara sahiptirler.

Madde III.

Rus tüccarları Yedi Şehir'de arzu ettikleri yerlere ticarî temsilci tayin edebilir. Bu temsilcilerin görevi, temsil ettikleri Rus tüccarlarının Yedi Şehir'e getirdikleri malların gümrüklenmesi ve ticaret mahkemelerinde onları temsil ederler. Yedi Şehir'li tüccarlar da aynı hak ve kolaylıklara sahiptirler.

Madde IV.

Rusya'dan Yedi Şehir'e veya Yedi Şehir'den Rusya'ya ihraç edilen ticarî mallar için değeri üzerinden % 2,5 vergi alınır. Her halûkârda bu vergi Yedi Şehir'li müslüman ahaliden alınan vergi nisbetinden yurakı olmayacaktır.

Madde V.

Rus tüccarları, Yedi Şehir topraklarına giriş ve çıkışta her türlü seyahat ve emniyet serbestisine sahip olacaklardır. Yedi Şehir'li tüccarlar da, Rus topraklarında seyahat ederken, aynı hak ve kolaylıklardan yararlanacaklardır.

Bu antlaşma şartları, 9 Nisan 1872 tarihinde Taşkentten gönderilmiştir.

Antlaşma, Türkistan Genel Valisi General Von Kafman tarafından imzalanmış ve üzerine mühür basılmıştır.

Antlaşma mühteviyatına göre, muvafakat ettiğine delil olmak üzere, Yedi Şehir hükümdarı Muhammed Yakub Han, 8 Haziran, 1872 tarihinde Yeni Şehir'de imzalamış ve mühürlemiştir.

Antlaşmanın imzalanmasından sonra Kaulbars hemen Kaşgar'dan ayrıldı. Taraflar, Kaşgar'dan bir heyetin Taşkent'i ziyaret etmesi hususunda mutabık kaldılar. Bunun üzerine, Yakub Beg, yeğeni Seyid Muhammed Yakub Han Töre'yi Antlaşmanın suretlerini tasdik edilmesi için elçi olarak Taşkent'e yolladı. Seyid Muhammed Yakub Han Töre Taşkent'de gayet dostane bir şekilde karşılandı. Yakub Han Töre burada bir müddet kaldıktan sonra İstanbul'a gelmiş ve buradan Süveyş Kanalı yoluyla Hindistan'a dönmüştü.

Yakub Beg, Rus'larla yaptığı bu antlaşma ile neticesi tahmin edilemez bir tehlikeye maruz kaldığını anlamıştı. Rus tüccarlarının, kendi ülkesine girmelerine karşı idi. Çünkü, Rus tüccarlarını birer casus olarak telâkki ediyordu. Fakat, Yakub Beg kendi mevkiini koruyabilmek için Rus'larla bu anlaşmayı yapmıştı. Aynı zamanda Doğu Türkistan halkıyla alışveriş yapmak yoluyla elde edilecek mallardan hisse koparmak maksadiyle şimdiden Kulja vilâyetine akın etmeye başlayan Rus Tüccarlarının, memleketi hemen hemen istila etmek üzere olduklarının farkına varmıştı. Yakub Beg aslında ticaret aleyhtarı idi. C bir savaşçı idi. Ruslar'la Çinlilerin hileli entrikalarına karşı açıktan açığa nefret beslemekten kaçınıyordu. Çünkü, bu iki devlet, Yakub Beg devletinde daha büyük ve kuvvetli idi. Fakat Ruslar, Yakub Beg'in ordusu için daha iyi silahlar, ahali için de daha sıcak elbise ve bundan başka kendi sarayı için de lazım olan her türlü malzeme ve süs eşyaları getirdiklerinden, Rus tüccarlarının mahdut sayıda ve ara ile gelmelerine müsaade etmiştir. Fakat Rusların Doğu Türkistan'a akın etmekte olduklarının farkına varınca, bunların Hive ve Buhara'da yaptıkları gibi, Kaşgar'ın da aynı akibete duçar olabileceğini hissediyordu. Fakat Yakub Beg'in Rus hükümetini güvendirmeden Rusları ticaretten uzaklaştırmak emeline ulaşabilmesi tahmin edilemezdi.

O zamanlar, Orta Asya'nın bir çok bölgelerinde geniş ticarî müesseseleri olan Pupyşef, ilk olarak Kaşgar'a kendi mallarını göndermeye karar verdi. Bunun üzerine, Pupyşef, kâtibi Somof'un idaresi altında bir kervan Kaşgar'a her hangi bir hadise ile karşılaşmaksızın vardı. Fakat Yakub Beg'in Bu Rus kervanına karşı tutumunda bir değişiklik olduğu derhal hissedildi. Zira, Rus kervan mensuplarının hareketleri çok sıkı takibe tabi tutulmuştu. Yakub Beg, kervanın bütün mallarını bizzat satın aldığı için, Somof'un ikametini pek kısa sürmüştü. Pupyşef, Rus hükümetine durumu bildirmiştir. Bunun üzerine, Rus hükümeti kendi teb'asını ilgilendiren bu meseleyi hemen ele almış ve Rus tüccarının maruz kaldığı bu zararın ilk fırsatta telâfi edilmesini talebederek Kaşgar'a bir nota göndermiştir (261) 1.3. Yakub Beg'in bu isteğe kar-

şı verdiği cevap, nekazet ve taktiğin tam bir örneğidir (13). Bununla beraber, Yakub Beg bu işin gereğini öğrenmek için bir kovuşturma açtı. Neticede, kendi memurlarından bir kaç kişinin, Somof'un mallarını Yakub Beg namına ucuza satın aldığını öğrendi ve memurlarını cezalandırdı. Ve kendi iyi niyetini isbat etmek için Rus hükümetinin Kaşgar'a bir başka tüccarın gönderilmesini istedi. Rus hükümeti, Yakub Beg'in bu teklifine itimad ederek 12 aylık bir fasıldan sonra Morozof isminde bir tüccarı Kaşgar'a gönderdi (14). Yakub Beg sözünde durarak Morozof'u büyük bir ilgi ile karşıladı ve onun mallarına müşteri bulmakta yardımda bulundu. Morozof Kulja'ya dönünce kendisinin bizzat Kaşgar Emiri Yakub Beg tarafından son derece iyi bir şekilde karşılandığını ve ticari bakımdan çok başarılı olduğunu anlattı. Bundan sonra bir çok Rus tüccarları Kaşgar'a gelmeye başladılar. Son iki buçuk sene zarfında Rus malları ve bizzat Rus tüccarları veyahut onların yerli mümessilleri vasıtasıyla Kaşgar'a büyük miktarda gelmeye başladı.

Fakat Rus hükümeti kendi tüccarlarına gizli olarak verdiği talimat şundan ibarettir: "Rus tüccarları, buldukları yerlerdeki ahali arasında ikilik yaratmak için bütün gayretlerini sarfetmek, aynı zamanda Yakub Beg sarayındaki entrikaların iç yüzünü öğrenmek ve Rus İmparatorluğunun lehinde olacak bütün menfaatları sağlamak için hiç bir fırsatı elden kaçırmamaktır." Fakat Yakub Beg kendisine karşı yapılan bu hareketi vaktinde öğrenmiş bulunuyordu. Bunun içinde edememişlerdir. Bunun üzerine Rusya'dan Yüzbaşı Reinthal 1874'te Morozof'un başarılı seferinden sonra daha iyi bir münasebet tesisinin mümkün olup olmadığını araştırmak için Kaşgar'a gönderildi (15). Gerçi Yakub Beg, Reinthal'ı çok iyi bir şekilde karşılamış ise de, netice itibarıyla kendisinden önce gelenler gibi her hangi bir başarı elde edemeden geri döndü. Bunun üzerine Ruslar, Yakub Beg hükümetini ortadan kaldırmak için harekete geçtiler ve, 1874 yılının ilk baharında Narin'e harp malzemeleri gönderdi. Aynı zamanda bir yardımcı Tümen de batıdan Terek Davan'dan Kaşgar'a doğru ilerliyecekti. Rus Hükümeti Asya'da bulunan bütün Rus generallerine bu harekât karşılığı olarak kendilerine rütbece terfi edilecekleri tebliğ edildi.

General Kaufman da Kaşgar'a karşı bir harekâta geçilmesine taraftar idi. Kaşgar'a karşı yapılacak bu harekât için Schovelof adında bir subay tayin edildi. 1874 yılının sonlarına doğru Yakub Beg üzerinde savaş bulutları koyulaşmaya başlamıştı. Müşahitlerin kanaatinca, Yakub Beg'in ancak İngiltere'nin müdahalesiyle kurtulabileceği tahmin edilmekteydi. Rusların hücumu çok şiddetli olacaktı. Bu hususta gereken tedbirler General Kaufman ile Schovelof tarafından alınmıştı. 20.000 den fazla Rus askeri Yakub Beg'e karşı hücumla geçecekti. Bu arada Yakub Beg'in ordusunun büyük bir kısmı Kaşgar havalisinde ve diğer bir birlik de Aksu'da bulunuyordu. Rusların Kaşgar üzerine hücum etmelerine ancak bir kaç haftalık bir zaman kalmıştı ki, bu arada Hokant'ta başgösteren ayaklanmalar neticesinde sınırda top-

lanan Rus orduları Hokant ve Taşkent'te sevk edildi. Böylece Yakub Beg, Rusların bu saldırı teşebbüsünden kurtulmuş oldu. Çünkü, Rusların nazarı dikkati daha ziyade Sir Derya üzerinde toplanmış bulunuyordu. Bir taraftan Hokant'ın Ruslar tarafından zaptedilmesi ve diğer taraftan da Çinlilerin Doğu Türkistan'ı işgal etmek için harekete geçmeleri yüzünden Yakub Beg tekrar Ruslara karşı bir yakınlaşma siyaseti takibetmek zorunda kalmıştır.

YAKUB BEG-İngiliz İlişkileri

Yakub Beg, İngilizlerle de antlaşmalar yapmayı ve bu büyük devletin de Yakub Beg hükümetini tanımalarını arzu ediyordu. Bunun üzerine, Yakub Beg, İhrar Han adlı birisini Hindistan'a elçi olarak gönderdi. İhrar Han, İngiliz makamları tarafından gayet dostane karşılandı. (1870). İhrar Han'ın bu ziyaretine karşılık olarak ertesi yıl Sir.T.D.Forsyth refakatında Mr.Shaw ve Dr.Handerson olduğu halde Kaşgar'a geldiği zaman, Yakub Beg Ürimçi ve Turfandaki Tungan asileriyle savaşıyordu. Yakub Beg'in ne zaman dönüşü belli olmadığı için Forsyth'in heyeti Kaşgar'dan Hindistan'a döndü. Bu sırada, Seyid Muhammed Yakub Han Töre İstanbul'dan Hindistan'a gelmişti. Seyid Muhammed Yakub Han Töre, Hindistan'da İngiliz makamları ile antlaşma hususunda görüşmelerde bulunmuştur. Bunun neticesi olarak 1873'de Forsyth maiyetinde Yarbay T.E.Gordon, Dr.Bellow, Yüzbaşı Chapman, Yüzbaşı Trotter, Yüzbaşı Riddulph, bir Çavuş ve 6 nefer yerli olduğu halde Kaşgar'a doğru ikinci defa yola çıktılar. Forsyth heyetini karşılamak için şehirde özel şekilde hazırlıklar yapılmıştı. Heyet ilk önce Yarkent'e geldi. Burada birkaç gün kaldıktan sonra Kaşgar'a hareket ettiler. Heyeti ilk karşılayan zat İhrar Han idi. Kendisi Kafileye hemen Yakub Beg'i görebileceğini bildirdi.

Resmi görüşme 11 Aralık 1873'de yapıldı (16). İngiliz Hükümetinin hediyeleri Yakub Beg'e takdim edildi. Bunların arasında her çeşit tüfekler, iki top vardı. Fakat İngiliz Kraliçesinin Yakub Beg'e yazdığı ve Yakub Beg'in büyük dostluk beyannamesi okundu. Bu beyanname şimdiye kadar İngiltere ile hiç bir Ortaasya Hükümdarı arasında yapılmamış ve son derece samimi bir ilişkinin kurulmasını ön görüyordu. Bu beyannamede şöyle deniliyordu:(17)

"Sizin Kraliçeniz büyük bir hükümdardır. Onun hükümeti kuvvetli ve yardım severdir. Onun dostluğu, onunla dost olanlar için daima arzu edilen bir şeydi. Kraliçe, benim gibi âciz kişiler için bir destekleyicidir. İngiltere ile daima dost olmak isterim. Zira, bu benim için çok önemlidir. Sizin yönetiminiz adildir. Artık bundan sonra iki memleket arasındaki yol açıktır, herkes buradan Londra'ya kadar tam bir özgürlük içinde gidip gelebilirler"

Yakub Beg'in İngiltere ile yaptığı antlaşma

İngiltere Hükümeti ve Doğu Türkistan Hükümeti Yakub Beg arasındaki bu antlaşma, Thomas Douglas ile Seyid Muhammed Han Töre tarafından imza

edilmiştir. Bu antlaşmaya taraftar olanlar arasındaki mevcut dostane ilişkilerin teyidi ve sağlamlaştırılması ile her iki tarafın tab'aları arasında ticarî temasın gerçekleştirilmesi uygun görülmüş ve aşağıdaki hususlarda antlaşmaya varılmıştır.(18).

Madde I.

Bu antlaşmaya taraftar olan devletlerin tab'aları, karşı tarafın topraklarına serbestçe girebilir, barınabilir, meslek edinebilir ve ticarî mallar getirip götürebilir. Kendilerine ticaretle ve her türlü haklarının korunması hususunda en çok dost olan memleketin tab'alarına gösterilen imkân ve kolaylıklar tanıacaktır.

Madde II.

Taraftarlardan birinin topraklarına girecek olan ticarî mallar için tüccar hangi millete mensup olursa olsun, transit tanınır, transit malların geçit yolu vs. hususlarda herhangi bir kayıd konulmayacaktır. Ancak, olağan üstü siyasi nedenlerle önceden haber vermek suretiyle transit serbestisal sınırlandırılabilir. Bunu gerektiren durum ortadan kalkmaz transit serbestisi iade edilecektir.

Madde III.

Emirin topraklarına ticarî veya herhangi bir maksatla girecek olan Avrupa asıllı İngiliz tab'asından kimliğini gösterenlere pasaport verilir. Aksi halde, bu gibi kişiler işbu antlaşmanın sağladığı imkânlardan faydalanamazlar.

Madde IV.

Emirin topraklarından, Himayalar üzerinden geçirilerek Hindistan'a ulaştırılan mallardan İngiliz Hükümeti vergi almayı taahhüd eder.

Hindistan'dan Emirin topraklarına götürülen ticarî mal, değer fiatının % 2,5'ni geçmemek üzere gümrük resmine tabi tutulacaktır. Taraflarca ihraç veya ithal edilen mallar, tarafların topraklarında serbestçe bir yerden diğer bir yere nakledilebilecektir. Ancak, dahili vergi ve rüsümdan muaf tutulamaz.

Madde V.

Hindistan'dan Emirin topraklarına ithal edilen mallar gönderilen yere varmadan açılıp bakılamaz. Emirin topraklarına ithal edilen malların değeri üzerinde herhangi bir anlaşmazlık olduğu takdirde, gümrük memuru veya Emir tarafından tayin edilen yetkili bir memur, malın 1/40'na el koyabilir. Yetkili memur malın bundan daha büyük bir kısmına el koyduğu takdirde veya mal bölünmeye müsait değilse, mesele iki arabulucuya intikal ettirilir. Arabuluculardan biri, yetkili memur tarafından, diğeri ise ithalatçı tarafından tesbit edilir. Bu iki arabulucu malın değerini takdir eder. Arabulucular da anlaşmazlığa düştüğü takdirde bir hakime müracat edilir ve onun takdir edeceği değer üzerinden vergisi tesbit edilir.

Madde VI.

İngiltere Hükümeti, Emir'in sarayında bir temsilci ve Amirin toprakları içinde uygun bir yerde görev yapmak üzere ticarî bir mümessil tayin eder. Mümessil Elçi'ye bağlıdır. Emir Hazretleri de, Hindistan'ın Genel Valisi nezdinde bir temsilci ve İngiliz-Hindistan'ın herhangi bir yerinde ikamet etmek üzere bir ticarî temsilci tayin edebilir. Söz konusu olan temsilciler, protokol ve mesuliyetler bakımından milletlerarası kanun gereğince büyükelçilik payesine sahip olacaklardır. Ticarî mümessiller ise, en çok itibara sahip devletin konsoloslarına tanınan hak ve imkânlarla sahip olacaklardır.

Madde VII.

İngiliz Tab'aları Emirin toprakları içerisinde mülk sahibi olmaya, ev ve depo kiralamaya ve satın almaya yetkilidir. İngiliz tab'alarına ait evler, depolar vs. emlak, mülk mâsuniyetine sahip olup, zorla girilemez ve araştırma yapılamaz. Bina masuniyeti, ancak sahibinin rızasıyla veya İngiliz temsilcisinin müsaâdesiyle ve güvenilir bir kişinin huzurunda kaldırılabilir.

Madde VIII.

İngiliz tab'alarını ilgilendiren sulh ve ceza davaları hususunda aşağıdaki muvafakata varılmıştır:

a) Sulh davaları, davacı ve dava edilen şahsın her ikisi İngiliz tab'ası oldukları takdirde, ceza davalarında savcı ve sanık İngiliz tab'ası ise, İngiliz temsilcisi tarafından Emir'in bir temsilcisi tarafından bakılır.

b) Eğer taraflardan biri Emir'in tab'ası, diğeri İngiliz tab'ası olanların sulh davalarına mahallî mahkemelerce bakılacaktır.

c) Taraflardan biri Emirin tab'ası olan Amme davaları, aksi gerekmedikçe mahallî mahkemelerce bakılır ve İngiliz temsilcisi tarafından bir kişi müşahit olarak bulunacaktır.

d) Sulh ve amme davalarında taraflardan biri İngiliz tab'ası diğeri yabancı bir devlet tab'ası ise, ve taraflardan biri müslüman ise, davaya mahalli mahkemelerce bakılır. Tarafların her ikisi gayri müslim ise, davaya İngiliz Temsilciliği tarafından bakılır. Şâyet taraflar buna rıza göstermedikleri takdirde, davaya Emir Hazretlerinin mahkemesi bakar.

e) Taraflardan biri İngiliz tab'ası olan ve mahallî mahkemelerce bakılan davalarda verilen hüküm, İngiliz temsilcisi tarafından haksız bulunduğu takdirde, Emir Hazretlerine baş vurulur. İngiliz temsilcisi huzurunda bakılması sağlanacaktır.

Madde IX.

Emirin topraklarında İngiliz tab'alarına işbu antlaşma hükümleri ile tanınan hak ve imkânlar, İngiliz Kraliçesi ile ittifak halinde bulunan bütün Hint prenslikleri tab'alarını da ihtiva eder. Mezkûr prensliklerle, antlaşma şartları veya herhangi bir hususta Emir ile yapılacak temas ve müzakere İngiltere hükümeti vasıtasıyla yürütülür.

Madde X.

İşbu Antlaşmaya iştirak eden devletlerin mahkemelerine veya Ladakh Ortak Komiserliğine sunulacak bütün belge ve şahadetnamelerin asıl nüshası belgeyi veren yetkili mahkemenin mührünü, yoksa mezkûr mahkemedeki Hakim'in imzasını taşıyacaktır.

Madde XI.

Emir'in topraklarında ölen İngiliz tab'asının mal ve mülkü hukukî mirasçılara, yoksa vekiline, o da yoksa hak sahiplerine verilmek üzere İngiliz Temsilciliğinde saklanır. Bu hükümler, İngiliz topraklarında ölen Emir'in tab'alarına da aynen uygulanır.

Madde XII.

Emir'in toprağında yaşayan bir kimse mahkeme ilâmiyle tesbit edilen borcunu, mahkemece tayin edilen zaman zarfında ödemediği takdirde, alacaklıların hakkı müflisin mal ve mülkünden ödenir. Gerekirse İngiliz temsilcisi, müflisin Hindistan'da bu borcunu kapatacak mal ve mülkü olup olmadığını araştırmak üzere tavassutta bulunabilecektir. İşbu maddedeki hükümler, Hindistanda ikâmet eden veya ticaretle meşgul olan Emir'in tab'alarına da aynen uygulanır.

Bu günkü tarih ile iki nüsha olarak imzalanan ve Emir Hazretleri tarafından onaylanan işbu Antlaşmanın bir nüshası Emir hazretleri nezdinde saklanacak, ikinci nüshası ise, Viceroy Hindistan'daki İngiliz Genel Valisi onayladıktan sonra altı ay içinde Emir Hazretleri nezdinde saklı bulunan nüsha ile değiştirilmek üzere Emir Hazretlerine takdim edilecektir.

İşbu Antlaşma, 2 Şubat 1874 tarihinde Kaşgar'da imzalanmıştır.

Elçi ve yüksek yetki sahibi T.Douglas Forsyth.
İmza ve Mühür. Tarih: 2 Şubat, 1874

2 Şubat 1874 tarihinde Kaşgar'da, selahiyetli İngiliz Elçisi T.Douglas Forsyth ile Kaşgar Emiri Muhammed Yakub Han arasında imzalanan işbu dostluk Antlaşmasını, ben Baron Northbrook İngiliz Hükümeti adına tasdik eder ve mührümü basarım.

Northbrook.

İmza ve Mühür. Tarih, 13 Nisan, 1874.

Calcutta

Yukarıda görüldüğü gibi, Yakub Beğ'in Osmanlı İmparatorluğu, Rusya ve İngiltere gibi büyük devletlerle ticaret ve siyasal antlaşmalar yapması, bu devletlerin ona ne kadar çok önem verdiğini gösterir ki, bu da Yakub Beğ için yine büyük bir başarı sayılır.

Fakat, Yakub Beğ'in içde ve dışdaki başarılarını ve idealini oğulları devam ettiremediler. Ve sonra Orta Asya'da bağımsız bir Türk devletinin kurulması Rus ve İngilizlerin işine gelmiyordu. Osmanlı İmparatorluğu ile yakın ilişkileri de onları endişelendiriyordu. Mançu'ların her bakımdan güçsüz olması dolayısıyla, Doğu Türkistan'ın kolayca Rus ve İngiliz kontrolüne girebileceği kanısında idiler.

Bunun içindir ki, 1877'de Yakub Beğ Çinlilerle tekrar savaşa girdiği zaman ona hiç bir şekilde yardım etmemişler ve Yakub Beğ'i yalnız bırakmışlardır. Osmanlı İmparatorluğu da uzak olduğu için gereken yardımı yapamamıştır.

Böylece, Yakub Beğ'in kurduğu devlet 11 yıl bağımsızlıktan sonra tekrar Çin'in egemenliği altına girmiş ve Hsin-chiang (Yeni Sınırlar) adıyla Çin'in bir eyaleti olmuştur.

NOTLAR

- 1- Mehmet E. Buğra: Şarkî Türkistan Tarihi. Keşmir-1940 S.353-354
— Muhammed Atif: Kaşgar Tarihi. İstanbul-1884. S.235-236
— W.Radloff: Sibirya'dan (Çev. A. Temir). İstanbul-1954 S.218
- 2-3— M.E. Buğra: Aynı eser. S.353
- 4-5— M.E. Buğra: Aynı eser. S.353-354
— M. Atif: Aynı eser. S.232-234
- 6— W. Radloff: Sibirya'dan. C.II.S.319-414
— Eugene Schuyler: Turkistan. Washington-1966. S.273-284
— M. Atif: Aynı eser. S.226-227
- 7- H. Cordier: Histoire Generale de la Chine. Paris-1920. C.IV. S.6
— Molla Musa Sayramî: Tarihi Emniye. Taşkent, 1819 S.114-115
— İmam Kurban Ali Halidî: Tevarihü Hamsa. Taşkent, S.114-115
— Hsü Chung-hao: Sinkiang Chih-ueh (Doğu Türkistan'ın Genel Tarihi). T'aipei, 1961. S.813-814
— An-ning: Hsin-chiang Nei-mo (Doğu Türkistan'ın iç durumu). T'aipei, 1962. S.28
— Forsyth: Trade Routes: London, 1819. S.4-5
— T.L. Bullock: The Great Mohammadan Rebellion in Yunnan. C. XVI. T'aipei, 1960. S.83-95
- 8-9- Wen Chang-chu: The Moslem Rebellion in North-West China. Paris, 1961. S.161.
— Eugene Schuyler: Turkistan. S.370-371
— M.E. Buğra: Aynı eser. S.370
— W. Radloff: Aynı eser C.II.S.395
— Kuropatkin, A.N.: Kaşgaria. Calcutta, 1882. S.131
- 10-11- M. Atif: Aynı eser. S.383
— M.E. Buğra: Aynı eser. S.404
- 12- W. Radloff: Aynı eser. C.II.S.314. C.III.S.414
— M. Atif: Aynı eser. S.380-382
— T.D. Forsyth: Report of a Mission To Yarkand in 1873. Calcutta, 1875. S.573
- 13-14-15- Forsyth: Aynı eser. S.574
- 16-17- M. Atif: Aynı eser. S.383.385
— Forsyth: Aynı eser. S.580
- 18- Ch'ing Shih (Mançu Tarihi). T'aipei, 1961. S. 400-416
— Forsyth: Aynı eser. S.191-201
— Shen Kang-po: Li Shih (Çin Tarihi). T'aipei, 1961. S.124

Bu mevzu her ne kadar Doç. Dr. M. Saray tarafından dergimizin V. sayısında "Kaşgar'a Gönderilen Türk Subayları" başlığı altında işlenmiş ise de, vesikaların kopyalarının tam olarak verilmesi, basılan paraların ve Rus-Kaşgar, İngiliz Kaşgar Ticaret antlaşmalarının metinlerini ihtiva ettiğinden faydalı olacağı düşüncesi ile bu makaleyi de memnuniyetle neşrediyoruz. D.T.S.

Yakub Beg'in Kaşkar'daki askerlerinden bir grup(18 4) Sir T.D.Forsyth "Report of A Mission to Yarkent" adlı eserden çekilmiştir.

Yakub Beg'in Kaşkar'daki subaylardan bir grup(1874) Sir T.D.Forsyth "Report of A Mission to Yarkent" adlı serden çekilmiştir.

Kaşgarın ehval-i ahiresine dair Kaşgar Emiri merhum Yakub Han zade Beğ Kuli Beğ'in talebi vakî üzerine, Hakan-ı sabıka'ya takdim eylediği lâyiha.

(Hazine evrak.)

Kaşgar Emiri Muhammed Yakub Beg

Cenabı kadir-i mutlâk devletlû, azametlû, kudretlû Padişah'ı âlempenah ve şehinşah-i ma'adalet iktinah Sultan Hamid Han Efendimiz Hazretlerini seriri saltanatlarında ilâ ahirid devran kâmübin ve kâmüran ve a'dayi bed hahannı seyl ademde nabud ve perişan eylesin âmin.

Kulları bin iki yüz doksan bir (1291 H.) tarihinde din-i mübin hazret-i resalet penahî ve uğur meyamin mufur hazret-i padişah-î için, memuru bulunduğum Kaşgar hitta-i be'idesine Tophane Amiri müşiri devletlû Ali Saib Paşa ve umum fabrikalar Naziri Saadetlû Seyid Paşa, bendelerinin intihabiyle ve taraflarından ita buyurulan iki bin kit'a kapsüllü infilid tüfenkle altı kit'a üç fondluk Kurup topu ve bir takım kapsül imaline mahsus destigâh ve edevat-i saireyi ve bu eşya ve edevat-i harbiyenin mikdar ve kemiyetini mübin olup, biri Şahametlû Yakub Han hazretlerine takdim olunmak ve diğeri de yed-i ahkaranemde mahfuz bulunmak üzere iki kit'a müfredat defterini bil istihsab Bombay iskelesine azimet edildi.

Saye-i hazret-i zallallahilerinde Bombay'dan İngiltere devlet fehimesi tarafından mezkûr eşya ve edevat-i harbiyenin Lahor şehrine değin kâfe-i mesarifi tesviye ve ita ve mezkûr eşyalarla şimendufere irkaben mahal-li maksudumuza b'as ve isra kılınarak ve iskelemiz olan ve mesafesi dört mah imtidat eden Pencap hükümeti idaresinde bulunan Lahor şehrine be'anayet-ül-lah-i ta'alâ ve teveccühat-i cihandarilerile vasil olduk. Kulları mahal-li memuriyetimiz olan Kaşgar hattasına alelacele vasil olamayacağımıza yakın hasıl eylediğimizden salif-ul beyan defterlerden şayed kayıp olur mütalâasıyle kendime ait olan ol canibe yani Kaşgar hatta-ibe'idesine **müt-tehimen** azimet olan İzzetlû Murad efendi, bendeleri tarafına teslim birle hatta-i mezkûre Hükümdarı Seyid Yakub Han'a isra kılınmıştır.

Müstashabim olan alat ve edevat-i harbiyenin Lahor'a değin mesarifinin kâmilin İngiltere devlet-i fehimesi tarafından ita kılındığını ve mahal-li mezkûrdan Kaşgar'a değin mesarifi rahiyesini tesviye olunamayacağını kullarına ifade etmeleri üzerine bendelerinin mezkûr edevat-i harbiyeyi Lahor'da bırakarak Kaşgar'a gidip mesarifi rahiyesinin itasıyle mezkûr eşyaların ol canibe isra kılınacağını Kaşgar hükümetine arz etmekteyim emrolunarak şu emre müsteniden bendeleri yola revane olarak ve emsali müşahede olunmamış, gayet murtaf'a dağ ve taşları aşarak envai meta'ib seferiye'ye tahammül ile gittikten sonra üç ay hitamında Kaşgar'a vasil olduk.

Kullarını Şahametlû Yakub Han, Yarkend Dadihası (Valisi) sa'adetlû Monla Yunus'un maiyetine tayin buyurdular. Mahal-li memuriyetim olan Yarkend şehrinde bulunan ve nizam-i askerîyeye ebeden maarifisi olmayan bir takım efraddan bir tabur topçu teşkil ederek, topçuluk fenni ile ayak talimi ve saire nizam-i askerîyeyi kâmilin talim eylediğim cihetle İstanbul askeri gibi gayet muallim oldular. Kulları saye-i ad-il tevaye'i Hazret-i Padişahilerinde mektepten neş'et etmiş olduğuma mebni, mektebim olan istihkam fennini dahi başkaça öğretmek istemiş isem de, şahametlû Yakub Han, mezkûr fennin öğretilmesine lüzurn olmadığını beyan buyurarak, yalnız salif-il zikr bir taburdan başka üç bin neferden ibaret bir Alay teşkilile nefer, bölük ve tabur talimlerinin talim olunmasını emreylemesi üzerine şu üç bin kimseyi dahi kâmilin nizam-ı cedid üzere askerliği talim eyledim.

Malum-u âli hakayikdanileri buyurulduğu üzere Çinliler içinde bulunan ehli islâm arasında ateş lâl zuhur ederek reisleri bulunan Lo Hu-tarın ile Sho Hu-darın naman kimseler mecusi olan Çinlilerin kırk

üç şehri harab ederek ve şahamettü Yakub Han'ın zir idaresinde bulunan Ürümçi, şehri üzerine gelerek otuz bin hane nüfusu ile arz dehalet ve müşarunileyh dahi bunların bey'etini bil kabul Ürümçi, Manas, Gumudi, Kutubi, Sancu ve Çing Davan şehirlerinin varidatını kâmilen emirlerine teslim ve anayet eyledi.

Çünkü bu şehirler mecusi olan Çinlilerin hücumuna sed ve bend olacak derecede rehin ve müstehkem mahal olup, Çinlilerin Kaşgar hükümetine şayed tasalluti vuku bulur ise men' ve def' olunması dahi salif-ül isim Emirlerle başkaca emir ve tenbih buyurulmuş idi.

Zaten Emir mümaileyhüma mecusi olan Çinlilerin askerî Miralaylarından bulunmak ve kendileri ehli islâ olmak hasabiyle Çin içinden ol mikdar nüfusu müsülmanı teşvik ile şahamettü Yakub Han'a bey'et ettirmişlerdi.

Çinliler ise iki kabile olup birinin ismine Maçu ve diğerine Kara Hitay tabir ettiklerinden, bu kabilelerin hükümdarları vefat ederek yek diğerleri beyanında ateş ihtilâl âlûriz işti'al olmasına ve Mançu kabilesi Kara Hitay'ya galebe ederek içlerinden birini hükümdar nasb ve tayin etmelerine mebni Kara Hitay kabilesini katli âme iptidar ettiler.

Mezkûr Hitay kabilesi şu ezadan kendilerini tahlis etmek üzere hükümdarlarına müracaat ederek salif-ül beyan kırk şehri harab ederek Kaşgar'a iltica eden Emirlerin **haya der dest** edilip getirileceğini arz etmeleri ile hükümdar dahi kabul edib yirmi bin asker ile Ürümçi memleketi üzerine hücum ve mara-al zikr Emirleri taleb ve mezkûr şehri muhasara edib derununda bulunan üç bin nüfus ehli islâmi esir ile reislerini Çin hükümdarına göndererek **esera-î merkumun** kâfesinişehid ettiler.

Binaenaleyh Kaşgar hükümdarı şahamettü Yakub Han asker cem ile ve mezkûr Emirlerle me'nen düşman-ı din olan Çinliler ile muharebeye iptidar eyledi. Büyük mahdumunu Kaşgar'da Veli Ahd ve Aksu şehrinde bulunan diğer mahdumunu ser-i asker nasbederek Üçturpan şehrinde mukim piyade ve suvarî muallimi bulunan iki.....? ve Aksu şehrinde bulunan Topçu muallimi İsmail Hakkî-efendileri maiyetine vererek onları da bakaça muharebeye pişdar kılıb sevk eyledi.

Şahamettü Yakub Han, Kaşgara kırk sekiz gün mesafesi olan Korla şehri muharebe merkezi itti-haz ederek mahal-li memuriyetim olan Yarkend şehrinde muallim bulunan askerden üç yüz neferini müstasheben Kullarının mevk'a muharebeye gelmekliğimi emreylemesine mebni yolumuz olan Aksu şehrinde dahi üç yüz ve Bay kasaba-i klağından üç yüz yetmiş neferki, cem'en dokuz yüz yetmiş nefer asker ile Korla şehrine vasil olundukta, müşarunileyh Yakub Han dahi maiyetimize askerile beraber üç fondluk Kurub usulunda dört kit'a top ve Yenihi-sar askerlerinden yetmiş ve Korla şehri asakirinden dört yüz doksan nefer de muharebeye iptidar etmek ve kendi mevcudiyetini tezyid eylemek üzere çünkü Çinlilerin Ürümçi şehri üzerine gelen yirmi bin askerinin miktarını bir takım bed hahan iki yüz bin neferden ibaret olduğu şayi'asını neşreylemelerinden

cem'i kuvvetini cem' etmeğe mecburiyet hasıl eylemesi üzerine mevcut askerini cem'eyledi.

Pişdar makamında bulunan mahdumu ser-i asker Hak Kuli Beğ on yedi bin asker ile mesafesi be'id ve murur ve aburi dışvar olan tariki katetmek üzere iken, muhafazasına memur askerî idareye gayri kâfi olan Manas, Kutubi, Çing Davan ve Sancu şehirlerini düşmandan zapt ve müşarunileyh Yakub Han'a tabiiyet kılan salif-ül beyan Emirlerin ikamet etmekte olduğu Gumuti şehri altı mah muhasara etmiş ise de, mu'ahharan salif-ül beyan Emirler hayli şehid vererek ve muhasarada bulunan şehirden dışarı çıkıp Yakub Han tarafında bulunan Toksun şehrine muvasalat eylemekte iken, ser-i asker Hak Kuli Beğ Emirlerin imdadına yetişip, Gumuti şehrinin çarunaçar düşman-ı din eline geçtiğini ser-i asker müşarunileyh'e bildirmeleri üzerine keyfiyeti müşarunileyh Yakub Han'a iş'ar ettiler.

Çinlilerin mezkûr Gumuti şehrinde esir ettikleri askerden Çağataylı bulunanları "kendime tabidir" diye kay-di esaretten tahlis eylediği gibi, diğerlerini de katliam eyleyerek bunlardan yedi kiseyi bil İntihab Çinlilerin mahal-li hükümeti olan Pekin şehrine irsal eylediler.

Mevk'a muharebeden canını, çoluğunu ve çocuğunu kurtaran bir takım ehli islâm biçaregân Kaşgar hükümetine gelmekte iken, yed-i a'daye düşen Gumuti şehrinde bulunan bir takım Çağatay eserasına düşman-ı dinin Yakub Han tarafına gitmekliğine ruhsat vermelerini muhacirin görüp, ser-i asker Hak Kuli Beğ'e haber vermeleriyle müşarunileyh dahi pederinden almış olduğu emre imtisalen muhacirini istina ederek kay-di esaretten kurtulan bir takım ehli islâm biçareleri katletmeye iptidar eylemesi üzerine, muhacerin bu hali müşarunileyh Yakub Han'ın askerine haber vermeleriyle baştan ayağa dek ateş ihtilâl zuhur edip cümle asakir muharebeden ric'at ettiğini düşman-ı din haber almasıyla fırsatı ganimet addederek, Toksun, Turpan ve Davan Çin şehirlerini dahi başkaça zapt ve teshir etmesi müşarunileyh Yakub Han'ın malûmu oldukda cenabı hak vucud meyamin alûd Cenabı tacidarilerini muhafaza buyursun. Müte'essiren ve fec'eten azım sevi cenan oldu.

Merhum müşarunileyh'in Hotan Valisi Saadetlû Niyaz Hekim Beğ müşarunileyh'in vefatını ser-i asker Hak Kuli Beğ'e haber vermesi üzerine muharebeden avdet ederek merhum müşarunileyh'in tahtını Korla şehrinde sulus eyleyip Kara şehri halî bırakarak bilcümle asakirini şehri mezkûre cem'eyledi.

Müşarunileyh Hak Kuli Han asakir-i mevcudesini tatbik etmek üzere elbise-i cedide iksave ihsan ve ita edb tahtının zir idaresi inzimamıyla Toksun ve Turpan şehirlerinin Valisi bulunan Hekim Han Töre'yi ser-i asker nasbedub düşman-ı din olan Çinlilerle gaza kıymasını emir ve tenbih ve bilcümle emlâkini terk derek ve kendisinin üç mah zarfında avdet edeceğini bildirerek yerine ka'immakam nasb eyledi.

Der âliyeden me'mur buyurulan diğer refikarımla beraber bu kullarını huzuruna celb ile kendisine bey'at etmekliğimizi emreylemesi ve çünkü kulları devlet matbu'a-i mufahhamamızdan Kaşgar'da me'mur

olduğumuz için bendileri taraflarından müşarunileyh'e bey'at eylemekte ruyi memana'at gösterilmesiyle cümlemizin idaremizde bulunan asakiri alarak Töre Kul, Muhammed Rahim ve Kepekli Laver'lere yani Binbaşı'lara teslim eyledi.

Müşarunileyh Hekim Han Töre biraderi bulunan Beğ Kuli Beğ'i alıp, yerine Kaşgar'a padişah kılmağa azimet eden Hak Kuli Beğ'in arkasından üç bin süvari asakiri teslih ederek alıp getirilmesini ve Hak Kuli Beğ'in zir idaresinde bulunan ve pederi merhum müşarunileyh'in namütenahi cem ve idhar ettiği emval ve eşya ve bunca altın ve gümüş ve sair ma'deniyatı cam'i olan Aksu şehrini zaptylemelerini de başkaça emir ve tenbih eyledi. Müşarunileyh Hak Kuli Han keyfiyeti Burki(Bügür) kasaba'î kilağında haber almasıyla yol üzerinde bulunan Kuçar şehrine firar eylemiş ve müşarunileyh Hak Kuli Han, Kaşgar'ın der saadet sefiri bulunan Seyadetlû Yakub Beğ'in biraderi olup, Kuçar şehri Valisi bulunan Amil Han Töre ile bil ittifak mevcut bulunan hazineyi alıp Korla şehrinde bulunan Hotan Valisi Niyaz Hekim Beğ ile ma'an şehri mezkûru terkederek Bay kasabasına firar ettiler. Kasaba'î mezkûre Hakiminin, admi ittifakından naşi orayı dahi terk ederek gayet maldar olan Aksu şehri: cihetine gittiler.

Hekim Han Töre'nin göndermiş olduğu salif-ul zikir üç bin asker bunları takib etmeleriyle ve müşarunileyh Hak kuli Han'ın maiyetinde bulunan bir nefer süvari askeri dahi Hekim Han Töre'nin askerle birleşerek Aksu şehrini zaptettiler.

Anif-ul beyan Hak Kuli Han hükümetini seri asker Hekim Han Töre'ye bırakarak kendisi nezdine gelip Kaşgar hükümetinin Hekim Han Töre'ye intikal etmesine sebep müstakil olduğu için der akab biraderi bulunan müşarunileyh Hak Kuli Han'ın idamı hatminde yüz nefer süvari asakiri gönderip Revolver(tabanca) ile müşarunileyh'i cerihdar eylemeleriyle müte'essiren vefat eyledi. Ve ra'sini bedeninden kat'ederek biraderi bulunan Beğ Kuli Beğ'e getirdiler.

Beğ Kuli Beğ pederi bulunan merhum müşarunileyh Yakub Han'ın vefatını ilan ederek Kaşgar, Yenihisar ve Yarkend şehillerini zapt'edip ve asker cemederek Hekim Han Töre ile muharebeye ilam ve Hekim Han Töre ise Karaşehir, Korla, Bügür, Kuçar ve Bay kasaba ve şehirlerini hali bırakıp Korla'da bulunan bilcümle hazineyi asakire in'am edip Çinlilerle muharebe etmek üzere bin nefer asker ile Gazi Lo Hudarın ile Sho, Hu-darın'ı Korla şehrinde bırakarak Aksu şehrine gelip mevcut hazineyi gasp ve garet eyleyip bilcümle asakirini süvari kılarak Bağ Kuli Beğ ile muharebeye hazırlanmış. Üç Turpan, ve Kaşgar ile Aksu'nun vasatında bulunan Maralbaş şehirlerini zaptylemiş idi. Beğ Kuli Beğ daha muharebeye âgaz ile gelip Maralbaş şehrini istirdat eyleyip mevcut askerini iki kısma bil-taksim bir kısmını Aksu ve kısmı diğerini Üçturpan şehirleri üzerine gönderdi.

Hekim Han Töre dahi Aksu'dan hareket ederek Yabdu nam mahal'de Beğ Kuli Beğ'in askeriyle dokuz buçuk saat hunrizane muharebe ettikten sonra Hekim Han Töre'nin harb sağ hattı Kumandanı Mir-

leva Beççe Bahadır ve bilcümle refiklerimizle beraber merhum müşarunileyh Yakub Han'ın mahdumu olup, Kaşgar'a hükümdar olan Beğ Kuli Beğ'in tarafına bil-mecburiye ric'at ettik.

Ser ki nebaşed Payı ça kâr ayed

Vaktaki Beğ Kuli Beğ tarafına bilcümle refiklerimizle beraber miayetimize bir tabur piyade askeri ve iki batarya dahi top verilip Hekim Han Töre ile muharebeye iptidar edilmiş ve heyni muharebede umum asakir kumandanı bulunan Ferik, Muhammed Kerim Tathası ile Miralaylardan Töre Kul Laver ve Müdercim Laveri esir ile Hekim Han Töre'nin askeri bozulmuş olduğundan ve çünkü ordugahımızda bulunan asakirin cümlesi mevk'a muharebede bulunduğu gibi, Hekim Han Töre'nin tarik ric'atı ordugahımıza musadif olduğundan cemi-ul emval ve eşyamızı gasb ve garet ederek ric'at eyledi.

Emirimiz bulunan müşarunileyh Beğ Kuli Han Aksu şehrine gelerek Hekim Han Töre'nin azletmiş olduğu Valilerin cümlesini memuriyetlerinde ibka eyleyerek Korla şehrinde bulunan Lo Hu-darın ile Sho Hu-darın'ın maiyetine kâfi mikdar asker sevk edip, kendisi diğer tedarikat-i harbiyede iken, o aralık Hotan Vali sabıkı Niyaz Nekim Beğ dahi dokuz şehre hükmeden Hotan hükümdarlığını bil-istihsal yetmiş bin nefer asker cemederek Beğ Kuli Beğ ile muharebe etmek üzere emirname göndererek hali bulunan Guma ve Sancu kasabasıyla Hindistan tarikini sed ve bend eyledi.

Beğ Kuli Beğ, her ne kadar Niyaz Hekim Beğ'e nasihat name göndermiş ise de, kârgir te'sir olmayıp en nihayet muharebeye iptidar olunarak ve Niyaz Hekim Beğ'in zaptetmiş olduğu Guma ve Sancu kasabalarını istirdad ederek Zava şehrinin de gayet hunrizane muharebe ile zaptına başkaça muvaffak olması üzerine Niyaz Hekim Beğ Hotan'da dahi ikamet edemeyeceğini anladığından orayı terk ile Çinliler tarafına firar eyledi.

Bu aralık, Çinlilerin eline büyük fırsat geçmesiyle evvelce arzolunan memleketlerden başka Karaşehir, Korla, Kuçar ve Üçturpan şehirleriyle, Bay ve Bügür kasabaları zaptedilmiş ve keyfiyet Beğ Kuli Beğ'e iş'ar edilip, ordugahımız olan Hotan'dan hareketle Çinliler üzerine varıncaya kadar Maralbaş kasabasını da zapt eylemiş idiler.

O aralık, Beğ Kuli Beğ'in payı tahtı olan Kaşgar'da dahi ehli islâm tarafından kendi aleyhine ihtilâl zuhur etmiş ve Çinlilerin bizim taraftan gelmesi ve asakirinin öteye beriye dağılması kendisinin galebe çalmak ihtimalini men'eylediğinden, artık bil-mecburiye paytahtını terk ederek, kulunuz ile refiklerimi ve bir mikdar askeri mevk'a muharebede bırakarak kendisi Rus ülkesine firaren azimet eyledi.

Dağılmış olan askerin daha peyder pey gelmesinden naşi tecemm'u eden üç bin nefer asker ile yedi Vali çaru naçar düşman-ı din yani hükümet-i Çin eline geriftar olarak cümlemizi zindana ilka eyledikten sonra, düşman-ı din zindanda bulunan eseradan üç yüz yetmiş, neferini çarşı pazarda bit-teşhir o gün zarfında ümeradan on yedi kişiyi dahi üç gün murunda şehid ederek kusur kılan esera ile cümlemizi başka başka zindanlara taksim ve ilka eyledi.

Geceleri bizleri zindandan çıkarıp yalın ayak, baş açık olduğumuz halde, ellerimiz ve ayaklarımız timur zincirleri ile bağlı olarak Anban yani zabıta Miralayının huzuruna çıkarıp omuzumuza iki kişi oturarak arkamızı kamça ile darb ile "siz niçin Yakub Han'ın tarafına mu'avenette bulundunuz" diye tırnaklarımıza ucu gayet sivri timur kalem vurarak tam otuz üç gün eza ve cefa kıldıktan sonra emval ve eşyamızı kâmilen zapt ve müsadere ve çırıl çıplak olduğumuz halde idamımıza hüküm eyleyerek, elimizde, ayağımızda ve boğazımızda timur zincir ve tırnaklarımızda timurdan iğne olduğu halde Zungtung yani düşman-ı dinin Müşiri huzuruna beş defa çıkarılmış ve birinci defasında her ne kadar Vali var ise zindandan çıkarıp cümlesini günâ gün eza ve cefa ile şehid ederek başlarını bedenlerinden kat'ettirip ve ağaçtan kafesler yaptırıp derununa vaz'ile her birerlerini birer kal'a kapılarına ta'lik eylemiş oldukları gibi, ikinci defasında kullarıyla beraber elli altı kimse olduğumuz halde istintak edip mezkûr elli altı kimseden beş kimse yani birincisi kulunuz, ikincisi Hozem Pansed ve üçüncüsü Mahmud ve dördüncüsü Muhammed ve beşincisi Ahmed nam kimseleri zincir bend olduğu halde çarşı pazar dolaştırdıktan sonra yine zindana ilka ederek elli bir kimseyi şehid etti. Üçüncü defa ki, istintakımızda kulunuzun idamına karar vererek meydan-ı siyasete çıkarıp, yağda bir kaç kişiyi idam ettiklerini aynen müşahede ettirerek Zungtung'dan yani Müşir'den **Ö**len emir üzerine yine kullarının refikarımla beraber zindanda hapis olunmaklığım emrolundu. Dördüncü defa mahal-li siyasete götürdüklerinde zaten ümidimiz kesilmiş olmasına mebni, **futur** getirmemiş isek de bu kere de bilcümle ahalinin istirhamına mebni, idamım af ve fakat dokuz ay müddet zindanda hapis ve onuncu ay bil ihraç, üç nefer memura

refakaten ta kendi hududundan dışarıya kadar tahtal hafız irsal olunmağa son defa olarak karar verilmiş olduğundan müddet-i ma'ruzaya itmamdan sonra ber mucib-i karar üç nefer arkadaşımınla beraber yola revane olup bir mah mururunda Hindistan memleketlerinden Ladak şehrine vasil olduk.

Bizi takibeden kervana yetişip başımıza gelen felâketi kervan tüccarlarına beyan eyledik. Onlar da, keyfiyeti İngiltere devlet-i fehimesi Valilerine arz ve iş'ar ettiklerinde, mücerred devleti ebed-i müddet âliye ile İngiltere devleti beyninde derkâr olan ve dur musafat re'ayetin Vali tarafından tamamıyla mesarîf-i rahiyemiz tesviye ve ita ve bizleri Bombay'dan vapura irkab ile mahal-li maksudumuz ve adeten haki pakî **tutiya-yî** çeşmi mihnet **aludumuz** olan der sadete isra eylediğini arz ve **ebna** ve hamden fehenden na'am celilesiyle mutena'aim olduğumuz devlet ve millet sayesinde her birerlerimiz me'muriyet sabıka-î bendiganımıza kavuşarak, saye-î merhametvaye-î cenabı mülkdarilerine iltica eylediğimizi beyan ictira eder ve vücud-i âlemsudî bade-î fozu felah mu'min olan metbu' mufahkam ve Sultan-ı âlem Efendi hazretlerinin ilâ yevm-ül kıyam saltanatlarında payende ve berdevam buyrulması de'avatiyle hat-mı mekali eylerim.

Yüzbaşı Evvel İstihkâm
Mühür
(Ali Kâzım ibn İbrahim)

1-Raporun konusu "Kaşgar'ın ahvali ahiresine dair Kaşgar Emiri merhum Yakub Han zade Beğ Kuli Beğ'in talebi vakî üzerine Hakın-ı sabık'a takdim eylediği lâyiha. / 6 Sayfalık bir doster halinde. Yıldız evrak numarası: 282. Kısm numarası: 14, Zarf numarası: 126, Adet : 1 (Zarfıyla beraber)

Atatürk Diyor ki...

Cemiyetimiz noktai nazarından çizdiğimiz hudut haricinde kalan dindaşlarımızla, bu muhterem kardeşlerimizle aynı hudut dahilinde asırlardanberi vatandaşlık ettik bu kardeşlerimiz her tarafta, Suriyede, Irakta, Yemende, Şarkta kendi dahillerinde muhafazai mevcudiyet ve temini istiklâl için sarfı mesai ediyorlar. Bütün bu islâm parçalarının mazharı istiklâl olmaları âlemi islâm için ne büyük bahtiyarlık olur. Bunun husulünde âlemi islâmın vaziyetinin nekadar rasîn olacağını şimdiden tasavvur etmekle pek büyük saadet hissediyorum. Mazhari intibah olduğuna şüphe kalmayan âlemi islâmın muvaffakiyetini o kadar kayı görüyorum ki bu imanla izahı hissiyat eylediğimden dolayı duyduğum vicdanî zevk pek büyüktür.

(Büyük Nutuk Vesika 220)

Kaşgar Emiri Muhammed Yakub Beğ'in Sultan Abdulaziz'e Gönderdiği Mektup

Deniz ve karaların, din ve dünyanın gerçek halifesi Abu'l Muzafferu'l-Mansuru'l-Gazi Seyyid Abdulaziz Han (Allah mülkünü ve saltanatını devam ettirsin, dünya döndükçe iyilik ve ihsanını alemlere bolca saçsın.)

Güzel hilafeti, alemlerin bekasına bir vesile kılan ve kendi ezeli ilmini dünyadaki halkın dostu alemleri irşad eden Hulefau'r-Raşidin vasıtasıyla ortaya çıkartan Allah'a hamdolsun. Onun elçisi, yüce hilafet güzel saltanat sahibi Muhammed'e ve bu yüksek mertebeye, bu yüce mevkiye ulaşan onun (Hz. Peygamberin) ehline ve ashabına salat ve selam olsun.

Bu iyi niyetli, samimi ve eskiden beri (size karşı) inancı sağlam olan (ben), parlâk hilafetin sahibi, kahir saltanatın maliki, islâm ve müslümanların övünç vesilesi, Allahın ihsanının mahalli, Muhammedî bayrağın yükselticisi, Ahmedî din sancağının dikicisi, din ve dünyanın sevgilisi, Allah yolunda mücahit olan, aziz ismi şarkta ve garpta hutbelerde okunan, Mekenin canlılığı ve saygıdeğer hizmetkârların kulağının (padişahın) ayağını öptükten sonra, bu nâçiz zayıf, yüce hilâfetine uygun olarak buyruğuna uymasını yüce lütfu ile kabûl ederek hayır isteyen Devlet-i Hümayununin uğrunda canını vererek birinin yerine koyup, (bana) yücelik bağışlayarak, canıma eşit olan, belki canımdan da daha değerli olan nâme-i Hümayuni'yi bu iyi niyetli, samimi kişiye (bana) yakıştırmıştır.

Bu mektup elmas ve zümrüt taşlarıyla süslü ve çok değerli bir kılıç, elmas ve zümrütlü yaldızlı ve çok güzel bir yüce değerli Osmanlı madalyası ve gerekli malzemeleriyle birlikte altı tane top, bin eski tüfek, iki yüz yeni tüfek, gerekli malzemeleriyle birlikte ve dört uzman, yüce huzurunuzda vekâleten giden ve zatınızın lütuflarından berhudar olarak. Yakup Han'ın refakatında gönderdiğiniz dört hizmetli (uzman), en iyi zamanda ulaşarak bizi şereflendirdi.

Bu nâme-i Hümayun'u alınca yüzüme ve gözüme sürüp, meznundan vakif oldum. Yalnız ben (fakir) değil, bütün herkes sevince boğuldu. Bu durumun onda birini bile, iki dilli kalem, bir dilli dahi olsa anlatamaz. Hemen kılıç ve teberrük madalyasını yüzümüze ve gözümüze sürerek boynumuza astık. Yüce Hilâfet devletinin devamlı olması için dua ederek, sevincimizi belirtmek için 101 pare top attık. "Kutlu olsun" sesleri felekte yankılanıyordu.

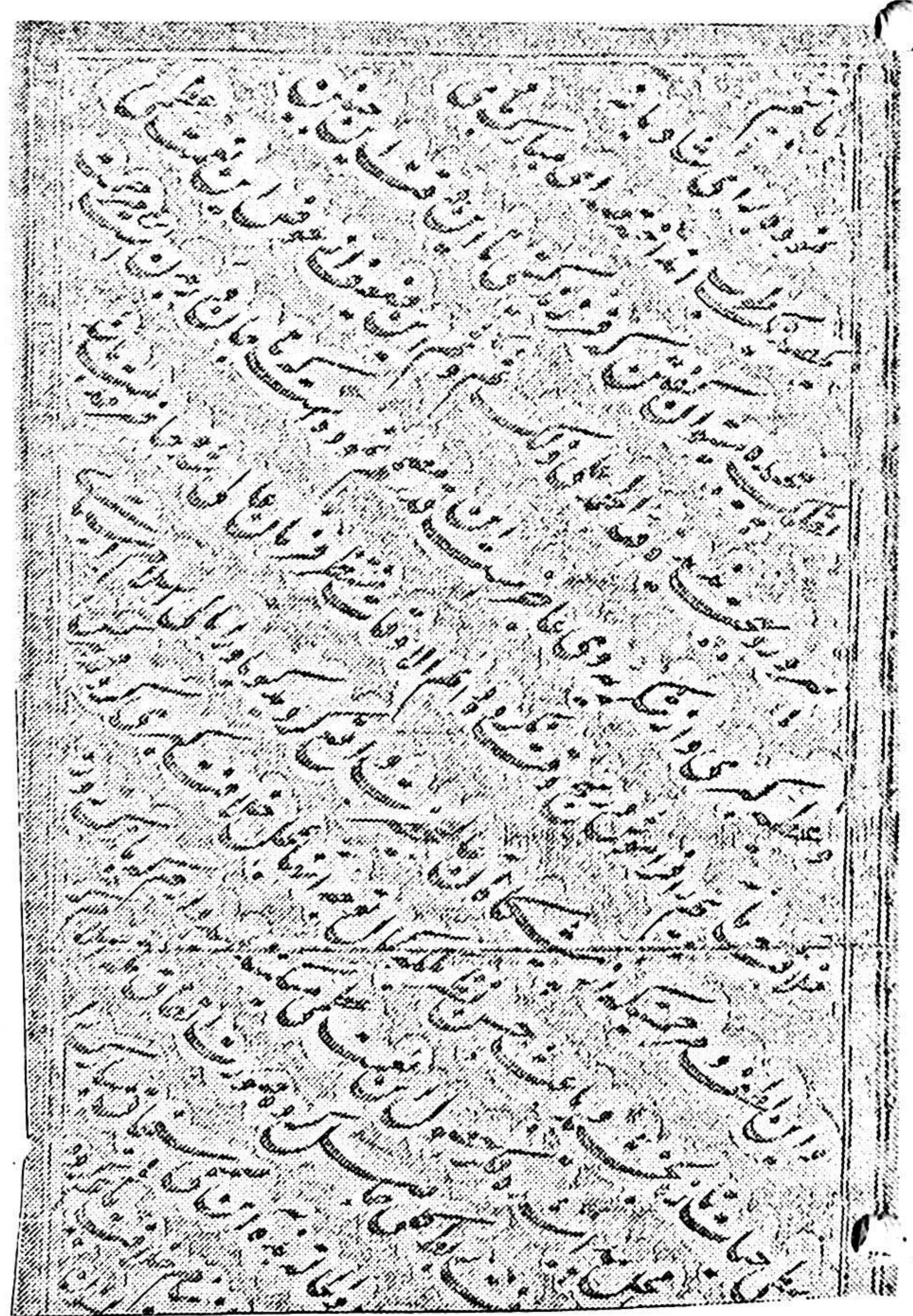
Dünyanın şimdiye kadar böyle bir sevinçli günü yaşamadığı söylenebilir. Allaha şükürler olsun ben (kulunuz) bu büyük nimeti ve bu yüce bağışı karşılamak ve şükran duygusunu tam anlamıyla dile getirmekten acizim. Ancak, bedenimde camın olduğu sürece hilâfetin bu merhametini ve lütfunu hiç bir zaman unutmuyarak, daima yüce fermanı bekleyerek, hizmete hazır olacağım.

Yüce huzurunuzdan gelen bu lütf, Orta Asya islâm ahalisine yeniden can bağışlamış ve yüce hilâ-

fete hüsn-i nazarını, belki de tamamen yükseltmelerini sağlamıştır. O yüce mevkiye uymayı düşünen herkes bu yüce nimeti elde etmeyi düşünmektedir. Umarım, çok kısa sürede, bütün Orta Asya ahalisi hilâfet mahalline tamamen bağlanarak dünya ve dinin en iyi nimeti olan islâm milletinin birliği gerçekleşir. Buna göre, bu mubarek sancağı dikerek yüce Hilâfetin adına hutbe okutarak, ayrıca halife adına altın ve gümüş sikkeler darbettirerek yüce devletinizin devamına duacıyız, ve bu Çağatayca rubai ile terennüm ederiz:

Tâ devr durur, devr anga yâr olsun
Tâ çerh durur, çerh medetkâr olsun
Ömriğa, Hızır ömridin âsâr olsun
Zâtığa, ebed müddeti mikdar olsun

Ayrıca, askerler için nizamı uygulamak için büyük çaba göstermekteyiz. Bu arada, bizim şehrimize karşı gösterdiğiniz lütf için teşekkür ederiz. Şükranlarımızı belirtmek için, zatı devletleri tarafından kabul edilmek üzere, adı geçen sefiri (elçiyi) Yüce Halife huzuruna gönderdik. Umarım, söylediklerini, benim sözlerim olarak kabul buyurursunuz.

کاشف از اسرار خیریه دار کاشف بر سر مردم
بعضی خانه زاده بیک قوی بکس طلب واقع
اوزرنه خاقانه سابقه تقدیم ابدی لاجم

قرینه اورانه

جناب قدر مطهره دوشوا غفندو قدرنو پادشاهی طینه و شریک شاه معدت انشاء سعاده
عجیضه انز حضرتی بر سر سلفندزه الاخراله و راه کابینه و کارانه و اعزای به خردهای
سین عدوه نابود و پریشانه بسوه آینه فولدی به بنور طفاصه برناخچه در به سینه حضرت نو
سایه نمانی و او خور سینه موفور حضرت پادشاهی ایچونه مؤدی بولدی نغم کاشف حله بیجه سینه
فوجیه طوره بزی دولت و صابیت پیش و هموم ناز بقر نغدی سعادت و سینه پادشاهی بر زبانه ای بیجه
و لا قدر نه اعده بر ریونه ایچیه به قطع ناسول انقلبه تشکیل الی قطع اوچ فولدی و زوب
طوی و بره هم ناسول ایچیه نه محصوه دستگاه و ادوات ساره بی و بوانیا و ادوات جوبه نیک
مقدار و کیتی سینه اولوب ری شانه بعضی خانه حضرتیه تقدیم انچه و دیگر بره به احقرانه
محفوظ بولجوه اوزره ایچیه قطع مفردات دفرنی بالاسمهای (بوسبی) اسفند حضرت ابردی
سایه حضرت علی اللهدیزه بوسبیه انقلزه دولت فخری طرفه نکلر انیا و ادوات جوبه نه
لاهور شدریه دیکه کافه بهاری نوبه و اعده و نکلر انیا لری نکلر و فره ارکابا ایچیه مفردزه
بفت و اسرافدزه و اسفند ز اولاده و مسافری در فراه اسفند ابره پنجاب حکومتی
اداره سنده بوظانه لاهور شدریه بسایه انفعالی آثار عده و نور جلا ف جلا نرا بری ایچیه نه

واصل اولده قولدی من مؤرخ اولامد کاشف حظه نه علی الجید واصل اولدی بجهزه بقیه من
ایله یکرده سلفالبیانه دفرلده شایه خانب اولور بکده سیده کتبه عاتق اولدی اولجانه یعنی کاشف
حظه بقیه نه سنای عوفیت اولامد غنومراد افغانی طرفه تسلیم برله حظه رکوره حکمداری سیده
یعقوب خان اسرا قاشد

منجم اولامد لاف وادوات جوبه نیک لاکوره دکه مصارفک کاملا انکزه دولت فحوی
طرفه اخذ قلیتی و من رکده ده کاشف دکه مصارف راجه سنک نوبه اولدی بجهتی قولدی نه افاده
ایندی اوزینه بزارینک تکوید و اف جوبه بی لاکوره برافوره کاشف دکه کیدوب مصارف راجه سنک
اعه سید رکوره اشبارک اولجانه اسرا قده سنک کاشف خلوتنه عومده بکلم امرا اولدی نه شومرا
منه اینه لاک بوله روانه اولدی و امثال شاکه اولمسه غایت رفیع صوغ و صغیری آشره
انواع متاع سفریه بقیه ایله کینه کده صکره اوچ آی خیا منده کاشف واصل اولدی
قولدی شاکه بقیه خانده بارکنه (ص ۷۷) یعنی ولسی سادکو مند بونک صینه بقیه بوردی
من مؤرخ اولامد بارکنه شهرت بوظانه و نفق عسکریه ابراهیم صافی اولجانه برده فرم اولدی برده بور
طوبی نشکین ایدرک لوبیلوه فی ایدر ابا و تعلیم و سار نفقات عسکریه فی کاملا تعلیم ایدرکم جزم
اشا بجه عسکری کبی غایت معلوم اولدی بر قولدی سابع النوائه حلف پادشاه بزرگ مکتبه نه نشت
ایمه اولدی بقیه من مکتبم اولامد اسخام فتی دخی بنفجه اولدی اینه سید برده شاکه منو

بیتوبخانه نغزوندک اوردننه زونم اولدنی بیله بوره رون بیله ساقا نغزوندک بوردنه
 بشق او چبیک نغزوندک عبارت بر اولدی تشکیلیه نغزوندک و بیله بوردنجه نغزوندک نغزوندک
 ارا بیله اوردننه شو او چبیک کسه رخ کا نغزوندک جدید ائده عسکرکی نغزوندک ایدم

معلوم عا ا حقایق ایزی چولرینی اوزده چنبیدر ایچ بوغناه اهل اسلام اده سنه ائسه ائده
 قلدور ایرک ریسری بوغناه (لو خوداریه) اید (شو خوداریه) ناماه نغزوندک اوی اولد
 چنبیدر قوه اوچ شردنی خراب ایرک و نغزوندک بئقده خانک بزراداره سنه بوغناه
 (اوی) نغزوندک اوزده کلدورک او نوز بیده خانه نفوس اید عرمد دخالت و شار اید دغزوندک
 یعنی بالصوره (اوی) (منی) (غوه فی) (قو طوبک) (ساجو) (چبیک روانه)

شدرینه و اردانی کا نغزوندک نغزوندک و عنایت ایزی

چونک بو شدر لجوسی اولدنه چنبیدرک لجهونه سه ونبه اولدجهه درجه ده رصیه و مستحکم کن اولوب
 چنبیدرک کا نغزوندک نغزوندک نغزوندک نغزوندک نغزوندک نغزوندک نغزوندک نغزوندک نغزوندک نغزوندک

بشق اید و نغزوندک بوردنه ایدی

زانا ابر سول لرها لجوسی اولدنه چنبیدرک عسکر بزرادارینه بولمونه و کندی اهل اسلام اولد
 حبیله حبه اچبیده اولقدار نفوس مسلمانان نغزوندک اید نغزوندک خانه بیفت ایزدند

شایسته ببقیه خانه کا سفار قوه سز کوبه مسافری اولاده (قورله) شردی خار، وکزی ۵
 اخذ ایله کون شایسته قلم اولاده بارکنه شردن معلوم بولسا نه عهده ده اچیز نفی مسافری
 قورلریک موقع خار به کلمه کلمی امر ایلمه نی بولسا اولاده آه هوش شردن ده رفی اچیز
 و پای قصبه قورعه اچیز نیمه نوز که جهنم لفظ بوزیمه نفعه کرایه قورله شردن
 راضی اولن قوشا ریه ببقیه خانه رفی معنوه عسکره بار اویچ قورله قویب اصوله
 ده رفی قطع طبع و بی حصار عسکره نیمه و قورله شردی عسکره دینوز لفظن نوز که جهنم
 المجموع به بیوز اوتوز نفعه کرایه معنوه خار به ابتداء ایچک وکزی موجودی زیه
 ایچک اوزره چونکه چنبیلرک اوردی شردی اوزره کلاسه بیری به عسکره نوز که جهنم
 به خواهه اچیز به نفعه عبارت اولینی شایسته نیش ایچدن به جمع قوی جمع ایچک

بجورینه همان ایسی اوزرینه موجود عسکره جمع ایدی

بسه دار سفار بوضن کوزی عسکره قوشا به اوش بیری به عسکره مسافری بیه ورره
 و عبوری دشوار اولاده طریق قوشا ایچک اوزره ایچکه ی فظ نه نوز عسکره اداره به غرضانی
 اولاده (مناسی) (قورله به) (چیک روانی) (سافون) شردی دغنه فبظ و شایسته ببقیه
 خانه نبیت قیوره سالف البیاه ابرارک افات ایچک اولینی (غوم به) شردی الی ماه

چنبلیله اسم ایکی قبیله اولوب برینک اکنه (ماچو) دینکینه قه خضای قیبر ایندکله نزه
 بو قبیله لرک حکمدارلر و ناه ایرک بکیرلرک بیان آنه اهنلرک علویز اشتغال و
 اولنه و ماچو قبیله قه خضای غب ایرک ایچرینه برنی حکمدار نصب و نصبه ایچرینه
 بنی قه خضای قبیله قی قی عماره ایچرینه

نکور خضای قبیله سم نو ادا به کنه و برنی خلیفه ایچک اوزده حکمدار لریه و حبت ایرک

سالف البیاه قوه شدری خراب ایرک کاشغاره البی ایره ابررک حیات در دست ایره خوب

کتوبه جکی عرطه ایچری ایچ حکمدار دفر قوه ایره بزی به عسکر ایره اورک کلتنی اوزینه کجیم
 و مارا نکر ایرلرک طیب و نکور شدری قوه ایره دروزن بوضاه اوچسبک نفوس اهل سدری

ایر ایره بیدری چیه حکمدارینه کونده رک ارای قوه نزه طافنی شریه ایچرینه

بناذ عیه کاشغاره حکمداری شلا مندو بفر خواجه عسکر خضایه و نکور ابررک معاند شمه دیمه

اولاده چنبلیله ایره ی بیه ایچرینه ایچرینه و بیکر خردون کاشغاره و عره و آوه صوشدرن

بوضاه دینر خردون عسکر نصب ایرک (اوپه نور پناه) شدرن قییم پیاده و سواری معلمی بوضاه

ایک نفر بوضاه و آوه صوشدرن بوضاه طویج معلمی اسکن حقی افندی بیری معینه و بره رک اندیره

بنفجه کیزی به پسه دار قیلب سوو ایردی

مورد آنچه ایسمه نو فو سلف ایسمه ابرار هبم شریه ویره رخ و لوره ده بوضام شردیه
 طره جیقوب بفقوب خانه طرف بوضام (طوسونه) شردیه مواصفت ایملک ایلمه عسکر
 (موق) بک ابرار امدادینه پیشوب غورق شردیه چهار و ناچاره دشمنه دیمه
 ایله کجه یکنی عسکرشاراله بجه برمدی امدینه کسبیتن فو اید بفقوب خانه اشعار ایستیر
 چنبید رکور غورق شردیه ابر ایله قدری عسکرده چنبای بوضامی کنیه تا بعد
 دیوقیه اسارتیه تخیلی ایلمه یکنی دیکر یسیره فن علم اید رک بونوردیه بری طنز
 بالاختاب چنبید رک کل حکونه اولاد بریمه شردیه ایسان ایستیر
 موقی به ده جانی و هولوغی و هوچوغی فورناره برده فم اهل اسلام بیجا زهاده فاشنا
 حکونه کلک ایلمه به اعدایه دوشه غورق شردیه بوضام برده فم چنبای اسرانه
 دشمنه دینک بفقوب خانه طرف کیمکلکه حصت برمدی راجوبه کوروب عسکر هوق
 بجه خبر برمدیه فو اید دفعی پرندیه المده اولدین اوره امثالاً لا ماجری استنایه رک
 فیه اسارتیه فورندیه برده فم اهل اسلام بیجا رک فم ایلمه ایدار ایلمه اوردیه راجوبه
 بوها، فو اید بفقوب خانه عسکره خبر برمدیه باشه ایاغورک آنه اشدان فو
 ایدوب جه عسکر به ده رجفت ایستیکنی دشمنه دیمه خبر المسید فرصتی غنفت عدا بیه رک

(طوفوه) و (طورفانه) و (دوانه چیه) شدری دفا بنفهم ضبط و سخرایم
 شایه یغوب خانک معلوم اولدوره جناب حور و هود پیامه الود جناب
 تاجدار بدنی یغوب پورسونم شایه اثر او فحیة عظیم سوی جنابه اولدی
 مهم شایه (خوننه) والیس ساندونیناز حکم به شایه ابرک وفاتة عسکر حور
 بده خورویس اوزدینه کی به ده عورت ابرک مهم شایه ابرک تحتة قورده شدره
 هلس ایوب فو شدری خا، رافوره باجمه عکری شدرنگه جمع ایدی
 شایه حور قون خانه عسکر سوره کی تطیب ایملک اوزره البه جدیده اکا و هسه
 و اعصایوب قشک برادره کی انقیابه (طوفوه) و (طورفانه) شدر لریک
 والیس بوضه (حکیم خانه توره) کی عسکر نصب ایوب دشمه دینه اولاره جنیب بزابده
 غرافیلنار و توبه و باجمه املاک کنیزک ابره لک و کنه و سنک اوچ ماه طرف عورت
 ابره کنی بیدره لک برینه قانقلم نصب ایدی
 شایه حور قون خانه کا شدرده بوضه بویک برادری (بدک قون) بکی کنی تحتة افکار
 ایندیریک ایچیم بیک نف سوار کی عکری و خوننه والیس نیاز حکم بک اید سفا
 عزیز ایدی .

شاه به خود فون بکک کنی زین عسکر نصیب ایره رک فاقمقم اییدی (هیکم خانه توره ای)
 سید اولیغی ایچمن عسکرک باجمه اوای برره جمع اولدورده اصید شایه خود فون
 هانک تخته اجدی ایتیره رک عسکر واهلایه اعلییه اییدیر

در عید ده بلور بویردیله دیگر رفیقلمه بار بو قولدی حضورینه جلیبایه کنورسنه
 بیفت ایچکلگری اراجمی وچونم قولدی دولت بنوعده نغمه زردنه هاشغاره مئوره اولدیغیز
 ایچونه بیک طرفه شایه بیفت ایلمده روی مانت کورسلسیده جمه زک اداره زرده

بوضاه عسکر الوره (توره فون) و (محمد رحیم) و (کبکی) لادوره یعنی بکبشیره

نسیم اییدی

شایه هیکم خانه توره برادری بوضاه بک فون بیخ الوب برنه هاشغاره پادشاه قیلغه
 عزیزت ایره خود فون بکک ارقه سنده اوچبیک سواری عسکر تسیلج ایره رک الوب
 کورسنی و خود فون بکک زبر اداره سنده بوضاه و پیری رحیم شایه بکک ناسناهی جمع
 وارخهار ایتدیکی اموال وایشا و بویخ التوره وکسه و سار معدنیاتی جماع اولدوره او صو
 شهرتی ضبط ایچدی زده بشقم جم امر و نمیه اییدی شایه خود فون خانه کینی (بورکی)
 نجه ندرغوم خبر المسیده بو اولدورده بوضاه کویله شهرتیه وار ایچمه و شایه خود فون خانه

کاشفان در سعادت سفری بوضاه سبادتو بقیب بکده بارت اولوب کوهار شردی
 و البس بوضه اعان خانه توره اید بالاتقانه موهود بوضانه خزینه آلوب قورله شردن
 بوج به حوته رالبس نیز حکیم بک اید مده شرد بهوری زک اید ک باوقضه
 زار اینجیر قصبه بپوره هانک عم الفاقصه ناش اورا اید دفر زک اید

خاتمه ساله برونه آن سوی شردی جهنه بیدیر

هکیم هکیم برونه برونه برونه برونه برونه برونه برونه برونه برونه
 بیدیر و مدینه برونه برونه برونه برونه برونه برونه برونه برونه
 برونه برونه برونه برونه برونه برونه برونه برونه برونه

توره برونه برونه برونه برونه برونه برونه برونه برونه

برونه برونه برونه برونه برونه برونه برونه برونه برونه
 برونه برونه برونه برونه برونه برونه برونه برونه برونه

بیا بک بک بک بک بک بک بک بک بک بک بک بک بک بک بک بک بک بک بک

بک بک بک بک بک بک بک بک بک بک بک بک بک بک بک بک بک بک بک

قلب کاشف حکیم خانه توره استغفار ایتمه مستقر اولوب بکیم

برادر بوضه نار اید هکیم خانه توره برونه برونه برونه برونه برونه

ره دولور ایده شادالیهای جویدار ایدیده منانرا وفات ایدی و راستی برنده
 قلم ایدیه یک جاده دی بعضی به قون بکه کنوردیدر
 یک قون یک پدی بوضه ره هم شایه بقیه خانیک وفاتی ایدیه ایدیه رله
 فاشاد و بی عهده و بارکنه شدلری ضبط ایدوب و عکبر لعل ایدیه یک حکم خانه نوره
 ایدیه بی اعدوم و حکم خانه نوره لعل (فوشده) (قورله) (بورما) (لوهار)
 (بای) فیه و شدلری خان براقب قورله ره بوضه با لجه خزینه عکبره انسلم ایدوب
 چنبیدلری به ایتک اوزره به نفع عکبر اید غازی (لوهود ایدیه) اید شو خوداری
 قورله شدلری براقورله آوه شو شدلری کلب موهود خزینه با غصب و عارف ایدوب
 با لجه عکبری سواری قیدره به قون به اید لعلیه به حفظه (اویغ نوره پانه)
 و فاشاد آوه هوبیک و طرف بوضه (مارال باش) شدلری ضبط ایدیه
 ایدی (بک قون) بک دفن ایدیه به اغزا اید کلب مارال باش شدلری اشتراد
 ایدوب موهود عکبری اید قسما بالنفیم بر قسما آوه موهود قسما دیکری (اویغ)
 طرفانه (شدرلی اوزرینه کوندر دی

حکیم خانہ نور و دخی آندہ سورہ حرکت ابدک (با بدو) ندم محمد بک فون بک
 عکریہ طغوز چوہ سخت خونریزانہ می بہ ایند کردہ صکرہ حکیم خانہ نورہ زود عرب
 صاخ خطی فونہ زانی بر لوا (یکہ باد) و با طجد رفیقہ زلمہ برار محمد شاد
 بفقہ خانک محمد با رطب کا شفاہ حکماء اولادہ بک فون بک طرفہ بالجورہ
 رجف ابدک

(رکہ باشد پای چہ کار آید)

و فاک بک فون بک طرفہ بالجورہ رفیقہ زلمہ برار مسندزہ برہ بود پیادہ
 عکری و ایک بطبہ دخی طوب و بریب حکیم خانہ نورہ ابدی رہیہ ابتداء ایسہ
 و حید می بہ دہ عمیم عکری فونہ زانی بوضاہ فریوہ (محمد کریم ص طلاس) ایدہ بر اولادہ
 (نورہ فونہ لاور) و (مدرجم لاور) ی ابر ایدہ حکیم خانہ نورہ بک عکری بوضاہ
 اولادیندہ و چونکہ اردو کا لہزدہ بوضاہ عکری محمد سی موقع می بہ دہ بولندینہ کسی
 حکیم خانہ نورہ بک طریقہ رجف اردو کی لہزدہ مصارف بولندیندہ جمیع اموال
 و اشیا مری نہیب و عارف ابدک رجف ابدی

ابرو زلفچه شارب به بن قون خانه آه هوشدنه کدرک حکیم خانه نوره بن
 غول انچه اولدینو والیدرک حمدنی مودنیزه ابغایدرک فورده شدزه بوضه
 (له خوداریه) اید (شو خوداریه) ک معینه مقدار و اف عکسونه ایدوب
 کندوی دیگر نه ارفاق جویده ایتمه او اولوه خونته وانی سابقه (نیاز حکیم بک)
 دفعه لفظ شده حکم اینه خونته حکم ازلفی بالاسمصال نجه بیک نفر عک
 جمع ایدرک بک قون بکدی به اجمک اوئده ارنام کوندره رک خانه بوضه (عوم)
 و (ساجو) قصبه سیده کندستانه طرفین سه و بنه ایدی
 بک قون بک هوز قدر نیاز حکیم بک نصیحت نام کندر سیده ایدره عار کیر زئیر
 او ایوب ان غایتی به به اجاره اولورده و نیاز حکیم بک ضبط انچه اولدینو
 (عومنه) (ساجو) قصبه زنی استر داد ایدرک (زوا) شهر سیدره ه
 غایت خونترانه کی به اید ضبطه بشقه هم موفوه اولورینه نیاز حکیم بک
 خونته دفعه افاقت اید به جکنا اکلور یغنه او ای بک اید جنبید طرفه وار ایدی

بوارالغور چىلىك اینه بوجا فرستى كچىبىد اولجى عرصه اولسا مەلئىدە شىفە (فوشىد)

(قولە لا ئوچا) (اويچ طور فە) شىد لىدە (سانە) (باي) (بوركا)

قىبە لى قىبە اېسىدە و كىفیت بەك قوش بىك انىشار اېسىدە اردو كالمۇ اولارە ھ

خونىدە چىكىدە چىلىد اوزىدە وارخىدە قىدە (مارال باشى) قىبە سىدە قىبە اېسىدە اېسىدە

اوارالغور بەك قوش لىك بايتىختى اولارە كاشفادە دىغى اھل اسلام طرفە كىدە

عېزە اھىدول قورائىسى و چىلىدەك بىر طرفە كەلسى و عىكرىدەك اوتىدە بىرە

ھەقىقى كەندە سىك غىبە چا طرە اھىدالىنى مەن اېدە كىدە ارتودە بالىجورىدە بايتىختى

زىك اېدە رك و قولدا زابە رىقىدە بىر مەنەدە كىرى موقىمى بەدە راقىدە

كەنەس رىس الكاسە قورائىسىدە اېدە

ھەقىقى اولارە عىكەك دىغى پىدە پى كەنە نىشى نىجىم اېدە اوچىلىك نىقە كىدە

پىدە و اما چارە و ناچارە دىخە دىبە بىنى ھىكەت چىبە اېدە كىدە اوتورە ھەقىقى

زىدە الفا اېدە كە ھىكەك دىخە دىبە زىدە اندە بىضە اسرادە اوتورە ھەقىقى

نەزىنى چارە شو و بازار دە بالىشىدە او كورە طرفە و امرا دە اوتورە پىدە كىدە

کله فی اوج کونم روزی شریب ایه ریک قشوقه سوره اسرا اید جمله زری بنف بنف
 زنده نغمه تقسیم و الف ایدی

کجه لقا زری زنده چیقاروب بایله آیوه باسه آجیه اولدیغی چارک الدر
 وایقدر ز قور زنجیر لرایه باغلو اولدورده انباه یعنی ضبط پر لایندک حضورینه
 چیقاروب اوزنره ایکی کیشه اولدورده و ارفوزی قاجی اید فرباید شریکوه
 بقیب خاندک طرف معاونه بولندیکر دیو طرنا قدره اوجی عتاید سوری قور
 قلم اوره و نلم اوتوز اوج کوه اذا و جفا فید قدره عکله مال و اشباری
 کاند ضبط و صادره و جریل چیلوه اولدیغی علم اعلی موزه حکم اید ریک
 المرز و ایا غمزه و بنغاز مرده قور زنجیر و طرنا قدره قورده اینه اولدیغی
 حله (زلفوه) یعنی دشمنه دینک (مشیری) حضورینه بیه دفعه چیقارطسه
 و برخی دفعه سده لکانه قده و اما و ارا بیه زنده چیقاروب جمله بی کونم کونم اذا
 و جفا اید شریب ایه ریک بشیری به نغمه زلف اید بروب و آنجا جده قفسر

یایدیوب در فنه و فها یاید لهور رازی بر فنه چو دینه تعلیمه یحه اولدی قوری کبرای یغنی

دنه سنه فولدی یبار الی الی کنه اولدی یغنی حاله اسنه و ایدوب و کور الی

الی کنه دینه کنه یغنی بر یغنی فولدی ایکنیسه (هوزم بانسه) و او یغنیسه

کورد و در یغنیسه احمد نلم کنه لره زغیر بنه اولدی یغنی حاله چار شو

ویزار طولا شیر دونه صکره بنه زندانه الفایده لک الی بر کنه یا شهید ابندی

او یغنی دونه کما اسنه فخرده فولدی لک اعلام قرار ویره لک بیله سیاسته

چیتاروب یا غده بر قاج کیشی بی اعلام ابته صربی عینا مناهم ایندیره لک

ز نظونه یغنی بزرده کلامه امر اورینه بنه فولدی لک رفیقده برابر زندانه

هسی اولمقلم امر اولدی

دده یغنی دونه یغنی سیاسته کوره لک مملکت والیسی (بیاز حکیم) بکنه استر حایم

عضو اولدی

بشجینده دغه یغنی سیاسته کورد کورد زانا جانم فروده ایدیز کلامه

اولنه یغنی فنور کور ماسه لک بکرده ده بالجمده اهلینک استر حایم یغنی

اعدام عفو و فقط لغوی آید مدتی زندان حبس و او بجز آی بار و فرام او و نفرینده
 زینقا تا کنی حد و طره لهنزه به قدر تحت الحفظ ارسال اولیغه صوکی دفعه ه
 اوله حد قرار و طره اولدینده مدتی معروفه به انعامه صده بر موجب قرار او و لغو
 ارقا خه بار بوله روانه اولعب بر ماه و درنده لهنه سناه مملکتدینده (لادله)

شهریه و اصل اولده

بزی نقیب ایدیه کار و راه بنیشوب با شخوه کلونه فلانکی کار و راه بخارینه بیایه ایدیه
 اندره کیفینی انکزه دولت فخری و الیدینه عرصه و اشعار ایدیه کلدره بورد دولت
 ایدیه مدتی عید ایدیه انکزه دولتی بترج در کار اولده و دو مصافقه رعایه و ال
 طرفینه تا بید مصافق ایدیه نسویه ر اعصه و بز لری بوبایدیه و ایوره ارجاب
 ایدیه کی مقصود من و عید نا خاک پان تونینای چشم گنت الود من
 اولده در سعادته اسرا ایدیه کنی عرصه و ابنا و عهده انی انیم جلیبه سید
 منم اولدینیز دولت و منن ساه سنه لهر بر رز منو سینه سابقه و بیایه نزه

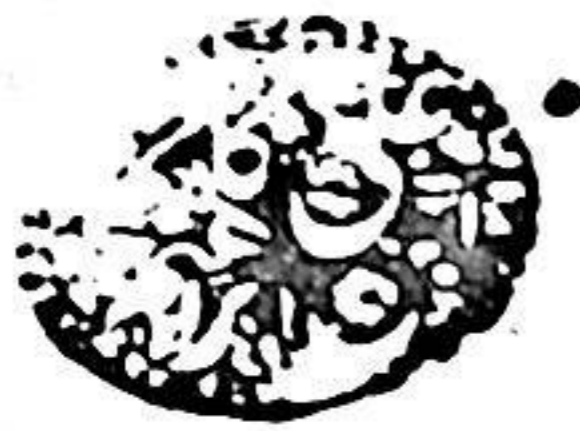
قاروش رو سابه و محتواه د جناب ملکه اربيره النجا ايله يکونى بيانه اجتر ايد
و وجود عا طورى بادى فوز و فلاح مۇئسسه اولاره منبوع نفخ و سوره عالم.

انذ حضرتينك ابا بوم القيم ديميم سلفندرنه پاينده و بردوام جورلسى

دعوانده ختم مفاه ايرم

دك

نورنى اول اسكلام

KAMBER HANIM

A.Şekür TURAN

Kamber Hanım Doğu Türkistan'ın meşhur sanat-kârlarından biridir. 1948-49 yıllarında Ürümqi'de ortaokul öğrencisi iken onu sahnede ve Sayın İsa Yusuf Alptekin Beyin direktifleriyle kurulan "Yaşlar Ümiğ"-(Gençler Birliği)'ndeki provalarında defalarca seyretmiştim. Bu birlikte Doğu Türkistan'ın çeşitli yörelerinden seçilip getirilen sanat-kârlar görev yapıyordu. Bu sanat-kârlar; halk müziği, halk dansları üzerinde derlemeler, araştırmalar yaparak, çalışmalarını akademik seviyede yürüttükleri gibi sık, sık halka açık konserler veriyorlardı. Ayrıca bunların provalarını izlemek, öğrenmek için okullardan da bazı öğrenciler geliyordu. Ben de bir ara devam etmiştim. Kamber Hanım, bu kuruluşta oynadığı birbirinden güzel oyunlarla seyircilerin beğenisini kazanıp alkış-

Millî oyunlarımızı geleneklerimize uygun bir oynayıp, gençlere öğrettiği için de o dönem gur yöneticileri ve milliyetçi kadrolar tarafından takdir edilip sayılıyordu.

Ayrıca o dönemde Doğu Türkistan Genel Valisi olan Mesud Sabri Beyin kaleme aldığı ve şair Abdulrahim Ötkür'ün koşmalarını yazdığı NİYAZ KIZ isimli (1) piyesin oynanmasında ve Mehmet Emin Buğra'nın yazdığı KUTLUK TURKÂN operatinin (2) sahnelenmesinde öğretici ve yönetici olarak görev almıştır. Kamber Hanımın söyleyip oynadığı oyunlar çok olmakla beraber en yaygın olanı "Kamber Hanım" isimli oyunlu türküdür. Bu türkünün melodisi bazan

Ankara Radyosunda çalınmaktadır. Ayrıca Türkistanlı M.Sabir Karger'in hazırlayıp piyasaya sürdüğü kasette de yer almıştır. Türküde adı geçen Kamber Hanımın'ın türküyü söyleyip oynayan Kamber Hanımla bir ilgisi yoktur. Amma güzel bir tesadüf Kamber Hanım bu türküyü kendine özgü bir biçimle neşeli, kıvrak ve canlı olarak söyleyip oynadığı için Kamber Hanım'a mal edenler de olmuştur.

O günlerde Doğu Türkistan'da çıkmakta olan "Türkistan Medeniyeti" "Tiyanshan Resimlik Mecmuası" gibi magazin dergilerinin kapaklarında Kamber Hanım'ın renkli potreleri çıkıyordu. Bu dergilerin kapaklarındaki resimler berber dükkanlarından okul koğuşlarına kadar pek çok yerde görülmekte idi. Bu dergiler ister resimleri, ister içindeki makaleleri için olsun alcısı çok olduğundan, belirli yerlerde satılan bu dergiyi bulup, okumak oldukça güçtü. Ben adı geçen dergileri o dönemin siyasetçilerinden Mehmet Emin Buğra, Mesud Sabri, Ahmet Can Kasımî, İsa Yusuf Alptekin, Abdulkerim Abbasof, yazar ve şairlerden Çingiz Han Damolla, Kurban Koday, Polat Kadir, Abdulrahim Ötkür ve başkalarının yazı ve resimleri olduğu için almıştım. Ürümqi'den tesadüfen beraberimde çıkmış olan bu dergilerin içindeki makaleler, öne sürülen fikirler ve resimler o dönemin siyasi ve edebî akımlarının belgeleridir. Bu ve bunun gibi yayınlar bulma güçlüğü sebebiyle gün geçtikçe değer kazanmakta olup o dönemi araştırıp eser verecekler için en önemli kaynaklardandır.

İşte böyle ün yapan Kamber Hanım sanat hayatında ve yurdumuzu temsilen gittiği Çin'de Türk Uygur Hanımına yakışır hareketleriyle de sayın Fatma Alptekin Hanım'ın sevgisine mazhar olduğu, dergideki beraber çekilen resimlerden anlaşılmaktadır. O zaman çekilmiş olan filmlerden biri İslâm konferansı sebebiyle sayın İsa Yusuf Alptekin Bey'in girişimleri sayesinde Türkiyemizde televizyonda Üç bölüm olarak gösterilmiştir. Büyük bir seyirci kitlesinin severek seyrettiği bu film için TRT'ye teşekkür mektupları yağmıştır. Ayrıca gazetelerin çoğunda film nedeniyle Türkistan'a dair yazılar yayınlanmıştır. Yalnız bir yazar sayın İsa Yusuf Alptekin Bey'e haksız sataşmışsa da gereken cevabı almıştır.

Kamber Hanım'ın sahneye çıktığı yerler devlet gözetimindeki cemiyetlerin sahneleri olup burarda disiplinsizliğe ve herhangi bir taşkınlığa müsaade edilmezdi. Protokola ayrılan ön sıralarda yörenin yöneticilerinden olanlar otururdu. Ayrıca yatılı veya fakir öğrenciler için yer ayrılır ve bunların biletlerini öğretmenler temin ederdi.

Aradan yıllar geçtikten sonra Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Şube Müdürlerinden Sayın Ahmet Çakır, Uluslararası Asya Dansları Sempozyumuna katılmak için Çin'e gitmişti. Pekin'de "Uygur özerk Bölgesini temsilen gelen Kamber Hanım'la tanışmıştır. Sayın Çakır'la Uygur lehçesiyle konuşup anlaşılan Kamber Hanım Türkiye'yi görmek istediğini söyleyerek çağrılması ricasını-

da bulunmuştur.

Sayın Çakır'ın getirdiği "Asian Dans Symposium" isimli tebliğ bülteninde Kamber Hanım 1922 senesinde Kaşgar'da doğmuş, Moskova Konservatuvarı ve Taşkent Halk Dansları Okulunda okuduktan sonra 1942 senesinde Memleketine dönmüştür. Halen Ürümçi'deki Halk Dansları Okulunda öğretmen olarak çalışmaktadır.

1986 yılının Ekim ve Kasım ayları içinde Doğu Türkistan'a Halk Edebiyatı Heyeti olarak giden Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Başkanı Kâmil TOYGAR, Başkan Yardımcısı Hayrettin İVGİN ile Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Başkanı Prof.Dr.Şükrü ELÇİN; Urumçi'de Kamber Hanım ile tanışmışlardır. Kamber Hanım bu heyet mensuplarına da Türkiye'yi ziyaret etmek istediğini ifade etmiştir.

Bundan da anlaşılacağı gibi Kamber Hanım sanatını sürdürmek ve milletine hizmet edebilmek için ömür tüketmekte olan bir sanatkârdır. Bir de öz yurdun da azınlık sayılmak gibi zorluklara katlanan Kamber Hanım halen Türk Uygur Sanatının gelişmesi için uğraş verdiği anlaşılmaktadır.

Bu güç ortamda Uygur oyunları üzerinde çalışıp, memleketinin sanatına katkıda bulunduğu için, Kamber Hanım'ı tebrik eder, Tanrıdan uzun ömürler dilerim.

(1) 1942'de neşredilmiş olan bu eserin tekrar Türkiye Türkçesiyle yayınlanmasında yarar bulunmaktadır.

(2) Bu eser önemi dolayısıyla aslı, Türkiye Türkçesiyle Mehmet Emin Bugra'nın Kızı Fatma Buğra tarafından 1984 yılında yayınlanarak ücretsiz olarak dağıtılmıştır.

“ESİR DOĞU TÜRKİSTAN İÇİN,,

İSA YUSUF ALPTEKİN'İN MÜCADELE HATIRALARI

Satıldığı yerler:

MERKEZ:

- ANDA Ana Neşriyat ve Dağıtım A.Ş. Ebussuud Cad. 85/5
Sirkeci-İSTANBUL P.K.1065 Tel:527 65 11

BÜROLAR:

- İÇ ANADOLU VE KARADENİZ BÜROSU:
Selânik Cad. 26/5 Kızılay-ANKARA
Tel:131 19 72
- EGE BÜROSU:
856. Sk. Nurhan İşhanı 3/B
Tel: 14 66 95-25 41 78-19 30 09
P.K. 161 Konak-İZMİR
- AKDENİZ VE GÜNEYDOĞU
ANADOLU BÜROSU:
Adliye Arkası Eski Sigorta Hastanesi
No: 69 Tel: 23 356 ADANA
- DOĞU TÜRKİSTAN VAKFI
Millet Cad. 26/3
Aksaray-İSTANBUL Tel: 524 41 21

UYGUR TÜRKLERİNDE DÜĞÜN KOŞAKLARI

1. Uygur Türklerinde düğün ve düğün koşakları nedir?

S. Mahmut Kaşgarlı

Uygur halk koşakları Uygur Türklerinin uzak tarihî geçmişinin aynasıdır. Çünkü onun da Uygur Türklerinin başından geçmiş olan tarihî ve vak'aları ile maceraları zulme, eşitsizlik ve adaletsizliğe karşı yürütülen kahramanca mücadeleleri, hürriyete olan istek ve arzuları, gayeleri, örf ve âdetleri, gelenekleri, insan sevgileri, tabiat sevgileri gibi estetik duygularını kendi dâiresi içine almaktadır.

Uygur Türkleri zengin bir kültüre sahip sanat sever bir Türk boyudur. Bu yüzden nahşa-koşak (türkü) ve usul (danış) Uygur halkının toplu hayatında, insanların dâimî ihtiyacı olan ekmek, su, hava gibi bir birinden ayrılmaz bir hale gelmiştir. Uygur Türkleri içinde, az da olsa, türkü, koşak, danış bilmeyen kişiyi bulmak mümkün değildir. Böyle bir gerçek karşısında Uygurlar ile temasta olan yabancı seyyahlar ile ilim adamları Doğu Türkistan'ı "nahşa-usul", "şarkı-danış" mekânı olarak târif etmişlerdir.

Uygur halk koşaklarının büyük bir bölümü sevgi koşaklarından ibaret olup, onun mühim bir kısmını düğün koşakları teşkil etmektedir. Bilindiği gibi, düğün karı-koca olacak iki gencin hayatında en mühim vak'a olup, o çok neşe'li olan merasimlerinden biri sayılmaktadır. Uygurlarda, eskiden beri düğünler nahşa-koşak (şarkı-türkü) usul (danış) ile devam edegelmiştir. Uygurlar başta olmak üzere, bütün Doğu Türkistan Türklerinde sazsız ve şarkısız, koşaksız ve danış şunun için halk içinde ölüm yığı ile düğün nağmesi ile kızar "Yani ölüm merasimi ağlayış ile düğün merasimi saz şarkısı ile canlanır, neş'elenir" gibi bir hikmetli atasözü mevcuttur.

Konu ve mânâ bakımından çok zengin, şekil ve güzellik bakımından göz kamaştıran Uygur halk koşakları (cümleten düğün koşakları)nın çoğu halk tarafından şarkı halinde söylenirler ve bu şekilde ağızdan ağıza geçerek evlattan evlada devam edip gelmektedirler. Uygurların düğün koşaklarında kız ve erkek taraf, annesinin kendi yavrularına olan övgüsü ve istekleri ifade edilmektedir.

Zamanımızda düğün şekilleri gelişmiş hayatın şimdiki yeni şartlarına uygun olarak biraz değişmişse de eskiden Uygur Türklerinin düğünleri geleneksel örf ve âdetlerine bağlı olarak dikat çekici bir şekilde yapılıyordu. Düğünler, her Uygur bölgesinde genellikle aynı olsa da ayrı ayrı özellikler taşırdı. Meselâ, 20. yüzyılın ilk başlarında Doğu Türkistan'ın Kumul bölgesindeki Uygur Türklerinin düğün şekilleri şöyle bir tertip ile yapılıyordu: Orta dereceli iki aile arasında kız-oğlanlarını evlendirmek için söz kesildikten sonra oğlan taraf düğünlük için dokuz giyimlik kumaş, dokuz tane koyun, dokuz küre buğday (bir küre on

iki kilodur), dokuz şing pirinç (bir şing 2 kilodur), dokuz cing yağ (bir cing yarım kilodur), dokuz masa meyve ve düğün için yeterli miktarda odun, kömür, çay ve tuz gibi nesnelere harbalara yükleyerek kız tarafın ailesine gönderiyordu.

Düğünün birinci günü kız ve erkekten ibaret her iki tarafın misafirleri kız tarafın evine davet edilecekti. Buna "Baş düğün" denilirdi. Şu günü öğleden sonra evlenecek erkek, kendi erkek arkadaşları ile birlikte kızın evine hoca nikâhı için gelirdi. Kızın mahallesindeki erkekler "kız körki", "kız görümlüğü" istiyoruz deyip, kız evinin kapısını at horbasının tekerlekleri ile kapatıp, onların kolaylıkla girmesine engel olacaktı. Oğlan ile beraber gelenler harekete geçerek kapıyı açmak için çalışıyorlardı. Kapı açılmasa, kızın mahallesindeki genç erkekler "açılmadı hop, hop" diye çukan salıp onları alaya alıyorlardı. Bu duruma dikkat ederek evlenecek erkek ile çok sayıda arkadaşları beraber gelirdi. Hoca nikâhı çoğunlukla misâfirlerin bulunduğu salonda cemaat önünde yapılıyordu. Nikâh töreni yapıldığı zaman, evlenecek erkek yedi sekiz arkadaşı ile bu salona girerdi. Nikâhtan sonra kız tarafın ailesi, evlenecek oğlana bir takım elbise, yahut elbiselik kumaş hediye ederdi. Buna "güveyilik" hediyesi denilirdi. Erkekler nikâhtan döndükten sonra onları damadın akrabalarından veya arkadaşlarından birisi evinde misâfir ederdi. Burada evlenen damadın arkadaşları saz ve şarkılar ile bir kaç saat neşeli eğlence tertiplerlerdi. Bu merasime "çaç çüşürge", (saç düşürme) denilirdi. Akşam üstü ise eğlence şekli işret hâline dönüşürdü. Eğlencelerin sona ermesinden sonra ise ev sâhibi, damada bir takım elbise veya elbiselik kumaş hediye ederdi. Akşam üstü evlenen genç ve onun arkadaşları ve erkek tarafından on ile yirmi arasındaki kadınlar, gelini götürmek için gelin evine dokuz kere saygı ziyaretinde bulunurdu. Dokuzuncu saygı gelişinden sonra gelini harba veya mepe (etrafi kapalı bir çeşit harba) ile damat evine doğru götürürdü. Kızın mahallesindeki erkekler bir kaç yerde urgan çekip yolunu kapatmaya çalışırdı. Damadın tarafı ise büyücek bir erkek koyun hediye ettikten sonra, urganları kaldırarak yol verirdi. Bu erkek koyunu, yolu kesen gençler yerlerdi. Gelin, damat evine getirildikten sonra, yanındakiler onu beyaz kigiz üstüne alıp, üç yere yakılmış ateş üstünden dokuz defa atlatıp, daha sonra hazırlanmış yatak odasına getirirlerdi.

Düğünün ikinci günü, damad tarafı kendi akrabaları ve mahallesini, kızın anne-babasını ve onun akraba ile komşularını evine davet ederdi. Buna yüz açma

merasimi denilir. Yüz açma merasimi günü, sabah meşgulünde, gelinin ailesi düğün için kesilen koyunun akciğer ve bağırsaklarından "öpke yesip" denen yemeği hazırlayıp onu sıcak halde damadın evine gönderirdi. Mesafe uzak ise, öpke-yesip soğuk hale gelmişse onu ısıtıp evlenen gelin ile damadın başlarını bir araya getirip onun buharına tutarlardı. Bundan maksatları, evlenen iki gencin ömür boyu beraber olmalarını istemeleriydi.

Düğünün üçüncü günü, kız tarafı, erkek tarafını ve onların yakın akrabalarını yemeğe davet ederlerdi. Buna "Çıllaşka Çağırmaq" denilirdi. Düğünün dokuzuncu günü, kız tarafı yine oğlan ve onun anne-babasını yemeğe davet ederdi. Bunun sebebi de, damad ve onun ailesi ile iyice tanışmak idi. Düğün merasimleri bunun ile biterdi.

2. Düğünün ilk gününde söylenen "Kız Göçürme Koşakları" Uygur Türklerinin düğün merasimleri hakkında tanıtma kısmında zikrettiğimiz gibi, düğünün ilk günü akşam üstü evlenen erkek ve onun arkadaşları ve oğlan tarafından on ile yirmi arasındaki kadınlar gelini götürmek için dokuz kere tâzim ziyaretinde bulunurlardı. Dokuzuncu gelişten sonra gelini at arabası ile oğlan evine doğru götürürlerdi. Kız, anne babasının evinden ayrılış vaktinde âdet icabı seslice ağlardı. Bu ağlayış, kızın kendi evinden ayrılış üzüntüsü ile evlenme sevincinin ifadesi idi. Bu durumda kızın arkadaşları "Kız göçürüş nahşısı" (kız götürme şarkısı) denilen aşağıdaki koşığı bir ritim ile söylerlerdi:

Yıglıma kız, yıglıma toyung boldı
Altun güllük köşüğe öyüng boldı

Yıglıma kız, yıglıma hoş bolursız
Karçuğı dek yigitke koş bolursız

Yıglıma kız huşal bolgın toylışıngdur
Altun boyluk gül yigit oynışıngdur

Yıglıma kız, Peridundek behting bolur
Altun güllük köşügi de tehting bolur

★ ★ ★

(Ağlama kız, ağlama düğünün oldu
Altun gibi köşk, senin evin oldu.)

Ağlama kız ağlama hoş olursun
Şahin gibi yiğite eş olursun.

Ağlama kız, sevin, bugün düğünündür
Altın boylu güzel yiğit sevgilindir

Ağlama kız Ferudun gibi bahtın olur(x)
Altın gibi köşkü senin tahtın olur.)

3. Düğünün ikinci günü tertiplenen "yüz açku" yüz görümlülüğü merasiminde söylenen koşuklar:

Düğünün ikinci günü damad tarafının evine davet edilen erkek misafirler döndükten sonra, düğün yapan yüzü örtülü kıza kadın misafirler oturma salonu çıkarırlar. Burada kızın annesi veya ona vekâleten bir kadın, kendi kızını, erkeğin annesi veya ona vekâlet eden bir kadın kendi oğlunu methederek ko-

şak söylerler. Bu koşaklara "yüz açkı nahşisi-şarkısı" denir. Bunlar şöyledir:

A. Kız annesinin ve kız tarafının okuduğu koşaklar:
Ak kına yağlık içinde
Bir tügün gül saklıdım
Gülni alıp başımgı
Tacı kilip çancıdım

El halayık tola keldi
Hiç kişige bakmıdım
Şunçe bekler arısidin
Özlirige saklıdım

Bala kılısla aydekkine
Boyu kirçin taldekkine
Kişi körse güldekkine
Hizmet kılur erdekkine.

★ ★ ★

(Bir beyaz örtü içinde
Bir tügün gül sakladım.
Gülü alıp başıma
Tacı gibi sakladım.)

El, halayık istedi çok
Hiç kimseye bakmadım.
Bir çok halk arasından
Sizin için sakladım.

Evlat edin, ay gibidir
Boyu nâzik dal gibidir
Kişi görse gül gibidir
Hizmet eder erkek gibi.)

B. Kız tarafının söylediği koşaklara cevap olarak oğul annesi ve oğul tarafının okuduğu koşaklar:

Biz mu oğul çong kılduk
Bir molla-alım
Cinim balam tolun ayım
Kıçe-kündüz tilividuk
Emdi berdi hodayım

Bazarlardan at alduk
Sağrısı ala.
Yukurı mehellidin kız alduk
Altundek bala

Segiş uçun çumenzar
Östeng boyı yakılıduk
Şunçe kızlar arısidin
Henim balamnı tallıduk
Biri lenhar, biri mıhar
Kamlışıp kalar
Kaçurining yilimidek
Yepişip kalar.

★ ★ ★

(Biz de oğul büyüttük
Bir bilgin-âlim
Canım oğlum, dolunayım
Gece gündüz talep ettik
Şimdi verdi Hudayım.)

Pazarlardan at aldık
Yelesi güzel
Yukarı köyden kız aldık
Nur gibi güzel

Serinlemek için biz
Dere boyunu gezdik
Bir çok kızlar arasından
Bu güzel kızı seçtik.

Birisi beyaz ve birisidir kırmızı çiçek
Alışıp kalır.
Reçine gibi birbiriyle
Yapışıp kalır.)

C. Oğlan tarafının söylediği koşaklar bittikten sonra, taraf tutmayan kadınlardan birisi böyle koşak söyler:

Tagdin cüşti taşbelik
Sudın çıktı ay belik
Nedin çıktı bu layık
Birbirige hop layık
Heyran kalgay halayık

★ ★ ★

(Dağdan düştü taş balık
Sudan çıktı ay balık
Nerden çıktı bu layık
Bir birine pek lâyük
Merak etsin insanlar)

Bu koşaklar söylendikten sonra neşeli şakalar içinde oğlan annesi kızın, yâni gelinin baş örtüsünü çıkartarak onun yüzünü açarlar. Buna yüz açkısı denilir. Bu hareketten sonra oğlan taraf ailesini temsil eden oğlan annesi, kıza geyimgeçek (elbise) zibuzinnet hediyelerini verirler. Kız hürmet ile teşekkür eder ve kabul eyler. Ondan sonra yaşlı kadınlardan bir ikisi yerinden kalkarak düğünü kutlayıp, gelin ile damada olan iyi dileklerini söylerler. Koşaklar, beyitler söylerler. Solundaki kadınlar da her bir mısranın en sonundaki iki kelimeyi beraber okurlar.

Okunan koşak böyledir:
Etigen kopar bolgay
Tünnük açar kolgay
Tokkuz oğulluk, bir kızlı bolgay
Kotanda koyluk bolgay
Egilde kalilik bolgay.

Uçı uzarçay, tüvi yeyilgay
Kodukka taş çuşkendek bolgay
Kaçura yelimdek yepiş kay
Hadayım mubarek kılgay

(Sabah erken kalkacak olsun
Tepedelik açacak olsun
Dokuz oğullu, bir kızlı olsun
Kotanda koyuluk olsun
Eğilda segirlik olsun

Uçu uzarsun, debi yayılsun
Kuyuya taş düşmüş gibi olsun
Reçine gibi yapışıp gitsin
Allah mübârek etsin.)

Bu kutlama ve tebrikten sonra gelen misâfirler, evlerine dönerler. Düğünün böyle gelenekleri, Doğu Türkistan'ın (Uygur özerk bölgesi) Kumul vilayetindeki Uygurlar arasında hâlen devam etmektedir. Uygur Türklerinin düğün şekilleri diğer Türk boyları gibi çok çeşitli olup, buna bağlı olarak düğün koşakları çok çeşitlilik gösterir. Bunları toplamak ve etraflıca incelemek, folklor zenginliğimizin ortaya çıkması bakımından bizce çok önemlidir.

1. Damat evinden kız evine düğün için gönderilecek eşyalar çoğunlukla dokuz denk ile gönderilir. Eski Türk geleneklerinde dokuz sayısı kutlu bir mânâ ifade etmektedir. Eski Türk düşüncesinde dünya dokuz bölümden ibaretmiş gibi düşünülmüştür. Hakan davulları ve tuğlalarının dokuz tane olması bu düşünceyi teyid etmektedir. Tarihte adı geçen eski Uygur Türk devletlerinden Uygur Kağanlığı (744-840), Kuçu Uygur Devleti (870-1250), Karahanlılar Devleti (870-1150) de Uygur Kabileleri birliğine girmiş olan İçdokuz (Yağlakar, Oturkar, Törlemür, Bukaskır, Avuççağ, Karsar, Kogursov, Yabukar, Ayavuz) ve Dışdokuz (Uygur, Opugur, Gun, Bayırku, Togra, İzgil, Kıpçak, Basmlı, Karluk) birliği arasında kurulmuşlardır.

2. küre-aslı şekli küri, kürilik'tir. Eski Uygur Türklerinde hacım ölçüsü olarak kullanılırdı.

3. şing Çince kökenli bir ağırlık ölçüsüdür. Aslı şekli şî cingidi. şî "dört", cing "yarım kilogram" demektir. Bu Çince şeklin Eski Uygurcadaki karşılığı olarak tang kelimesi kullanılırdı. Yeni Uygurca'da kelimenin bünyesindeki -ci düşmüş ve kelime şing haline gelmiştir.

(x) Feridun: Piştadilerin altıncı padişahıdır. Cemşid sülalesinden Gabe'nin yardımıyla Dahakı öldürmüştür, diye rivayet edilmiştir. Lakabı Ferruh (mübârek)dir. Dahak'tan saltanatı eline almıştır.

EKİM 1987 TARİHİNDE MEKKE-İ MÜKERREME'DE TOPLANAN DÜNYA İSLÂM BİRLİĞİ'NİN YILLIK TOPLANTISINDA İSA ALPTEKİN TARAFINDAN BU TEŞKİLATIN GENEL SEKRETERİ EKSELANS DR. ABDULLAH ÖMER NASİF'E SUNULAN MUHTIRA

Ekselansları!

Dikkatlerinizi bir milletin var veya yok olması gibi, büyük ehemmiyeti haiz olan bir meseleye çekmek istiyorum. Bu mesele, Doğu Türkistan Türklerinin Çin hükûmeti tarafından sür'atle asimile edilmeleri meselesidir.

Doğu Türkistan; mâlümları olduğu üzere, bütün dünya Türklüğünün ana yurdunun doğusunu teşkil etmektedir. Bu ülkenin adını 18 Kasım 1884 yılında Çinliler "Şincan" olarak değiştirip Çin'e ilhak etmişlerdir.

Çinlilerin ilan ettikleri son nüfus sayımına göre, Doğu Türkistan'ın nüfusu 13 milyonun biraz üstündedir. Ancak bağımsız kaynakların tahminlerine göre Doğu Türkistan'ın Türk nüfusunun 25 milyon olması gerekir.

Doğu Türkistan'da yaşayan kabilelerden İndo-İrani soydan gelen Tacikler hariç; Uygurlar, Kazaklar, Kırgızlar, Özbekler, Tatarlar... tamamen Türk asıllıdır.

Doğu Türkistan Türkleri, Miladi 934 yılından itibaren İslamiyeti kabul etmeye başlamışlardır. Karahanlı hükümdarı Satuk Buğra Han, Ortaasya'da İslâmiyeti kabul eden ilk Türk hükümdarıdır. Bu büyük hükümdârın İslâmiyeti kabul etmesiyle, müslümanlık kısa zamanda bütün Türk illerine yayılmış ve zengin bir İslâm medeniyeti doğmuştur. Bin yıl Ortaasya'yı hakimiyeti altında bulunduran bu zengin medeniyetin meydana getirdiği Türk-İslâm prestiji, kudreti ve kültürü, 1949'da Doğu Türkistan'ın Komünist Çin istilasına uğramasıyla yıkılmış ve sönmeye yüz tutmuştur.

1979'dan sonra komünist idarenin Doğu Türkistan'a verdiği, sözde dinî, iktisadî ve kültürel serbestiler, İslâm dünyasını aldatmak için yapılan gösterişlerden ibarettir. Buna bir misal olarak, Eylül 1986'da İndianapolis şehrinde tertiplenen Kuzey Amerika İslâm Cemiyeti Kongresi'ne katılan Çin Halk Cumhuriyeti Delegatesi Ali Cing Cang'ın Hür Avrupa-Hürriyet Radyosu'na verdiği beyanatını gösterebiliriz:

"Hükûmet İslâm toplumundan gelen isteklere cevap verebilmek için 5-6 yerde İslâm Koleji kurmuştur. Ancak, dinî cemaatler, marksist öğretimin hakimiyeti altında bulunmaktadır. Din ancak, marksizmin izahında menfi bir misâl olarak öğretilmektedir. Komünist Çin kanunlarında her türlü dinî eğitim ve öğretim, okullarda veya evlerde 18 yaşından küçük çocuklara yasaklanmış bulunmaktadır. Bizim dinî inançlarımız çok zayıfladı. Okullarda çocuklarımıza din; utanılacak, ilkel, geri bir sistem olarak öğretilmektedir. Biz onlara günlük hayatta, ancak pratik bazı şeyler öğretebiliyoruz.

Sosyal baskı, gençler arasında dinin önemini yok etmiştir. Meselâ benim iki çocuğum, İslâmiyetten tamamen çıkmıştır. Müslüman ailelerin birçoğu dine inanmadıklarını ifade etmektedirler. Yaptığımız her hareket, devlet tarafından kontrol edilmektedir. Çin'deki müslümanların yalnız bir cemiyetleri var. Eski Çin Müslüman Teşkilatı... üç ayda bir çıkarılan "Çin Müslümanları" adında bir de dergileri mevcut. Bu dergi, 30 sayfadan ibaret olup, yarısından çoğu hükûmetin direktiflerini ihtiva etmektedir. Bu cemiyet içinde de en üst mevkileri ve derginin yönetici kadrosunu komünistler işgal etmişlerdir."

Bu cesur resmi delegenin beyanatı bize, komünist Çin'de dinin ve hürriyetlerin ne durumda bulunduğu hakkında açık ve çarpıcı fikirler vermektedir.

Hali hazırda Doğu Türkistan'daki müslüman-Türk okullarında eğitim ve öğretimin Çince yaptırılmaya başlanması,

Karışık evlenmelerin Çin komünist liderleri tarafından teşvik edilmesi ve özellikle gündün güne artarak devam eden Çinli göçmen akını, Doğu Türkistan'da müslüman-Türk varlığını tehlikeli bir şekilde tehdit etmektedir.

1949'dan önce Doğu Türkistan'da Çinli göçmen sayısı 300 000 kadardı. Bugünkü resmi kayıtlara ve beyanlara göre Doğu Türkistan'daki Çinli göçmen sayısı -6 000 000- civarındadır. Ancak Türklerin ifade ettiklerine göre; Çinli göçmen sayısı 25-30 milyon bulmaktadır. Her yıl asgari -200 000- Çinli göçmen Doğu Türkistan'a yerleştirilmektedir. Doğu Türkistan'ı ziyarete gidenler de Çinli nüfusunun Türk nüfusunu aştığını söylemektedirler.

Çin komünistleri Doğu Türkistan'a 2000 yılına kadar -100 000 000- Çinli yerleştirmeyi planlamaktadırlar. Türkler, artmakta olan Çinli göçmen akını karşısında eriyip millî ve İslâmî benliklerini yitirmekten son derece endişe ve korku içindedirler. Hakikatte işgal edilen topraklara göçmen yerleştirmeyi veya yerli halkı başka yerlere göçmen olarak götürmeyi yasaklayan milletlerarası anlaşmalar, Çinli idareciler tarafından çiğnenmekte, aynı zamanda Doğu Türkistan halkının insanî ve millî hakları da bâriz bir şekilde ihlal edilmiş olmaktadır.

4. Cenova Kongresi'nde kabul edilen, nüfus değişimiyle ilgili 49. maddenin son paragrafında şöyle denilmektedir:

"İşgal kuvvetleri, işgal ettikleri topraklardan hiç kimseyi çıkaramaz ve kendi sivil halkını da işgal ettiği topraklara yerleştiremez."

Doğu Türkistan'da Çin nüfusunun ani artışı; açlık, sefalet ve işsizlik meselelerini de beraberinde getirmiş olmaktadır. Binaenaleyh; ben, ekselanslarından, Doğu Türkistan müslüman-Türk halkının ölüm-

kalım mücadelesinde yardımcı olmanız için aşağıdaki ricalarımızın mütalâasını saygılarımla istirham ediyorum.

1- Doğu Türkistan'a Çinli göçmen akınlarının durdurulması ve yerleştirilmiş olanların memleketlerine geri döndürülmesi,

2- Karışık evlenmelerin teşvik edilmesinin durdurulması,

3- Müslüman-Türk okullarında Çince eğitim ve öğretim mecburiyetinin kaldırılması ve okullarda okutulan kitapların Türkçe olmalarının temini,

4- Okullarda Türk-İslâm tarihi, sanatı, kültürü ve medeniyetinin öğretilmesi,

5- Doğu Türkistanlı öğrencilerden, gerek Doğu Türkistan'da, gerek başka memleketlerde okumak isteyenlere burs verilmesi için, bütün İslâm ülkelerince fonlar teşkil edilmesi,

6- 18 yaşından küçük çocuklar için okulda ve evde her türlü dinî eğitim ve öğretimi yasaklayan hükümlerin kaldırılması,

7- Doğu Türkistan halkının kendi kendini yönetme hakkının tanınması ve garanti altına alınması,

8- Doğu Türkistan'a Çin hükûmeti tarafından tayin edilen Çinli memurların yerine, Doğu Türkistan halkının reyleri ile seçilecek Türk memurların görevlendirilmesi,

9- Doğu Türkistan'da nükleer denemelere son verilmesi,

10- Doğu Türkistan'daki fabrikalarda ve diğer iş yerlerinde, Türk işçilerinin istihdamına öncelik verilmesi ve Doğu Türkistanlı Türklerden müslüman ülkelere işçi gönderilmesi,

11- Sömürgeciliğin bir ifadesi olan "Sincan" ismi-

nin kaldırılarak yerine bu ülkenin tarihî adı olan "Doğu Türkistan'ın" resmen kullanılması,

12- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Beyanname-si hükümlerinin ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın kabul ettiği prensiplerin uygulanması ve Doğu Türkistan halkının kendi kaderini kendisinin tayin etmesi ilkelerinin uygulanmasının temin edilmesi,

13- İslâm ülkelerinden Doğu Türkistan'a giden heyetlerin, Doğu Türkistan halkının trajik durumlarının yerinde inceleyebilmelerine ve bu isteklerinin yerine getirilip getirilmediğinin görülmesine izin verilmesi,

14- Komünist hakimiyeti altında yaşayan müslüman milletlerin trajik durumlarını inceleyen ve araştırmalar yapan bir enstitünün kurulması,

15- İslâm ülkeleri radyolarından Doğu Türkistan'a yönelik Türkçe yayınlar yapılması...

Bilindiği üzere, dünya ahvalinden haberdar olan topluluklar, kendi durumları üzerinde düşünebilme şuuru kazanabilirler. Haberdar olmayanlar ise, yurtlarında ve dünyada barışı tehdit eden hareketlere alet olabilirler.

16- İslâm ülkeleri ile Çin arasındaki münasebetler, yukarıda zikredilen ve içerideki ve dışarıdaki Doğu Türkistanlıların istekleri olan bu hususların Çinlilerce yerine getirilip getirilmemesine göre düzenlenmelidir.

Saygılarımla arz ederim.

İsa Y. ALPTEKİN
Dünya İslâm Birliği
Kurucu Meclis Üyesi
Doğu Türkistan Vakfı
Fahri Başkanı

Bütün okuyucularımızın yeni yılını kutlar,

Türk ve İslâm alemi

için hayırlı olmasını dileriz.

D.T.S.

KAYSERİ FUARINDA DOĞU TÜRKİSTAN

Yirmi yıldan beri Kayseri'ye yerleşmiş bulunan Doğu Türkistanlılar 80-100 evlik bir mahalle oluşturmaktadırlar.

Kayseri'de çeşitli işlerde çalışan bu kardeşlerimiz, yaz aylarında açılan "Kayseri Fuarı"na da katılıyorlar.

Fuar idaresince kendilerine tahsis edilen bir pavilyon'da Doğu Türkistan'ı tanıtan kitaplar, dergiler satıyorlar ve Doğu Türkistan'dan getirip muhafaza ettikleri eşyaları da sergiliyorlar. Böylece Fuarı gezen onbinlerce insan uzak Asya'dan, Türkiye Türklerinin de ana yurdu olan Doğu Türkistandan gelen bu soydaşlarıyla tanışmak, konuşup kaynaşmak fırsatı buluyorlar.

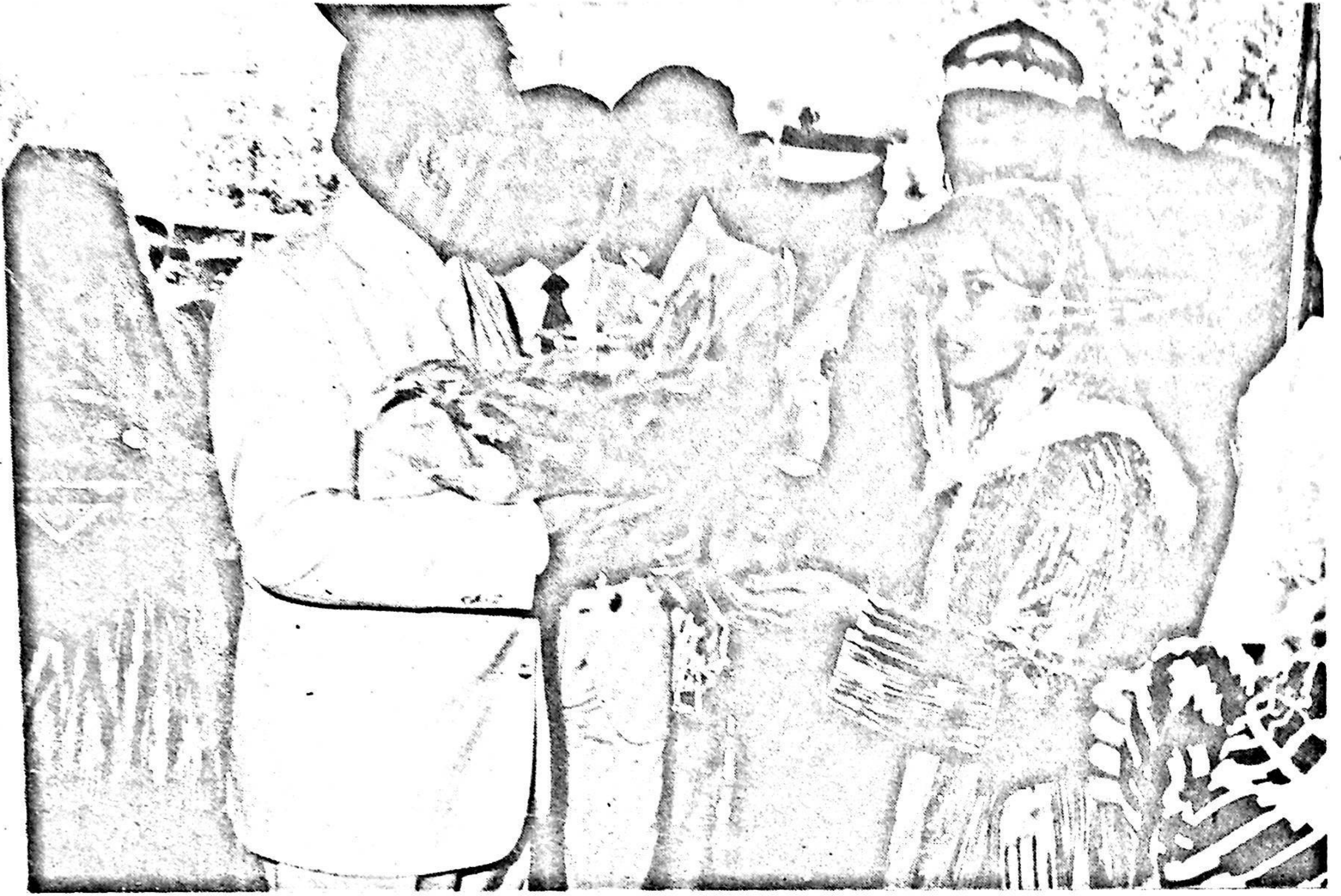
Fuarın 1987 yılı açılışında bulunan sanayi ve Ticaret Bakanı Sayın C.Aral, Doğu Türkistan ve pavilyonunun da açılışını bizzat yapmış, soydaşlarımızla tanışmıştır. Kendisine Türkistanlı bir genç kız tarafından çiçek verilmiş; Sayın Bakan, Doğu Türkistanlılarla tanıştığından dolayı memnuniyet duyduğunu ifade etmiştir.

Kayseri ili ve fuar idarecilerine ve sayın bakanımıza teşekkür ederiz.

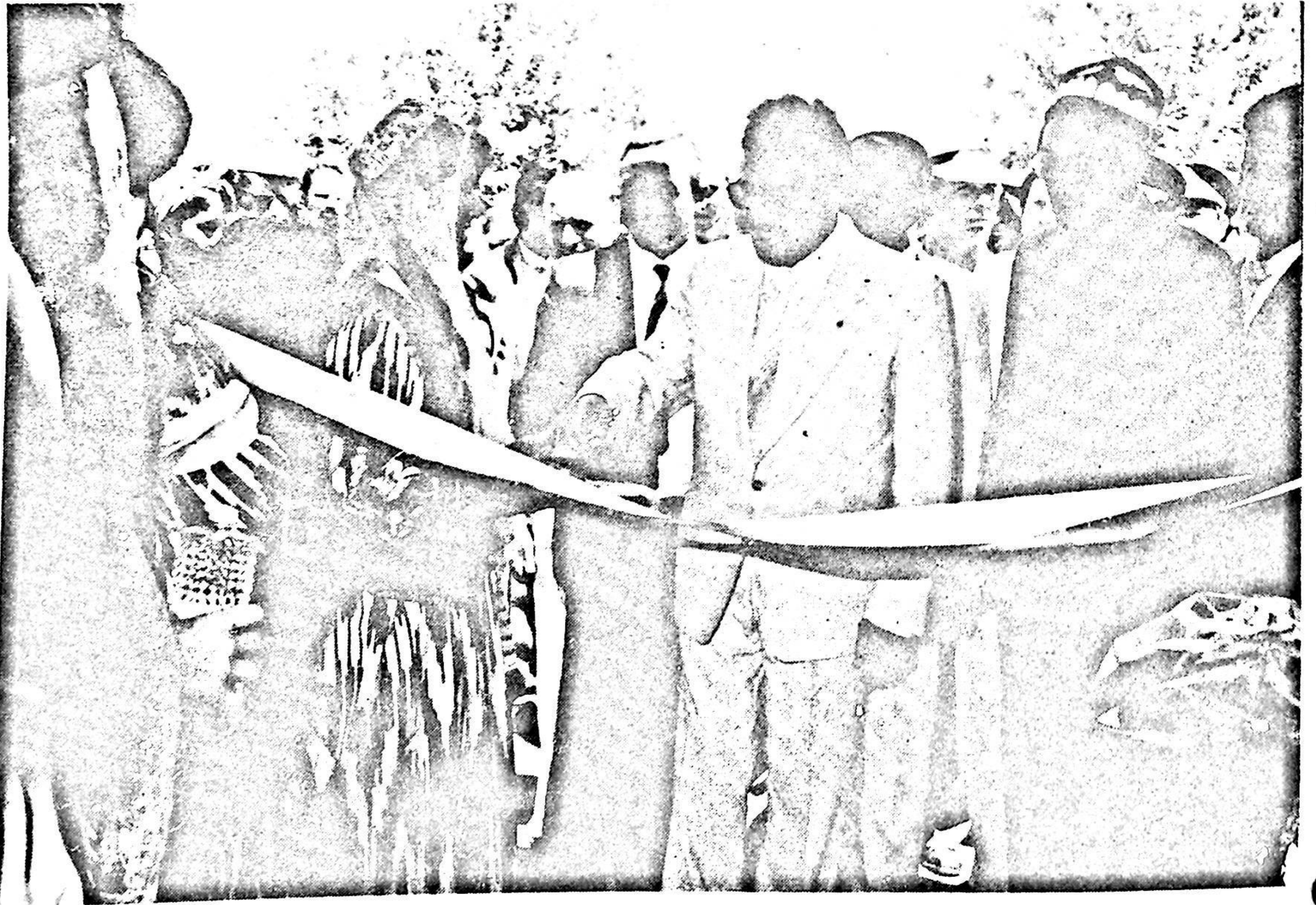
Bakan'ın bir Doğu Türkistanlı genç tarafından karşılanması...

Sanayi ve Ticaret Bakanının Doğu Türkistan pavyonunu ziyareti sırasında kesilen kurban görülmektedir...

Sanayi ve Ticaret Bakanı Sayın C.ARAL Doğu Türkistan pavyonunu açarken...

Doğu Türkistanlı bir genç kızımız Sayın Bakana çiçek ve rirken...

ŞAMPİYON MOTOR YAĞI

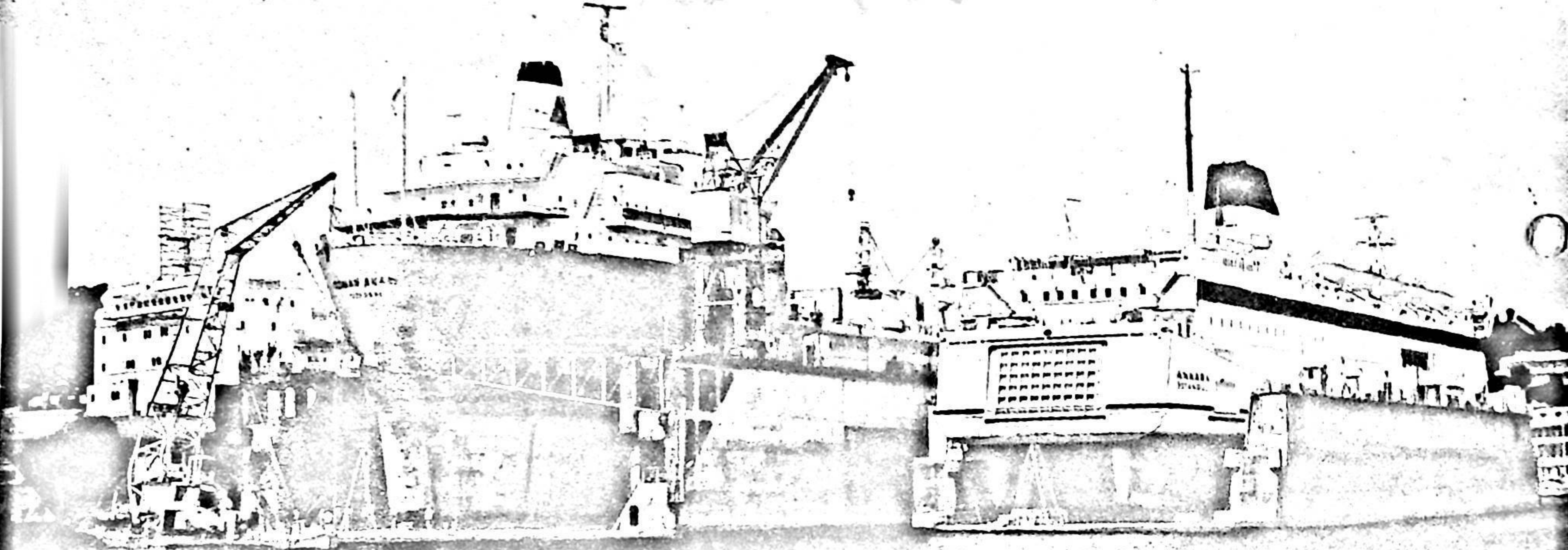

TÜRKİYE RALLİ ŞAMPİYONLARINI
ALİ BACIOĞLU VE METİN ÇEKER
TAVSİYE EDERLER

TÜRKİYE GEMİ SANAYİİ A.Ş.

TURKISH SHIPBUILDING INDUSTRY INC.

*Gemi inşa sanayinde
Türkiye'nin en güçlü kuruluşu*

- 75.000 DWT'a kadar her tip gemi imalatı
- 35.000 DWT'a kadar her tip geminin bakım ve onarım çalışmaları
- Sualtı ve suüstü bakım ve onarım çalışmaları
- Her çeşit konstrüksiyon işleri ve SULZER lisansı ile 2100 BHP gücüne kadar dizel motorlar imalatı

Beş TERSANE ve bir MOTOR fabrikası ile hizmetinizdeyiz.

- Pendik Tersanesi
- Motor Fabrikası
- Haliç Tersanesi
- Camialtı Tersanesi
- İstinye Tersanesi
- Alaybey Tersanesi/İZMİR

TÜRKİYE GEMİ SANAYİİ A.Ş. Meclisi Mebusan Cad. No.66 80040 Salıpazarı-İstanbul/TURKEY
Tel: 149 83 17 - 145 81 87
Telex: 25487 tges tr - 25622 ges tr

4.2

MİLYAR KÂR PAYI

Çağdaş işletmecilik
tedbirli yönetimle birleşti.

İşte sonuç:

1986 yılında,
Katılma Hesabı sahiplerine
toplam 4.2 milyar
kâr payı dağıttık.

Mutluyuz...

“Faizsiz Sistem”

FAİSAL FİNANS KURUMU

ÜLKER

“Ülker’siz çay saati düşünülemez...”